

Open Monumentendag Mechelen

Zondag 8 september 2019

4	Voorwoord
6	Plattegrond
8	Kasteel Caputsteen Caputsteenstraat 51a
18	Groot Seminarie - Diocesaan Pastoraal Centrum Frederik de Merodestraat 18
26	Het Predikheren Goswin de Stassartstraat 88
37	Koraalhuis Nieuwwerk 8
44	Begijnhofkerk Nonnenstraat 28
54	De Ouwen Dok - Hotel Van der Valk Rode-Kruisplein 1
65	Galerij Modern Art Sint-Katelijnestraat 58
71	Convent van Coeckelbergh - 't Sociaal Profijtje Twaalf-Apostelenstraat 17
82	Schepenhuis Vleeshouwersstraat 6
94	Galerie Transit Zandpoortvest 10
103	Colofon
104	Bronverwijzingen

Voorwoord

Op de tweede zondag van september wordt dit jaar al voor de 31e keer de Open Monumentendag georganiseerd, een topdag voor liefhebbers van bekend en minder bekend onroerend erfgoed. Het Mechelse programma speelt dit jaar in op het Europese thema rond 'Kunst en ontspanning' en het begin van de herdenkingen rond '75 jaar bevrijding' na de Tweede Wereldoorlog. Samen met enkele 'klassiekers', werfbezoeken en extraatjes resulteert dit in een gevarieerd programma met voor elk wat wils.

Kunst is expliciet aanwezig in de twee kunstgalerieën die vandaag de deuren openen. Niet alleen de kunstcollecties van de Galerij Modern Art en de Galerie Transit zijn de moeite waard, beide collecties zijn ondergebracht in een aantrekkelijk pand met een interessante architectuurgeschiedenis.

Wie meer van oude kunst houdt, kan terecht in het Schepenhuis of in de Begijnhofkerk. Sinds 2018 zijn het toeristisch infokantoor en UiT in Mechelen gevestigd op de benedenverdieping van het Schepenhuis. Vandaag kan u er uitzonderlijk de verdieping bezoeken, waar de Mechelse schilder Frans Sanders in 1526 een muurschildering van het Laatste Oordeel realiseerde, dat onlangs werd gerestaureerd. In de Begijnhofkerk werkt men momenteel aan de restauratie van het kleurrijke interieur. Tijdens een uniek stellingenbezoek kan u er de schilderijen van dichtbij bekijken en leert u hoe zo'n restauratie precies in zijn werk gaat.

Ook andere kunstvormen komen aan bod. Zo zijn er op enkele locaties concertjes door leerlingen van het conservatorium en vinden er in verschillende Mechelse kerken opnieuw orgelconcerten plaats. Eveneens verbonden met muziek is het Koraalhuis, een bijzonder gebouw in de schaduw van de kathedraal waar eeuwenlang koralen of jonge koorzangertjes muziekonderricht kregen om de dagelijkse vieringen in het kathedraalkoor te begeleiden.

Fotografie vindt u in de tuin van het kasteel Caputsteen, waar fotografe Indra Laenens zwart-wit foto's tentoonstelt. Ook het Caputsteen zelf, "Een schoon huys met eene thoren", is vandaag uitzonderlijk te bezoeken. De nieuwe eigenaars gunnen u een blik op de restauratie van dit opvallende pand.

Bijna 100 jaar lang vonden vele Mechelaars ontspanning in het zwem- en badcomplex van de Ouwen Dok aan het Rode-Kruisplein. Momenteel wordt de laatste hand gelegd aan de transformatie van het complex tot een luxueus viersterrenhotel. Aan de hand van tientallen foto's wordt u door het gebouw geloodst en krijgt u in primeur een idee van het eindresultaat.

Vorig jaar kon u Het Predikheren bezoeken tijdens de restauratie en herinrichting tot stadsbibliotheek. Dit jaar verwelkomen we u graag opnieuw, ditmaal in het vernieuwde en afgewerkte gebouw.

In de Kazerne Dossin kan u terecht voor meer informatie over de bevrijding die hier 75 jaar geleden plaatsvond. Op de stedelijke begraafplaats kan je ook een rondleiding volgen die focust op deze historische gebeurtenis of kiezen voor een gidsbeurt rond kunstenaars.

Tijdens deze editie van Open Monumentendag kan je ook twee panden bezoeken die getuigen over het christelijke verleden (en heden) van de stad. Het Convent van Coeckelbergh is een van de conventen die na de vernietiging van het omvangrijke 'Groot Begijnhof buiten de muren' een doorstart maakte in het nieuwe begijnhof dat vanaf 1595 vorm aannam binnen de stadsmuren. Een bezoek aan de vele vleugels van het Groot Seminarie, waar talloze priesters ooit hun opleiding genoten, laat u kennismaken met meer dan 250 jaar architectuur, bouwtechniek en onderwijs en met de manier waarop deze aspecten voortleven in het huidige gebruik.

Sportievelingen kunnen zich ten slotte uitleven tijdens 'Monumenten op een draffe', een anderhalf uur durende looptocht waarbij verschillende monumenten uit de binnenstad aangedaan worden.

Wij wensen je alvast een fijne editie van Open Monumentendag toe.

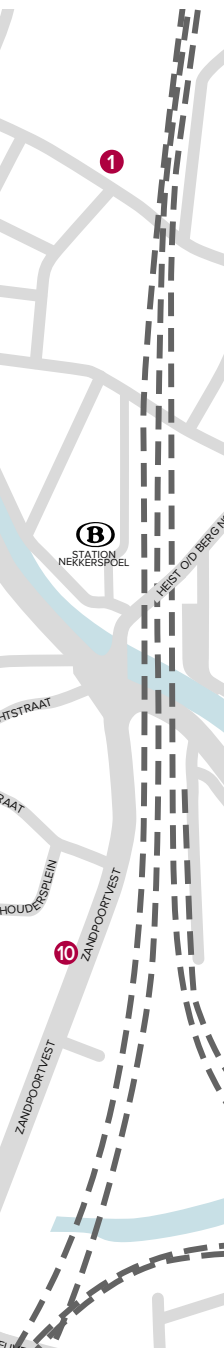
Koen Anciaux

*Schepen van Financiën, Gebouwen, Eigendommen
Monumenten, Landbouw en Dierenwelzijn*

Bart Somers

Burgemeester

- 1 **Kasteel Caputsteen** ★ Caputsteenstraat 51a
- 2 **Groot Seminarie - Diocesaan Pastoraal Centrum** ★ Frederik de Merodestraat 18
- 3 **Het Predikheren** ★ Goswin de Stassartstraat 88
- 4 **Koraalhuis** ★ Nieuwwerk 8
- 5 **Begijnhofkerk** ★ Nonnenstraat 28
- 6 **De Ouwen Dok - Hotel Van der Valk** ★ Rode-Kruisplein 1
- 7 **Galerij Modern Art** ★ Sint-Katelijnestraat 58
- 8 **Convent van Coeckelbergh - 't Sociaal Profijtje** ★ Twaalf-Apostelenstraat 17
- 9 **Schepenhuis** ★ Vleeshouwersstraat 6
- 10 **Galerie Transit** ★ Zandpoortvest 10

Caputsteen

Caputsteenstraat 51a

Het kasteeltje dat we nu kennen als Caputsteen heeft een lange geschiedenis die teruggaat tot in de late middeleeuwen. In het Mechelen van de 14de en de 15de eeuw nam de familie Van Oudegem *alias Hooft* een vooraanstaande plaats in. Verschillende leden van dit geslacht speelden in die tijd een rol in de plaatselijke magistratuur als schepen of burgemeester, te beginnen met schepen Pierre Van Oudegem in 1303. Deze familie bezat hoogstwaarschijnlijk een verblijf in de binnenstad, maar beschikte zeker vanaf de eerste helft van de 14de eeuw ook over een buitengoed buiten de tweede stadsomwalling. Dit domein bevond zich op de heide net buiten de toenmalige Koepoort, aan het einde van de huidige Frederik de Merodestraat, op de grens van de gehuchten Pennepoel en Nekkerspoel.

Een akte uit 1348 is momenteel het oudste document waarin een vermelding werd teruggevonden van dit *Caputsteen*. Het dankte die naam aan de omzetting van de aliasnaam Hooft naar het Latijnse 'Caput'. Een schepenaakte uit 1379 bevestigt dat dit toen het verblijf was van Johannes Hooft. Hoe dit middeleeuwse *Caputsteen* eruitzag is niet bekend. Een verkoopakte uit 1468 omschrijft het als "... een huys metten hove geheeten Caputsteen ende eenen stuc lants daer achter aen liggende ...". Het buitengoed was toen al geen eigendom meer van de familie Hooft, maar bleef wel bekend als *Caputsteen*.

Dit detail van de stadskaart van Jan Van Hanswijk uit circa 1594 toont even buiten de Koepoort de weg die langs de Sint-Niklaaskerk naar het verderop gelegen Caputsteen liep.

"Een schoon huys met eene thoren"

Verschillende akten opgesteld tussen het einde van de 15de eeuw en het einde van de 16de eeuw getuigen van het voortbestaan van *Caputsteen*, dat enkele malen omschreven wordt als een hoeve. Zo werd er in juni 1598 beslag gelegd op het gebouw, dat toen in handen was van de weduwe van jonker Henrick van Wachtendonck.

De literatuur over *Caputsteen* vermeldt dat het middeleeuwse gebouw vermoedelijk in het begin van de 17de eeuw afgebroken of grondig verbouwd werd. Wanneer de bouw van het nog bestaande buitengoed startte en op wiens aangeven, dat is nog een vraagteken. De opbouw van de huidige donjontoren kan erop wijzen dat die in kern uit de 17de eeuw stamt. Maar of dat in 1641 was, het jaartal vermeld op een gevelsteen bovenaan de traptoren van de donjon, staat niet vast. De steen werd daar pas aangebracht tijdens ingrijpende werken rond 1860, al is het mogelijk dat hij toen gewoon herplaatst werd. Dat dezelfde datumsteen ook al de traptoren versiert op enkele vroeg-19de-eeuwse tekeningen wijst in elk geval in die richting. Het wapenschild boven de toegangsdeur werpt geen licht op het vraagstuk van de 17de-eeuwse bouwheren, want het hoorde toe aan het echtpaar dat rond 1860 de verbouwingen liet uitvoeren. Pas in de tweede helft van de 17de eeuw krijgen we een indicatie van een mogelijke bouwdatum. Op 29 april 1679 verkochten Barbara en Franciscus Cosmas van Wachtendonck "... een schoon huys met eene thoren, stallinge, hove, gronde ende toebehoorten Capesteyn geheeten ...". De heropbouw vond dus alleszins plaats vóór die datum. De vermelding van een huis met een toren lijkt aan te geven dat het 17de-eeuwse volume van

twee niveaus naast de donjon toen ook al bestond. De rechten van Barbara en Franciscus Cosmas van Wachtendonck op *Caputsteen* waren gelinkt aan het testament van Joannes van Wachtendonck (1592-1668), bisschop van Namen, die in 1668 overleed kort vóór zijn installatie als aartsbisschop van Mechelen.

De verkoop van *Caputsteen* kaderde in de beslissing van Barbara en Franciscus Cosmas om alle gemeenschappelijke goederen aan Nekkerspoel, in Sint-Katelijne-Waver, Muizen en Elewijt te verkopen. Als kinderen van de in 1665 overleden Engelbert van Wachtendonck, heer van Durain en minstens viervoudig burgemeester en zesvoudig schepen van Mechelen, beschikten ze meer dan waarschijnlijk over voldoende andere eigendommen. Of de adellijke familie van Wachtendonck verantwoordelijk was voor de heropbouw van *Caputsteen*, staat voorlopig nog niet vast. Dat ze het buitengoed alleszins tussen 1598 en 1679 in bezit had en over ruime financiële middelen beschikte, sluit het in elk geval niet uit.

Pachthof van brouwersfamilie Van Haecht

Simon Van Haecht en zijn vrouw kochten in 1679 het "schoon huys met eene thoren" van de erven Van Wachtendonck. De familie Van Haecht, welgestelde brouwers uit het Mechelse, hield het buitengoed in handen tot in 1795. In die periode werd *Caputsteen* regelmatig verhuurd als pachthof, zoals blijkt uit drie huurovereenkomsten die dankzij regesten van de Ware Vrienden van het Archief teruggevonden werden. Vooral de huurcontracten van 1711 en 1714 werpen een licht op het functioneren van het toenmalige buitengoed.

Pachthof Caputsteen op de kaarten van Carolus Everaert (1740) en Berlin (rond 1777).

De familie Van Haecht reserveerde het gebruik van de donjon (een deel van de kelder, de twee bovenste kamers van de toren en "het voordere boven in de toren") en de traptoren voor zichzelf, net als een deel van de tuin. Hoewel de documenten weinig informatie bevatten over het huis dat de huurder bewoonde, mogen we veronderstellen dat dit het 17de-eeuwse woongedeelte naast de donjon was. De contracten geven aan dat de huurder in het huis ook herberg hield. Hij moest zijn bieren afnemen van de familie Van Haecht en er waren clausules ingebouwd ingeval er van hogerhand een verbod zou komen op het schenken van drank. De documenten bevatten ook allerlei wetenswaardigheden, onder meer over het gebruik van de bijbehorende gronden en regelingen bij eventuele schade, tot zelfs de verplichting om een of twee "souffisante honden" te houden om het domein te beveiligen.

Twee bronnen geven een beeld van *Caputsteen* toen het eigendom was van de familie Van Haecht, al moeten we er rekening mee houden dat beide niet de bedoeling hadden de bebouwing exact weer te geven. Het kaartboek dat landmeter Carolus Everaert in 1740

samenstelde van het gehucht Pennepoel toont de donjon met drie niveaus geflankeerd door een volume van twee niveaus en een geometrisch ingedeeld terrein aan de linkerzijde. Enkele decennia later, rond 1777, stelde de graveur Berlin een stadskaart van Mechelen samen waarop nog net het grootste gedeelte van het toenmalige buitengoed staat. Centraal in het omzoomde terrein zien we het hoofdgebouw op een L-vormig grondplan.

Nog steeds verhuurd

Op de overgang naar de 19de eeuw kwam *Caputsteen* in handen van Jan Francis Pauwels. Na zijn dood in 1807 bleef het eigendom van zijn weduwe Anna Barbara Aerts tot aan haar overlijden in 1842. Na een langlopende erfeniskwestie kwam het vier jaar later toe aan Martina Pauwels, die het tot 1860 in bezit hield. Al die tijd werd *Caputsteen* verhuurd als pachthof. Dat het buitengoed toen dienst deed als landbouwbedrijf wordt ook aangegeven door twee pentekeningen van de Mechelse kunstenaar Jan-Baptist De Noter (1786-1855), die hij in 1825 dateerde. Hoewel de nodige omzichtigheid is geboden - De Noter maakte vaak historische impressies en voegde regelmatig historiserende elementen

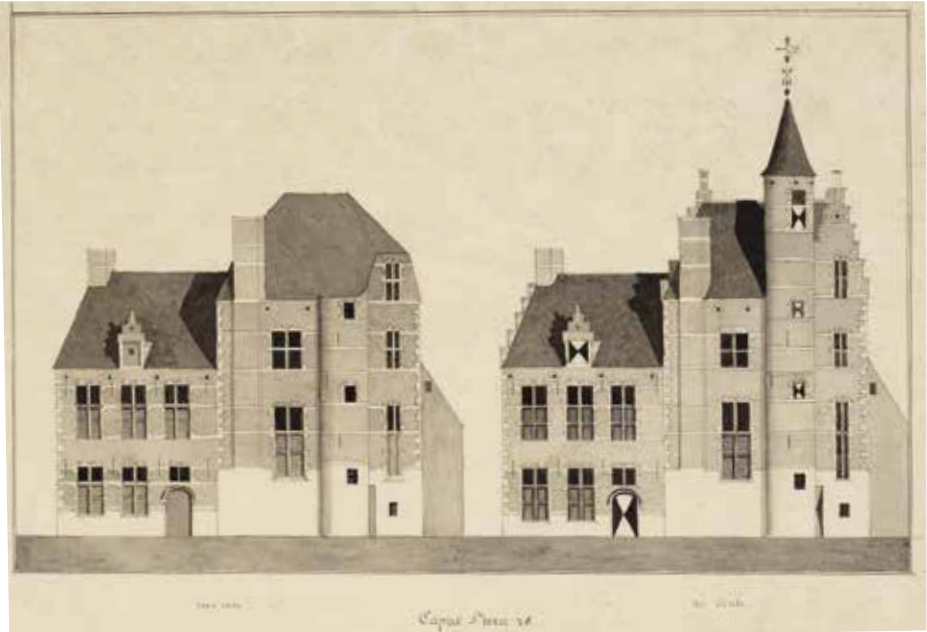

De straatgevel van Caputsteen in 1825 volgens Jan-Baptist De Noter (boven) en op een anonieme, ongedateerde schets.

toe - bleef hij hier wellicht vrij dicht bij de werkelijke toestand. Zo dateerde hij de tekeningen in 1825, een periode waarin hij werkelijk actief was en de situatie ter plaatse kon nagaan. Hij lijkt de toestand van het gebouw hier ook niet verbloemd te hebben, al oogt de dakconstructie met wimpels van de donjon wat vreemd. Zijn pentekening van de voorgevel toont ook sterke gelijkenissen met twee andere schetsen, ongedateerd maar mogelijk uit dezelfde periode, die weliswaar de dakconstructie van de donjon soberder weergeven. De toestand die De Noter weergeeft stemt bovendien ook overeen met het grondplan van het gebouw op het eerste officiële kadasterplan uit circa 1830-1835.

Neotraditioneel lusthof

Op 23 april 1860 werd André van Duerne de Damast (1789-1872) de nieuwe eigenaar van **Caputsteen**. Deze legerkapitein op rust stamde uit een vooraanstaande familie uit de regio van Gent en Brugge en was door koning Willem I van de Verenigde Nederlanden in de adelstand verheven. In 1828 huwde hij op 39-jarige leeftijd met Joséphine de Neve de Roden, dochter van baron de Neve en Jeanne Coloma. Na hun huwelijk verhuisden ze naar Mechelen, waar ze introkken in een huis van de familie de Neve aan de Leermarkt. De heer van Duerne was goed ingeburgerd in Mechelen, onder meer als bestuurder van de Academie voor Schone Kunsten en als vicevoorzitter van de Koninklijke

Pentekening van G.L. Bernaerts van Caputsteen vóór 1860 (links) en 'zoals voorheen' (rechts).

Vereniging voor Hofbouwkunde. Hij was in 1854 weduwnaar geworden maar bleef tot aan zijn eigen overlijden in 1872 gedomicilieerd aan de Leermarkt. Toen hij in 1860 *Caputsteen* kocht was dat naar alle waarschijnlijkheid bedoeld als buitenverblijf, erg gegeerd onder de toenmalige elite, en mogelijk ook als statussymbool.

Verschillende bronnen geven aan dat de heer van Duerne *Caputsteen* nog in 1860 liet verbouwen tot een luthof in neotraditionele stijl. De bijbehorende bouwplannen werden nog niet teruggevonden; op dat moment was het enkel voor constructies vlak aan de straat verplicht om een bouwaanvraag in te dienen bij het stadsbestuur. Wel bezit het Stadsarchief Mechelen een tekening van G.L. Bernaerts met twee gezichten op

de voorgevel van *Caputsteen*. Volgens de onderschriften tonen ze de situatie vóór 1860 (links) en de toestand 'zoals voorheen' (rechts).

Het is waarschijnlijk geen toeval dat het linkse onderschrift gewag maakt van de toestand vóór 1860, de datum waarop de nieuwe eigenaar verbouwwerken liet uitvoeren. De tekening zou dan ook de bestaande toestand kunnen weergeven; ze stemt op het eerste gezicht ook grotendeels overeen met de afbeeldingen uit de eerste helft van de 19de eeuw. Met dit grote verschil dat de donjon hier maar twee volwaardige bouwlagen telt: een deel van het bovenste niveau van de donjon en de traptoren ontbreekt hier, zodat een deel van het imposante schouwlichaam aan de linkerzijde bovendaks oprijst. De rechtse tekening moet waarschijnlijk niet als een bouwplan opgevat worden, maar als een impressie van de veronderstelde, vroegere toestand

Het luthof Caputsteen na de verbouwing in 1860 op een notarisakte uit 1872 en op een foto van vóór 1900.

Het in 1860 op de traptoren aangebrachte reliëf in terracotta met de gecombineerde wapenschilden van André van Duerne de Damast (links) en Joséphine de Neve de Roden (rechts).

van het gebouw. Ook hier telt de donjon maar twee niveaus, maar dan met trapgevels, net als de linkerzijde van het aanpalende volume. Het meest in het oog springende element is echter de traptoren, die hier boven de overige bebouwing uittorent.

Naar alle waarschijnlijkheid werd *Caputsteen* in 1860 verbouwd naar de toestand die we op twee andere documenten zien. Het eerste is een schets opgemaakt bij de verkoop van het kasteeltje na de dood van de heer van Duerne in 1872. Daarop zien we de drie niveaus hoge donjon onder een uitkragend platform met kantelen, geflankeerd door een hoger oprijzende traptoren. Een foto van het kasteeltje van omstreeks het einde van de 19de eeuw, toont dezelfde situatie. Het is dan ook meer dan waarschijnlijk dat de ter

plaats op te merken reconstructie van de traptoren vanaf de insnoering op de eerste verdieping uit deze bouwfase dateert. Mogelijk werd toen ook de datumsteen met het jaar 1641, al te zien op de vroeg-19de-eeuwse tekeningen, verplaatst naar zijn huidige locatie. Zeker is dat het wapenschild boven het toegangsdeurtje van de traptoren tijdens deze bouwfase aangebracht werd: boven de wapenspreuk 'bello duro' van de familie van Duerne de Damast bevinden zich immers de gecombineerde wapenschilden van deze familie (links) en dat van het geslacht de Neve de Roden (rechts).

Bij gebrek aan rechtstreekse nakomelingen vererfde de heer van Duerne het kasteeltje aan zijn vriend Hector Gilliodts, lid van de West-Vlaamse provincieraad, die het in 1872 openbaar verkocht.

Tabaksfabrikant Petrus Lappan uit de Mechelse Hoogstraat betaalde 8850 frank voor het domein, waarvan hij de hovenierswoning met moestuin en omliggende landbouwgronden te huur stelde. Elf jaar later, in 1883, werd *Caputsteen* verkocht aan de Mechelse koopman Joseph Somers-Van Reeth. Een nieuwe belangrijke episode in de geschiedenis van het kasteeltje kwam er echter pas in 1901, met de verkoop aan Leon Van Diepenbeek en zijn vrouw Joanna Jonckheer.

De uitbreiding van Caputsteen naar ontwerp van Cyrille Van den Bergh in 1908 transformeerde met name de achtergevel, zoals te zien op deze foto van omstreeks 1912.

Groter wonen

Leon Van Diepenbeek (1852-1940) stamde uit een rijke familie, die eigenaar was van de in Mechelen welbekende brouwerij Chevalier Marin. Zijn broer Louis had na de dood van hun vader het kasteel Tivoli aan de Antwerpsesteenweg geërfd, dat hij in 1904 voorzag van een nieuwe vleugel. Dat strekte blijkbaar tot voorbeeld, want in 1908 nam Leon het initiatief om ook *Caputsteen* te vergroten tot zijn huidige volume en uitzicht. Het ontwerp en de uitvoering kwamen ten laste van de Mechelse architect Cyrille Van den Bergh, die een belangrijke rol speelde in de Mechelse architectuurgeschiedenis tijdens de eerste decennia van de 20ste eeuw. Zijn realisaties omvatten een breed scala van bouwprogramma's voor zowel woningen en bedrijfspanden (meubelfabriek Van Aeken, Guldental) als religieuze architectuur (kapel van Onze-Lieve-Vrouw van Hanswijk,

Locomotiefstraat). Ontegensprekelijk heeft zijn ruime ervaring met uiteenlopende restauratieopdrachten, zoals voor het huis *Koornbloem* in de Sint-Katelijnestraat, hem een goed inzicht verschaft in de historische architectuurstijlen. Deze kennis kwam hem zeker van pas bij zijn ontwerp voor *Caputsteen*, dat hij een uitbreiding in neotraditionele stijl gaf.

Het grootste gedeelte van de uitbreiding kwam er aan de achterzijde, waar Van den Bergh een pronkgevel met toegang tot de parktuin ontwierp. Tegen de bestaande achtergevel werd een samenspel van nieuwe constructies met verschillende volumes en hoogtes aangebouwd. Centraal verrees een toren onder een spits leien dak met een ver in de tuin doorgetrokken staatsietrap. Via een aanbouw met een puntgevel stond deze in verbinding met een tweede, iets lagere toren aan de rechterzijde. De bestaande achterbouw links van de staatsietrap bleef behouden, maar kreeg een nieuwe gevelbekleding die aansloot bij de rest en die voorzien werd van kantelen, net als de vijfhoekige veranda die aan de linkerzijde werd toegevoegd. Samen met een nieuw volume met een verdieping en een puntgevel over de hele breedte van de linkerzijgevel verdubbelden deze ingrepen zowat de oppervlakte van het kasteeltje.

Cyrille Van den Bergh ontwierp in 1908 ook de nog bestaande hovenierswoning aan de Caputsteenstraat en twee jaar later het koetshuis met stallen (nogmaals uitgebreid rond 1924), die hij stilistisch liet aansluiten bij het kasteeltje.

Koninklijk Lyceum

Acht jaar na het heengaan van zijn vrouw Joanna Charlotta Jonckheer in 1927 hertrouwde de toen 63-jarige Leon Van Diepenbeek met de 27-jarige Alphonsina Mouligneau. Vermoedelijk ondergingen het interieur en het exterieur bij de komst van zijn nieuwe vrouw nog enkele veranderingen. Zo is de toevoeging van het balkon aan de straatgevel mogelijk in deze periode te situeren. Na het overlijden van Leon Van Diepenbeek in 1940 maakte *Caputsteen* deel uit van verschillende erfenisdelingen, maar het werd uiteindelijk verkocht in 1955. In 1959 werd het buitengoed staatsdomein, bedoeld voor de bouw van het Koninklijk Lyceum, dat in 1959-1985 verrees in het vroegere kasteelpark. De school nam ook het kasteeltje in gebruik, met de nodige veranderingen tot gevolg. Zo werden de twee torenspitsen aan de achtergevel tot aan de kroonlijst afgebroken en werden de kantelen van de donjon - op één na - verwijderd. Geleidelijk aan verloor het kasteeltje echter zijn functie binnen de school en kwam het in verval. In de jaren 1990 verkeerde het pand in zo'n slechte staat dat de 'Vriendenkring van het Caputsteen' een herwaarderingsproject opstartte om het *Caputsteen* om te vormen tot een sociaal-cultureel ontmoetingscentrum.

In privéhanden

In 2009 stelde het bestuur van Scholengroep 5 het kasteeltje te koop. Drie jaar later kwam het kasteel in privéhanden en vonden de eerste instandhoudings- en herstellingswerken plaats, met name aan de structuur, het dak en de gevels van het gebouw. De restauratie kende echter geen verder vervolg en rond het midden van 2015 werd het kasteeltje opnieuw te koop gesteld. Een nieuwe eigenaar liet enige tijd op zich wachten. Dat bood wijnhandel WelWijn de gelegenheid om vanaf eind 2017 de benedenverdieping tijdens het weekend open te stellen voor de degustatie en aankoop van wijnen en voor de organisatie van verschillende activiteiten in de tuin.

Als klanten van WelWijn leerden ook Tom Liesenborgs en Marian Van Herck kasteel Caputsteen kennen. Na maanden van onderzoek en besprekingen hakten ze begin 2019 finaal de knoop door en kochten ze het deels herstelde monument. Zij maakten meteen werk van de verdere restauratie tot woning.

Met uitzondering van enige dakwerken gaat het daarbij voornamelijk om het herstel van het interieur. Door de verschillende verbouwingen en lange leegstand waren veel van de vroegere interieurelementen verloren gegaan. Daarom werd in samenspraak met alle betrokken partijen beslist om de nog resterende aankleding maximaal te behouden en te herstellen. Waar mogelijk worden ook elementen gereconstrueerd, bijvoorbeeld op basis van deels bewaard lijst- en houtwerk. De herwaardering van deze historische elementen loopt samen met de inrichting tot een hedendaagse woning die aan alle vereisten voldoet. Als alles goed verloopt, zal het kasteel Caputsteen nog eind dit jaar weer voltijds bewoond worden, meer dan 50 jaar na het vertrek van de familie Van Diepenbeek.

Tekst: Katrien Baccaert, Amke Maes en Eva Piron

Redactie en bewerking: Maarten Van den Mooter, dienst Monumentenzorg stad Mechelen

Groot Seminarie - Diocesaan Pastoraal Centrum

Frederik de Merodestraat 18

*Jan Standonck (1453-1504)
stichtte in het begin van de 16de eeuw
een netwerk van colleges,
met onder meer een afdeling
in Mechelen. © Wikimedia Commons*

In 1500 stichtte de Mechelaar Jan Standonck een *fraterhuys* voor jonge mannen vanaf 12 jaar. Het was gevestigd op de plek waar zich nu het Groot Seminarie/Diocesaan Pastoraal Centrum bevindt. Dit Standonckcollege mag beschouwd worden als de rechtstreekse voorloper van het latere seminarie. Tussen de 20 en 35 scholieren leefden er samen onder leiding van een rector die door de Stad werd betaald. Sommigen genoten een beurs, anderen betaalden hun kostgeld zelf. Latijns onderwijs volgden ze aan de stedelijke Groot-school, in de nabijgelegen Schoolstraat. In het college zelf lag de nadruk vooral op de godsdienstige vorming van de fraters of kostgangers.

Een seminarie in de geest van het Concilie van Trente

Het imponerende gebouwencomplex van het voormalige Groot Seminarie is een blikvanger in het Mechelse stadsbeeld. De oorsprong ervan gaat terug tot het Concilie van Trente (1545-1563), dat beslist had dat in elk bisdom een seminarie moest opgericht worden voor de opleiding van toekomstige priesters. In het aartsbisdom Mechelen zou pas op het einde van de 16de eeuw een dergelijk seminarie het licht zien. Het uitbreken van de opstand tegen Spanje rond 1566 en de aanslepende oorlog die daarop volgde, maakten de oprichting onmogelijk. Toch bestond hier in de 16de eeuw al een vorm van seminarieonderwijs.

In 1596 werd de Mechelaar Mathias Hovius de derde aartsbisschop van Mechelen. Helemaal in de geest van het Concilie van Trente vond hij dat toekomstige priesters goed opgeleid moesten worden. Daartoe sloot Hovius met het Mechelse stadsbestuur een overeenkomst waarbij het Standonckcollege omgevormd werd tot bisschoppelijk seminarie, “om aldaer zekere jonghe studenten gheleert ende geïnstrueert te worden in de principaele poincten raekende ons heijlich christen catholicq gheloove”. In de overeenkomst werd bepaald dat de seminaristen eerst

hun Latijnse studies aan de grootschool zouden afwerken om vervolgens op het seminarie hun opleiding theologie aan te vatten. Daarmee was de oprichting van een seminarie als centrum voor de priesteropleiding een feit.

De seminariegebouwen in de 17de en de 18de eeuw

Een gravure uit het midden van de 17de eeuw toont het toenmalige seminarie. In het grote gebouw met trapgevel links waren beneden de keuken en de refter ondergebracht, evenals het leslokaal van de theologanten. Op de verdieping bevonden zich de bibliotheek en de slaapvertrekken. Uiterst links zien we het gaanpad langs de Melaan, de stadsvlief die nu overwelfd is. Restanten van dit huis zijn nog steeds aanwezig in het huidige gebouw. De barokke kapel met een ingang in de Frederik de Merodestraat was in 1645 gebouwd ter vervanging van de kapel van het Standonckcollege. Het inspringende gebouw met een verdieping rechts van de kapel was de leefruimte voor de humanisten die humanioraonderwijs

volgden. Waarschijnlijk is dit het oude Standonckcollege, dat in 1640 grondig gerenoveerd werd. De vleugel achteraan de binnenplaats met onderaan een galerij gaf toegang tot de vertrekken van de president en het vergaderlokaal van een Mariabroederschap. Achteraan het complex bevonden zich de tuin, een ziekenboeg en een brouwerij.

Dit 17de-eeuwse seminarie was een weinig functioneel geheel van gebouwen die op verschillende tijdstippen opgetrokken waren. Dat veranderde tijdens het lange episcopaat van kardinaal Thomas-Philippe d'Alsace, aartsbisschop van Mechelen van 1715 tot 1759. Om de uitbreiding van het seminarie mogelijk te maken, kocht de kardinaal een reeks eigendommen aan de Standonckstraat. In 1747 startte een grootscheepse bouwcampagne. Het nieuwe seminarie kreeg een vierkant grondplan rond een atrium of binnenplaats. Het bestond uit twee bouwlagen met daarboven een zolder. Aan de noord-, zuid- en oostzijde bevond zich een open galerij, het oudste nog bestaande deel van het huidige gebouwencomplex. Aan de Frederik de

Het seminarie in de 17de eeuw, met centraal de kapel met ingang langs de Frederik de Merodestraat (toen: Koestraat). © Stadsarchief Mechelen

Het seminarie na de ingrijpende verbouwing in de 18de eeuw met op voorgrond de Trekangbrug of Grote Koebrug over de Melaan. © Stadsarchief Mechelen

Merodestraat werd een nieuwe kapel opgetrokken. In 1762 eindigden de werken met de bouw van de oostelijke pandgang. Twee gevelstenen in het atrium met de jaartallen 1747 en 1758 herinneren aan deze vijftien jaar lange bouwcampagne.

Op 8 mei 1750 legde kardinaal d'Alsace de eerste steen van de nieuwe kapel met een rechthoekig grondplan. In tegenstelling tot haar voorganger heeft zij geen toegang aan de straat. De kapel werd op 22 juli 1753 gewijd door de leperse bisschop Willem Delvaux. Boven het marmeren altaar prijkt het 17de-eeuwse altaarschilderij van Jan Cossiers uit de vroegere kapel, met een voorstelling van de Opdracht van Maria in de tempel. De restauratie van dit monumentale altaarstuk is gepland voor het najaar 2019. In 1782 werd in de halfronde kroonlijst boven het altaar een schilderij van Willem Herreyns opgehangen met een voorstelling van God de Vader die het Heilig Hart van zijn Zoon

ontvangt. De devotie voor het Heilig Hart was door de toenmalige president van het seminarie, kanunnik Jan-Baptist Huleu, ingevoerd onder de seminaristen.

Moeilijke jaren tussen 1787 en 1830

In het derde kwart van de 18de eeuw kende het vernieuwde seminarie een bloeiperiode, maar daar kwam een einde aan onder het bewind van 'keizer-koster' Jozef II. De keizer vaardigde in 1786 een decreet uit waarin hij de oprichting aankondigde van een Seminarie-Generaal in Leuven. Alle priesterkandidaten van de verschillende bisdommen én de religieuze orden zouden daar dezelfde opleiding krijgen. Ondanks het protest van kardinaal de Franckenberg en de seminaristen werd het Mechelse seminarie in augustus 1787 op overheidsbevel gesloten. De sluiting was van relatief korte duur. De Brabantse Omwenteling van 1789 had mee als gevolg dat het seminarie zijn deuren weer kon

openen. De Franse Revolutie zou echter groter onheil brengen. Nadat de Fransen het aartsbisschoppelijk paleis hadden opgeëist, was kardinaal de Franckenberg eind 1795 ingetrokken in het seminarie. Daar werd hij op 20 oktober 1797 in de vroege ochtend gearresteerd en weggevoerd. In januari 1798 sloot het twee eeuwen oude seminarie op bevel van de Fransen zijn deuren. De inboedel werd ontmanteld en in mei 1799 werd het hele complex openbaar verkocht. Na het concordaat van 1801 tussen Napoleon en Pius VII werd het seminarie op 7 december 1803 heropend en in de daaropvolgende jaren geleidelijk opgeknapt. Onder het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden in 1815 bereikte het aantal seminaristen opnieuw het 18de-eeuwse niveau. Toen Willem I in 1825 in Leuven het *Filosofisch College* oprichtte, leek het seminarie echter opnieuw bedreigd. Enkel wie de leergangen aan het *College* had doorlopen, kon een theologische opleiding aan een seminarie beginnen. De bisschoppen weigerden echter de afgestudeerden van het *College* in hun seminaries toe te laten. Pas na moeizame onderhandelingen kwam het tot een akkoord.

De priesteropleiding werd hervormd en opgesplitst in een tweejarige cyclus wijsbegeerte en een vierjarige cyclus theologie. Voor het seminarie betekende dit een nieuwe start. In september 1830, terwijl zich in Brussel de Belgische Omwenteling voltrok, ontving het seminarie in Mechelen een groot aantal seminaristen.

Het seminarie in de 19de eeuw

De theologieopleiding in het Groot Seminarie herleefde tijdens het episcopaat van kardinaal Sterckx (1831-1867). De seminaristen werden geschoold in exegetische, dogmatiek, moraaltheologie, kerkelijk recht, kerkgeschiedenis en liturgie. Driemaal per week waren er ook preekoefeningen in de kapel. De rest van de tijd werd besteed aan zangoefeningen, persoonlijke studie en gebed. Wekelijks werd er gebiecht en gecommuniceerd. Ter ontspanning voorzag het programma eenmaal per week een wandeling naar het Papenhof, een buitengoed in Nekkerspoel.

Tijdens het laatste kwart van de 19de en de eerste helft van de 20ste eeuw werd het 18de-eeuwse seminarie substantieel

Binnenzicht op de kapel van het Groot Seminarie door Jan-Baptist De Noter (1786-1855).

uitgebreid en/of verbouwd. De werken startten in 1879 en eindigden in 1955. Zij gaven het gebouwencomplex zijn huidige uitzicht. De drijvende kracht achter de bouwwerken tijdens het laatste kwart van de 19de eeuw was kanunnik Louis Claes. Hij was in 1877 benoemd tot econoom van het seminarie en superviseerde in die functie alle grote bouwwerken tot 1898. De eerste fase van de uitbreiding van het seminarie betrof de bouw van een nieuw leslokaal of auditorium voor de seminaristen. De nieuwe vleugel werd in 1879 opgetrokken in het verlengde van de oostelijke vleugel. Het nieuwe gebouw telde drie bouwlagen en vier traveeën en was stilistisch eenvormig met de 18de-eeuwse seminariegebouwen. Op de gelijkvloerse verdieping van de nieuwbouw werd een auditorium ingericht met grote vensters om een maximale lichtinval te garanderen; de beide bovenverdiepingen waren bestemd voor seminaristenkamers.

De vleugel over de Melaan (1888)

In 1887 bereikte het seminarie een akkoord met het Mechelse stadsbestuur om het seminarie uit te breiden langs de Frederik de Merodestraat. Dit akkoord behelsde de overwelfing van de

stadsvlies de Melaan over een breedte van 14,30 meter. Een ontlastingsboog in de muurpartij van de gevel aan de huidige Frederik de Merodestraat geeft het tracé van de overwelfde Melaan aan. Voor deze uitbreiding diende het seminarie bij het stadsbestuur ook een aanvraag in om één pand in de Frederik de Merodestraat en drie huizen in de Varkensstraat te slopen. Op het vrijgekomen perceel verrees er in 1888 een nieuwe vleugel. De nieuwe constructie bestond uit vier bouwlagen en telde langs de Frederik de Merodestraat negen en langs de Varkensstraat zes traveeën. Op de gelijkvloerse verdieping langs de Frederik de Merodestraat werden de keukens en een nieuwe refter ondergebracht. De vleugel in de Varkensstraat werd een kloostergebouw voor de inwonende zusters in het seminarie. De nieuwe vleugel was opgetrokken in dezelfde klassieke stijl als de 18de-eeuwse seminariegevel waar hij aan paalde.

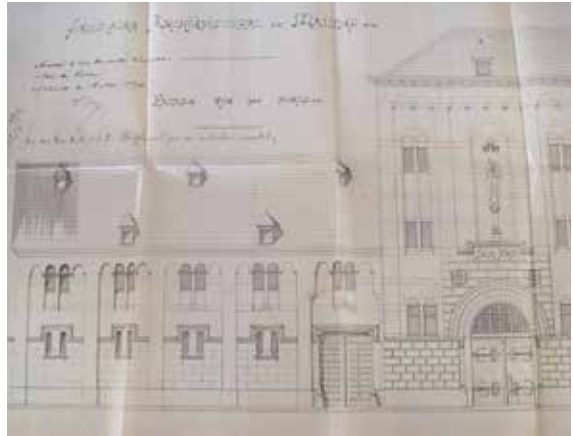
De neoromaanse vleugel in de Varkensstraat (1892)

Amper vier jaar na de eerste vergroting plande econoom Claes in overleg met zijn superieuren een nieuwe uitbreiding van het seminarie. Op 18 mei 1892 diende hij

Aquareltekening van Jan-Baptist De Noter uit 1848 met zicht op het 18de-eeuwse atrium van het seminarie. © Aartsbisschoppelijk Archief

hiertoe een bouwaanvraag in bij het stadsbestuur. De bedoeling was om in de Varkensstraat een nieuwe vleugel te bouwen in het verlengde van het bouwblok uit 1888. Daartoe moesten vier huizen in de Varkensstraat worden gesloopt die het seminarie had verworven door aankoop en schenking. Na het gunstig advies van stadsarchitect Victor Louckx en de vergunning van het schepencollege kon in de zomer van 1892 de bouw van de nieuwe vleugel aangevat worden. In tegenstelling tot de neoklassieke vleugel uit 1888 in het voorste gedeelte van de Varkensstraat werd het nieuwe bouwblok opgetrokken in neoromaanse stijl. Beneden was er plaats voor een leslokaal en opslagruimtes.

Detail van de ontwerptekening van de neoromaanse vleugel in de Varkensstraat, 1892.

Op de verdiepingen kwamen er seminaristenkamers. Centraal in de gevel is de toegangspoort gevat in een omlijsting van zandsteen en arduin en geflankeerd door twee neoromaanse zuiltjes. De boogvorm boven de deur bevat zaagtandvormige siermotieven die verwijzen naar de Normandische invloed in de romaanse bouwstijl. De toegangspoort heeft een bovenlicht in gebrandschilderd glas met een waaivormig motief van gestileerde bloembladen.

“Le quartier des nobles” (1896)

Vier jaar na de voltooiing van de neoromaanse vleugel in de Varkensstraat plande de directie van het seminarie - daartoe genoodzaakt door het stijgend aantal seminaristen - alweer een nieuwe uitbreiding. Onder het presidentschap van Louis Mierts werd in 1896 in de grote tuin een nieuwe vleugel gebouwd in het

verlengde van de noordoostelijke vleugel van het 18de-eeuwse seminarie. De nieuwe vleugel gaf uit op de grote tuin van het seminarie en paalde oostwaarts aan de stadsbrouwerij Chevalier Marin. Anders dan de neoromaanse voorgevel van de kort tevoren gebouwde vleugel langs de Varkensstraat sluit dit bouwblok stilistisch aan bij het 18de-eeuwse seminarie. Beneden bevindt zich een open korfbooggalerij met in de achterbouw een aantal ruimtes die dienden als muziekkamers voor de seminaristen. In het meest oostelijke deel van deze vleugel werden in 1929-1930 douchecellen geïnstalleerd voor seminaristen en professoren.

Op de verdiepingen kwamen de seminaristenkamers. De werken waren voltooid in december 1896. De nieuwe seminarievleugel kreeg onder de seminaristen de bijnaam “*le quartier des nobles*” omdat de kamers er comfortabeler waren dan die in de 18de-eeuwse vleugels.

Zicht op het seminariecomplex aan het einde van de 19de eeuw, net voor de bouw van de vleugel uit 1896. De uitbouw in de Frederik de Merodestraat uit 1888 en de nieuwe vleugel in de Varkensstraat zijn duidelijk te zien. © Aartsbisschoppelijk Archief

Kardinaal Van Roey, laatste bouwheer van het seminarie

Het grote aantal seminaristen zette kardinaal Van Roey er na de Tweede Wereldoorlog toe aan om het seminarie andermaal te vergroten. Het auditorium uit 1879 was te klein geworden en zou worden vervangen door een groot auditorium in een nieuw gebouw. Dit werd ingepland in de grote tuin van

het seminarie tussen de Pelikaanstraat en de Wollebrandstraat en zou aan de achterzijde palen aan vier eigendommen van het seminarie in de Befferstraat. De bouw van het nieuwe complex duurde iets meer dan een jaar. Het werd ontworpen door de Brusselse architect Paul Rome (1896-1989), die op dat moment ook de bouwwerf van de Basiliek van Koekelberg superviseerde. Vanaf mei 1948 werd het auditorium, een grote zaal met oplopende houten lessenaars in een halve cirkel, in gebruik genomen. De lichtinval wordt verzekerd via een glazen plafond. Dit kon worden afgedekt om het auditorium te verduisteren tijdens filmprojecties. Het vroegere auditorium uit 1879 werd nu de leeszaal van de bibliotheek. De boekencollectie verhuisde in 1952 van

Bouw van het nieuwe auditorium in 1947. © Aartsbisschoppelijk Archief

de tweede verdieping van het seminarie naar een nieuw bibliotheekdepot dat paalde aan de Standonckstraat. Het werd ondergebracht in de bedrijfsgebouwen van de voormalige peperkoekfabriek De Glas in de Standonckstraat die het seminariebestuur met dit doel aangekocht had.

Een nieuwe refter en kapel (1953-1955)

Na de voltooiing van het bibliotheekgebouw startte in 1954 de laatste grote fase in de bouwgeschiedenis van het seminarie. Het ging dit keer niet om een volledige nieuwbouw, maar wel om ingrijpende verbouwingen in het hart van het seminariecomplex. In het najaar van 1954 gingen grote werkzaamheden van start voor de bouw van een ruime refter met daarboven een nieuwe kapelkapel, opnieuw naar ontwerp van huisarchitect Paul Rome. Daartoe moest de vleugel uit 1888 aan de Frederik de Merodestraat langs de tuinzijde worden ontmanteld. Daar kwam een bouwblok met een modernistische gevel van rode baksteen en met zes monumentale glas-in-loodramen. De nieuwbouw vormde een dispaarst geheel met het resterende bouwblok uit 1888 langs de straatkant en had een licht hellend dak richting tuin. Rafter en kapel werden in 1955 ingezegend door de bejaarde kardinaal Van Roey.

Van Groot Seminarie naar Diocesaan Pastoraal Centrum

Na de voltooiing van het laatste grote bouwproject in 1955 vielen de omvangrijke infrastructuurwerken in het seminarie stil. Het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) had ingrijpende gevolgen voor de opleiding van toekomstige priesters. In 1963 belastte kardinaal Suenens een

werkgroep met de hervorming van de priesteropleiding in het aartsbisdom. Samen met het dalend aantal kandidaten had dit tot gevolg dat het seminarie in 1970 zijn deuren sloot als opleidingsinstituut voor toekomstige priesters. De seminaristen kregen voortaan hun opleiding aan het nieuwe Johannes XXIII-seminarie in Leuven.

De sluiting van het Groot Seminarie in 1970 maakte een einde aan 375 jaar seminarieleven in Mechelen. De vroegere kamers van de seminaristen werden omgebouwd tot een studentenpeda en kantoor- en vergaderruimten voor de diensten van het vicariaat Vlaams-Brabant en Mechelen, het Nederlandstalige deel van het aartsbisdom Mechelen-Brussel. Het vroegere Groot Seminarie werd omgedoopt tot Diocesaan Pastoraal Centrum. De kapel uit 1955 kreeg in 2004 een herbestemming als depot en leeszaal voor het aartsbisschoppelijk archief en in de voormalige seminarierafter is sinds enkele jaren een horecazaak ondergebracht. Met overheidssteun was intussen gestart met de geleidelijke restauratie van het als historisch monument beschermde seminariecomplex. In een eerste fase werd vanaf 1995 het 18de-eeuwse atrium gerestaureerd. Daarna volgde de restauratie van de 18de-eeuwse kapel in de Frederik de Merodestraat. In de komende jaren krijgt ook het resterende deel van het complex een restauratiebehandeling.

Tekst: Gerrit Vanden Bosch

Het Predikheren

Goswin de Stassartstraat 88

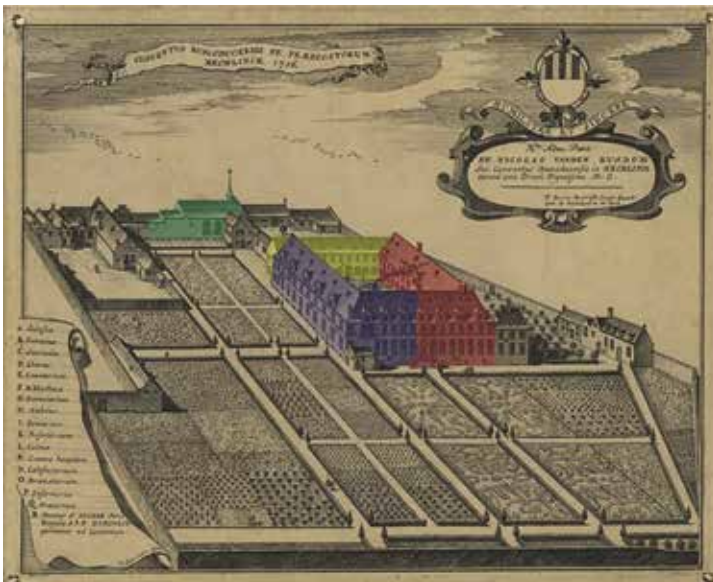
In 2010 besloot het Mechelse stadsbestuur om de nieuwe stadsbibliotheek onder te brengen in het voormalige predikherenklooster. Een uitgelezen functie voor dit prachtige gebouw, waarvan de 17de-eeuwse kloosterbibliotheek ooit het kloppende hart was.

HET PREDIKHERENKLOOSTER IN HET VERLEDEN

De predikheren in Mechelen

De predikheren die zich in 1651 in Mechelen vestigden, kwamen oorspronkelijk uit 's-Hertogenbosch. Na heel wat omzwervingen streken ze uiteindelijk neer in Mechelen. Als locatie voor hun nieuwe klooster kozen ze in 1655 voor een gebied tussen de stadsvesten en de huidige Goswin de Stassartstraat, Jodenstraat en Kattenbleekstraat. De gefaseerde bouw van het klooster Voor de bouw van hun kloosters hanteerden de predikheren een aantal

richtlijnen, onder meer een sobere architectuur. Idealiter werd de kerk, met een naar het oosten gericht koor, geflankeerd door een klooster op een vierkante of rechthoekige plattegrond. Rond de centrale binnenplaats lag de pandgang, een galerij die aan de ene zijde uitgaf op de binnenplaats en aan de andere zijde rechtstreeks verbonden was met de gemeenschappelijke ruimten zoals de kerk en de refter. Doordat ze gericht waren op gebed en studie beschikten de kloosters van de orde al in de 14de

Deze pentekening van Jacobus Harrewijn toont het klooster in 1716. Op de hoek met de Jodenstraat bevond zich de toenmalige, voorlopige kerk (groen). Voaraan het klooster met de vleugels uit de eerste (paars), tweede (rood) en derde (geel) bouwfase.

eeuw over individuele cellen voor de paters, doorgaans op de verdieping, en een ruime bibliotheek. De gebouwen met economische functies - zoals de brouwerij - stonden indien mogelijk los van het klooster, op een plek in de tuin.

Door hun beperkte financiën moesten de Mechelse predikheren de bouw van hun nieuwe onderkomen faseren over vier grote bouwcampagnes, die in totaal bijna 80 jaar in beslag namen. Alles wijst er overigens op dat de paters niet alleen instonden voor het ontwerp, maar ook voor (een deel van) de eigenlijke bouw.

Fase 1 (1657-1661): de oostelijke en noordelijke vleugels

De bouw startte rond 1657 met de inrichting van een kleine voorlopige kerk langs de Jodenstraat, vermoedelijk uit een samenvoeging van drie of vier bestaande huizen. Tegelijk werd het klooster aangevat, maar wel even verderop zodat er ruimte vrij bleef voor een grotere kerk. Tijdens deze fase kwam de oostelijke vleugel tot stand, met beneden de refter en de keuken. Aansluitend werd een deel van de noordelijke vleugel gebouwd, met de zieken- of gastenkamers. Op de verdieping van beide vleugels kwamen de cellen voor de paters; per klooster waren dat er gemiddeld 40 tot 50, toen waarschijnlijk nog met houten tussenwanden.

Het ideaal van armoede dat de orde voorstond, is weerspiegeld in de zeer sobere bak- en zandsteenarchitectuur, alleen verlevendigd door barokke toegangsportalen. Om de kosten zo laag mogelijk te houden, werd er deels ook materiaal van de afgebroken huizen op het terrein gebruikt.

Fase 2 (1681-1684): de noordelijke en westelijke vleugels

Twintig jaar later vatten de paters de voltooiing van de noordelijke vleugel en de bouw van de westelijke vleugel aan. Ze zetten het bestaande plan voort; alleen kleine details wijzen op de latere bouwdatum, zoals een iets mooiere kroonlijst. Een duidelijk verschil is er wel in de pandgang. Daar stapten de paters af van de kruisribgewelven en realiseerden ze zeilgewelven met een variatie van geometrische traceringen, soms met figuratieve elementen of monogrammen.

Fase 3 (1686-1689): het klooster voltooid

Enkele jaren later volgde de bouw van de laatste kloostervleugel. Beneden bestond die enkel uit de pandgang, maar op de verdieping kwam een van de belangrijkste plekken van het klooster te liggen: de bibliotheek. Deze ruimte werd rijkelijker gedecoreerd dan de andere vertrekken. Ze kreeg een monumentaal zeilgewelf met figuratieve elementen, gordelbogen en figuratieve kraagstenen. Hoewel het klooster nu feitelijk voltooid was - het werd in 1689 ingewijd - moest er nog een laatste bouwcampagne volgen. De nieuwe kerk zou echter lang op zich laten wachten.

Fase 4 (1720-1735): een nieuwe kerk

Pas in 1720 startte de bouw van de nieuwe kerk op de hoek van de Jodenstraat en de Goswin de Stassartstraat. De driebeukige, basilicale ruimte met een driezijdig koor is mogelijk een ontwerp van de Mechelse predikheer Philippus Meulemans (*1742), een bekende bouwkundige die geregeld andere kloosters en overheden adviseerde. Net zoals het klooster werd ook de kerk sober opgevat. Het barokke

De voormalige kloosterbibliotheek werd in de militaire periode gebruikt als slaapzaal.

toegangsportaal en de zeilgewelven van de middenbeuk (gedateerd '1733') vormen de belangrijkste decoraties. De bouw nam 15 jaar in beslag; pas in 1735 werd de kerk gewijd. Het bovenste deel van de voorgevel bleef echter altijd onvoltooid.

Het klooster verdwijnt

Vier jaar na de eerste Franse inval in onze gewesten werden ook hier alle kloosters afgeschaft. In december 1796 werden de Mechelse predikheren verdreven uit hun klooster, dat in beslag genomen werd. De Mechelse Commissie voor Burgerlijke Gast- en Godshuizen, een door de Franse overheid opgerichte instelling voor de institutionele zorgverlening, liet in 1802 de vroegere kloostercellen samenvoegen tot zalen voor 'ouden van dagen'. Amper zeven jaar later kreeg het complex een nieuwe bestemming als militair hospitaal.

Een lange en ingrijpende militaire periode (1809-1975)

Het klooster diende van 1809 tot in het interbellum als militair hospitaal. Verscheidene militaire eenheden benutten het nog tot in 1975, zonder enig respect voor het historische karakter.

De vroegere kerk werd op een nietsontziende manier ingericht als artilleriesmagazijn. Om stapelruimte te creëren brachten de militairen in de midden- en de zijbeuken twee houten verdiepingen aan. Het eerste tussenniveau verscheen op halve hoogte van de zuilenrij, het tweede net onder de rondbogen, die daarvoor verlaagd moesten worden tot steekbogen. Om paarden en wagens rechtstreeks tot in de kerk te brengen, werden de toegangstrappen en de kerkvloer vervangen door kasseien. In de muren van de zijbeuken bevinden zich nog ijzeren ringen waaraan de paarden vastgemaakt werden.

In de loop van de jaren werden in de tuin allerlei constructies toegevoegd. In 1830 kwam er een arresthuis op de plek van het huidige Holocaustmuseum. Later volgden tal van opslagplaatsen, wachthuisjes en andere lokalen. Tegen de oostgevel van het klooster verrees in 1907 zelfs een neogotische kapel.

Het belang van het Mechelse hospitaal nam af vanaf 1900 en het vroegere klooster werd een kazerne. In 1946 woedde er een felle brand in de kerk, waarbij onder andere de houten tussenniveaus in vlammen opgingen. Hoewel er in 1953 een nieuw, stomper dak met metalen vakwerkspanten werd aangebracht, staat de kerk sindsdien leeg. Het klooster werd na de Tweede Wereldoorlog een militair opleidingscentrum.

Op de verdieping kwamen er klaslokalen, de kloosterbibliotheek werd een slaapzaal en de vroegere refter een turnzaal. In 1950 veranderden onder andere de noordelijke en de westelijke zolders in slaapzalen. Deze situatie bleef bestaan tot in 1975, toen alle militairen naar Peutie verhuisden.

Leegstand (1975-2010)

In 1982 kocht de stad Mechelen het complex aan, drie jaar nadat het beschermd was als monument. Het stadsbestuur liet toen zowat alle recente aanbouwen slopen en richtte de tuin in als een buurtterrein. In 2000 werd het gebouw eigendom van een projectontwikkelaar, die het nog steeds leegstaande gebouw tien jaar later weer verkocht aan de Stad.

Van 1809 tot 1975 werd het gebouw gebruikt als militair hospitaal en kazerne. Zicht op de noordwand van het vroegere klooster tijdens de militaire periode.

HERBESTEMMING TOT STADSBIBLIOTHEEK

Open Oproep

Op 30 juli 2010 besloot het Mechelse stadsbestuur om het predikherenklooster in te richten als stadsbibliotheek. Via de procedure Open Oproep van de Vlaamse Bouwmeester werd een ontwerper gezocht voor de restauratie van het gebouw en de inrichting van de bibliotheek. In de bijbehorende opdrachtomschrijving wordt de nieuwe bibliotheek beschreven als 'een plek om op verhaal te komen'. Op allerlei manieren is dat een doordachte woordkeuze. De nieuwe bibliotheek is niet alleen een rustplek waar de bezoeker toegang heeft tot allerlei verhalen; het gebouw zelf draagt ook eeuwenoude histories van onder meer geloof, oorlog en verwaarlozing in zich. Het ontwerp bureau KSA | Hildundk Architecten BV, dat als laureaat uit de wedstrijd kwam, vond het een prachtig idee dat een bibliotheek die het verhaal centraal stelt, zelf haar eigen verhaal aan het klooster zal toevoegen. Daarom wou het de verschillende verhaallijnen van het gebouw in het ontwerp laten doorklinken.

De ontwerpers kozen voor een zacht restauratieconcept, waarin sporen van de lange bouwgeschiedenis zichtbaar blijven.

Een 'zacht' restauratieconcept

Het restauratieconcept laat zoveel mogelijk sporen van de lange bouwgeschiedenis zichtbaar. Om de charme en de rijkdom van het complex te behouden en te versterken, accepteerden de ontwerpers de onvolkomenheden die de verwaarlozing en de vele verbouwingen meebrachten en interpreteerden die als een grote kracht. Ze zagen af van reconstructie: verbouwingen, toevoegingen en sporen van het verval blijven zowel buiten als binnen zichtbaar. Dat beeld is in de ogen van de ontwerpers even verontrustend als aantrekkelijk en biedt tegelijk een architecturale en een educatieve meerwaarde.

Duurzame technieken

De keuze voor een ontwerp dat alle tijdlagen zichtbaar laat, had ook gevolgen voor de technische uitwerking. Noodzakelijke ingrepen, zoals de versteviging van de zoldervloer en de toevoeging van nieuwe trappen en een lift, werden zorgvuldig ingepast in de bestaande structuur. Deze ingrepen zijn omkeerbaar en aanpasbaar, onder meer door zoveel mogelijk duurzame

De keuze om de historische onvolkomenheden van de gevels en het interieur zichtbaar te laten, verhindert een traditionele muurisolatie. Vloerverwarming en een houten lambrisering maken de ruimten toch comfortabel.

© Luuk Kramer

houtbouwsystemen te gebruiken. Zo blijft op de zolder de imposante, eikenhouten constructie ook na de restauratie zichtbaar. Een goede isolatie en nieuwe dakkapellen creëren er een aangenaam binnenklimaat met voldoende daglicht en een goede akoestiek.

De keuze om de historische onvolkomenheden van de gevels en het interieur zichtbaar te laten, verhindert een traditionele muurisolatie. Vloerverwarming en een houten lambrisering maken de ruimten toch comfortabel. Door de hoge isolatiewaarde van de zolder en de nieuwe, goed geïsoleerde ramen is het gebouw ook energiezuinig. Dankzij technieken zoals warmte-koude-opslag en een fotovoltaïsche installatie op een gedeelte van het kerkdak, ontstaat er een duurzaam geheel dat ruimtelijk en technisch voldoet aan alle eisen van een hedendaags gebouw.

De bibliotheek 'nabij, midden en diep'

Bij het uittekenen van de herbestemming werd de bibliotheek verdeeld in drie zones, die elk een aparte plek kregen in het gebouw.

De zone 'nabij' staat voor de publieksfuncties. Beneden is er ruimte voor ontmoeting en is er een speelruimte voor kleine kinderen ingericht. In de laagdrempelige Barbib kunnen bezoekers tijdens de openingstijden van een koffie of een snack genieten. In de pandgang ertegenover is er ruimte voor tentoonstellingen die aansluiten bij de collectie. Het gastronomisch restaurant in de noordvleugel is van buitenaf rechtstreeks toegankelijk en zal onafhankelijk van de bibliotheek werken. De pandhof fungeert als terras en als polyvalente buitenruimte.

De zone nabij staat voor de publieksfuncties zoals ruimte voor ontmoeting en speelruimte voor kinderen. © Luuk Kramer

De zone 'diep' omvat de vertrekken waar in stilte gestudeerd kan worden. De ruimten op de eerste verdieping boven de pandgang, zoals de oude kloosterbibliotheek, passen goed bij die sfeer en worden ingericht als rustige, klassieke studievertrekken.

Daarnaast werden vijf ruimtes ingericht voor vergaderingen, workshops, opleidingen ... Met de toewijzing van het label *Flanders Heritage Venue* kreeg Het Predikheren nog voor de opening al een erkenning als één van de mooiste plekken in Vlaanderen om ontmoetingsdagen en andere MICE-activiteiten te organiseren.

De voormalige kloosterbibliotheek is ingericht als rustig studievertrek. © Luuk Kramer

Met de zone 'midden' wordt de algemene bibliotheek bedoeld. Dat is de belangrijkste afdeling, ondergebracht in de grootste ruimte van het klooster: de zolder. Ze is verdeeld in een afdeling voor kinderen en een voor volwassenen en bevat boeken, films en hedendaagse media. Voor lezingen, educatie, werken en gespreksgroepen zijn er afsluitbare kamers.

De imposante zolder wordt ingericht als algemene bibliotheek. © Luuk Kramer

De kerk als 'agora'

De kerk is nog steeds een indrukwekkende ruimte en zal als laatste fase van het project gerestaureerd worden. Ze dankt haar charme niet alleen aan de goede verhoudingen en fragmenten van de oorspronkelijke inrichting, maar ook aan de vele sporen van de verschillende verbouwingen. Door het gebruik als multifunctionele ruimte of 'agora' voor lezingen, voorstellingen, markten en andere aan de bibliotheek gerelateerde activiteiten, kunnen ingrijpende verbouwingen en verdelingen vermeden worden en blijft de bijzondere schoonheid van de ruimte behouden. Met haar multifunctionele karakter kan de kerk deel uitmaken van de publieke zone van de bibliotheek, maar ze kan er ook los van staan.

DE RESTAURATIEWERKEN

De restauratiewerken verliepen in vier logisch opeenvolgende fasen, die elkaar vrij snel opvolgden dankzij een meerjarige subsidiëringsovereenkomst met de Vlaamse overheid. De werken werden begeleid door het ontwerpteam THV Predikheren (Korteknie Stuhlmacher Architecten, Callebaut-architecten, Bureau Bouwtechniek NV)

De buitenrestauratie van het klooster

In september 2015 startten de fasen A en B. Die omvatten de restauratie van de bedaking, de dakconstructie en de zolder (fase A) en van de buitengevels (fase B). Ook de restauratiewerken aan de historische tuinmuur langs de Edgar Tinellaan werden opgestart. De werken werden uitgevoerd door aannemer Renotec NV. In de loop van 2018 was de buitenrestauratie van het klooster en de historische tuinmuur afgerond.

De afgewerkte gevels en daken van de pandhof. © Callebaut-architecten

De binnenrestauratie van het klooster

In september 2016 startte ook de interieurrestauratie van het klooster (fase C), in twee delen. Het eerste deel omvatte het herstel van de waardevolle interieurelementen zoals de baksteengewelven, de consolidatie van het nog resterende pleisterwerk en het plaatsen van nieuwe, historischverantwoorde vloeren. Het tweede deel betrof de aanpassing van het gebouw aan de bibliotheekfunctie: de noodzakelijke technieken zoals elektriciteit, verwarming, ventilatie en sanitair werden vernieuwd of aangelegd, rekening houdend met de erfgoedwaarde van het gebouw. Verder waren er aanpassingen nodig om te voldoen aan de verplichte brand- en isolatienormen en werden er liften ingebracht om alle niveaus voor iedereen goed toegankelijk te maken.

Zicht op het interieur na de restauratie van muren en plafonds en de inrichting met kastenwanden en meubilair.
© Luuk Kramer

Tot slot moest het gebouw ingericht worden als bibliotheek, met kastenwanden en meubilair voor onthaalbalies, werkruimtes en keukens. Deze restauratiefase werd uitgevoerd door de firma Monument Vandekerkckhove nv.

De restauratie van de kerk

Intussen is ook het dossier voor de binnen- en buitenrestauratie van de kerk (fase D) opgemaakt. Deze werken zullen uitgevoerd worden in de periode 2020-2022.

De binnen- en buitenrestauratie van de kerk zal worden uitgevoerd in de periode 2020-2022.

HET PREDIKHEREN OPENT (31/08/2019 - 01/09/2019)

In het weekend van 31 augustus en 1 september opende Het Predikheren met twee dagen feest. Het feestweekend van *Het Predikheren Opent* startte met een parade vanuit de vroegere bibliotheek in de Moensstraat. Symbolisch verhuisden de laatste boeken onder de begeleiding van een bonte stoet naar de nieuwe locatie: een lange sliert lezende mensen, met literaire haltes als verpozing en met trombonegeluiden die hen voortstuwden.

Na *De Parade* kon je op zaterdagavond het DNA van Het Predikheren ontdekken in nieuwe rekken met daarrond intieme verhalen, betoverende klanken en eigenzinnige performances die de stilte van de plek accentueerden. Buiten in het Tinelpark kon je genieten van verschillende theatrale acts of onder begeleiding van vrolijke muziek luieren in een strandstoel.

Op zondag prikkelde Het Predikheren de fantasie van de kinderen met zotte verhalen en knutselpret. Volwassenen konden deelnemen aan een theaterlezing, in de jazzcollectie duiken of op de literaire koffie gaan bij verrassende gastheren of -vrouwen.

In het weekend van 31 augustus en 1 september opende Het Predikheren met twee dagen feest. Met een parade verhuisden de laatste boeken onder de begeleiding van een bonte stoet vanuit de vroegere bibliotheek in de Moensstraat naar Het Predikheren.

*'Het predikherenklooster in het verleden':
redactie Maarten Van den Mooter,
dienst Monumentenzorg stad Mechelen
(aangepaste tekst brochure OMD
2016/2018)*

*'Restauratie en herbestemming tot
stadsbibliotheek', redactie Eveline
De haes, dienst Monumentenzorg
stad Mechelen en Roel Van den Bril,
Afdeling Kunst en Cultuur stad Mechelen
(aangepaste tekst brochure OMD
2016/2018)*

Koraalhuis

Nieuwwerk 8

Oorsprong

De geschiedenis van het Koraalhuis is - niet onlogisch - erg verweven met die van de Sint-Romboutskathedraal. Rond 1400 werd de finale hand gelegd aan de laatste kapel van het nieuwe koor. Het voltooiën van "het nieuw werck" legde meteen ook het tracé vast van de gelijknamige straat, waarvan de gevelwand de bouwvorm van het koor volledig volgt. De eerste bebouwing in deze straat kwam dan vermoedelijk ook tot stand in het begin van de 15de eeuw.

De oudst bewaarde kerkrekening van Sint-Rombouts uit 1573 geeft aan dat de kerkfabriek toen zes woningen in het Nieuwwerk in eigendom had: de beide hoekpanden en vier bescheiden woninkjes daartussenin. Ze bezat toen ook het huis in de Schoolstraat naast het linkse hoekpand van het Nieuwwerk. De gelijkmatige nummering van de houten dakspanten in het deel van het huidige Koraalhuis in de Schoolstraat, met telmerken van 1 tot en met 7, geven aan dat dit toen al zo breed was als nu. In dit huis wijzen de sleuven in de balkkoppen aan de voor- en achterzijde van de benedenverdieping op een weggebroken schoorsysteem met korbelen en stijlen, dat zeer gebruikelijk was in de 15de eeuw. Bij deze houten bouwstructuren hoorden waarschijnlijk een voor- en achtergevel van hout of vakwerkbouw, die vermoedelijk rond 1617 versteend werden.

De kerkfabriek van Sint-Rombouts stelde in 1573 zowel het linkse hoekhuisje *den Torre* als het buurpand in de Schoolstraat te huur voor ongeveer zeven gulden. Kort vóór 1580 werden er herstellingen uitgevoerd aan het huis in de Schoolstraat, waarna de huur van dat pand steeg tot 12 gulden. Mogelijk hielden deze werken verband met beschadigingen toen protestantse troepen in 1578 de stad innamen tijdens de godsdienstoorlogen met de rooms-katholieken. De kerkfabriek verhuurde beide panden tot in 1589, toen het besliste om ze tegen een jaarlijkse rente over te dragen aan de koralen van het Sint-Romboutskapittel.

De Schoolstraat en het gebogen tracé van het Nieuwwerk achter het kathedraalkoor op de stadskaart van Joan Blaeu uit circa 1649.

Koralen van Sint-Rombouts

Zeker vanaf de eerste helft van de 15de eeuw werden in het kerkkoor dagelijks misvieringen verzorgd door een muzikaal ensemble. Daar hoorden ook een aantal jonge koorzangertjes bij, de koralen of koorkinderen. Nadat het kapittel van Sint-Rombouts in 1448 het recht op de organisatie van het onderwijs in Mechelen had overgedragen aan het stadsbestuur, ondervond het echter problemen om voldoende koorzangers te vinden.

Het kapittel besliste daarom een eigen zangschool op te richten, waarvan de oudste rekeningen teruglopen tot 1470. Jongens met muzikaal talent kregen er gratis muziekonderwijs, maar ook kost en inwoning. In ruil moesten zij de dagelijkse koordiensten in de kerk en verschillende andere vieringen mee begeleiden. Hun muziekonderwijs kregen de koralen van een zangmeester die doorgaans ook bij hen inwoonde. Lange tijd hadden ze geen vast adres. De rekeningen van de stichting geven aan dat ze op de overgang van de 16de naar de 17de eeuw onder meer verbleven in het toenmalige Standonckcollege (1588-1606), het huis van zangmeester Lucas Bottin en een huurhuis op de Melaan (1615-1617). Tijdens haar meer dan 300-jarig bestaan was de fundatie van de koralen bijna voortdurend op zoek naar inkomsten. De financiële toestand van de stichting was immers bepalend voor het aantal leerlingen. Zo liet een schenking van kardinaal Granvelle in 1562 toe om het aanvankelijke getal van vier of vijf op te trekken tot tien. Na het uitbreken van de godsdienstoorlogen tijdens de late 16de eeuw viel het aantal koralen terug tot drie; dat zou maar zeer geleidelijk weer stijgen tot zes of zeven leerlingen in de 18de eeuw.

Een nieuw uitzicht in 1617

De overdracht van de twee gemelde huizen door de kerkfabriek van Sint-Rombouts aan de koralen in 1589 was zeer welkom, zeker gezien de moeilijke tijdsomstandigheden. Eerst dienden ze als een bron van inkomsten en werden ze verder verhuurd. Het grote huis werd in 1596 zelfs voor het leven verkocht aan een onderpastoor van Sint-Rombouts. Toen dit pand in 1617 opnieuw in handen kwam van de koralen, werd beslist om de beide huizen grondig te renoveren tot twee "bequame" woningen. Hoewel de rekeningen daarvan bewaard bleven, is er niet uit op te maken welke werken uitgevoerd werden. De hoge totaaluitgave van 732 gulden kan erop wijzen dat de bestaande gevels in hout of vakwerk van de beide panden vervangen werden door gevels in bak- en zandsteen. Bouwsporen in het huis in de Schoolstraat geven aan dat de nieuwe stenen voorgevel naar binnen werd geplaatst. Om die reden werden de balkkoppen op de benedenverdieping ingekort. Op de verdieping werd de stenen voorgevel ongeveer anderhalve meter opgehoogd, zodat er een volwaardige woonruimte ontstond. De spantbenen van de dakconstructie werden daar hergebruikt door ze naar binnen te verplaatsen en rechter te zetten. Ook aan de tuinzijde werd de achtergevel in hout of vakwerk vervangen door een gevel in bak- en zandsteen. Door deze ingreep werd de uitkragende achtergevel op de verdieping 30 tot 50 centimeter ingekort. Hier werden de spantbenen van de dakconstructie wel weggebroken en vervangen door consoles in witte natuursteen. Ook de drie gevels van het hoekhuisje werden mogelijk in 1617 versteend. De voorgevel aan het Nieuwwerk kreeg het uitzicht van een prestigieuze, geknikte tuitgevel met vele speklagen. Hoekblokken in witte

Een impressie door de Mechelse kunstenaar Jan-Baptist De Noter (1786-1855) van het huis in de Schoolstraat en de hoge hoekwoning met het Nieuwwerk die samen het Koraalhuis vormen, gedateerd in 1790.

natuursteen accentueerden de knik in de façade en een geprofileerde waterlijst scheidde de gelijkvloerse van de eerste verdieping. Een groot laadluik in het dak maakte het mogelijk de zolder als stapelruimte te gebruiken. De korte gevel aan de Schoolstraat was eenvoudiger opgevat, met een kruisvenster beneden en een bolkozijn op de verdieping.

Intrek in het Koraalhuis

Het hoekhuisje werd wellicht doelbewust heringericht, want na de werken verlieten de zangmeester en zijn studenten hun toenmalige huurhuis aan de Melaan en namen ze hun intrek aan het Nieuwwerk. Het huis in de Schoolstraat werd na de renovatie in 1617 opnieuw verhuurd, voor een bedrag dat ongeveer driemaal hoger lag dan vóór de verbouwing.

Kort daarop werd het hoekhuis nog verder opgegardeerd. Net voor zijn overlijden in mei 1620 schonk aartsbisschop Mathias Hovius de koralen een achterhuis met bijbehorende tuin op een binnenterrein tussen de Frederik de Merodestraat en het Nieuwwerk, die aan het hoekhuis werden toegevoegd. In 1649 bleken werken aan de beide "vervallen" huizen noodzakelijk. Om deze verbouwingen te financieren werden het in 1620 geschonken achterhuis en een deel van de tuin verkocht aan de eigenaar van het huis *Hof van Beieren*, het huidige Frederik de Merodestraat 21-23. Het hoekhuis behield enkel het tuingedeelte langs het Nieuwwerk. Met een totale kostprijs van 952 gulden vielen de verbouwingen aan de huizen in 1649-1650 nog duurder uit dan in 1617. Ook nu geven de rekeningen geen uitsluitel over de aard van de

werken. Wel is het duidelijk dat na deze verbouwingen de koralen de beide huizen in gebruik namen. Zeker vanaf 1669, maar wellicht al vanaf 1650, betrokken de koraalkinderen het huis in de Schoolstraat. De zangmeester kreeg meteen na de verbouwingen het hoekhuis toegewezen. Het lijkt dan ook waarschijnlijk dat de verbouwingen in 1649-1650 verband hielden met deze functiewijzigingen. Tijdens deze bouwfase werden wellicht ook de vier bolkozijnen op de verdieping achteraan het huis in de Schoolstraat verhoogd tot kloostervensters. De dagkanten van de bovenlichten van deze vensters zijn immers uitgevoerd in baksteen, in tegenstelling tot deze van de benedenlichten in witte natuursteen. Er werd ook een vijfde kruisvenster toegevoegd, waarvan de dagkanten volledig in baksteen waren uitgevoerd. Na de aanpassing van de vensters werden de verbouwingssporen gecamoufleerd met pleisterwerk met een natuursteenkleurige afwerking erop. Tegelijkertijd werden imitatiespeklagen in pleisterwerk aangebracht en kreeg het baksteenparement vermoedelijk een rode kleur.

Verfraaiingen

Vanaf 1650 bleven de zangmeester en de koraalkinderen de beide delen van het *Koraalhuis* bewonen tot het begin van de 19de eeuw. De rekeningen vermelden regelmatig uitgaven voor onderhoud en herstelling, vaak na het aanstellen van een nieuwe zangmeester. Regelmatig duiken metselaars, timmerlui, glazenmakers, smeden, schrijnwerkers en witters op in de rekeningen. Het is vaak niet duidelijk welke werken ze uitvoerden of waar. Zo kunnen de regelmatige uitgaven aan witters in de tweede helft van de 18de eeuw betrekking hebben op de interieurafwerking. Maar net zo goed werden ze betaald om de gevels in een lichte kleur te kalken, wat toen gebruikelijk was. Af en toe vonden er ook grotere ingrepen plaats, die vaak beter te situeren zijn. Enkele van die verfraaiingen zijn ook nu nog zichtbaar. Op de verdieping in de Schoolstraat bevindt zich een monumentale schouw in klassicerende barokstijl uit de eerste decennia van de 18de eeuw. In de eikenhouten balkenroostering van dit vertrek zijn de nagelgaatjes en de afdruk van rinkelatjes zichtbaar van een weggebroken

Deze foto uit 1922 toont de restanten van witkalk op de bak- en zandstenen gevels van het Koraalhuis.

stucplafond dat waarschijnlijk gelijktijdig werd aangebracht. Mogelijk verwijst de uitgave van meer dan 151 gulden aan materiaal voor stucwerkplafonds in 1721 op deze bouwfase.

Op de benedenverdieping van het hoekhuis staat een imposante schouw met een gestucte boezem. De strenge classicistische stijl met decoraties als een centraal medaillon met spelende putti, gecanneleerde hoekstijlen uitlopend op consoles met triglifien en een geblokte kroonlijst wijzen op een datering in de laatste decennia van de 18de eeuw. De houten bekleding van de mantel met een centraal ruitmotief en cirkelvormige hoekmotieven werd op de overgang van de 19de naar de 20ste eeuw toegevoegd. In 1778-1884 plaatste timmerman Sebastiaan Briers voor iets meer dan 118 gulden een nieuwe trap met stucwerk aan de onderzijde in het huis aan de Schoolstraat. Mogelijk is dit de nog aanwezige slingertrap met de gedraaide trappaal en balusters in de inkomhal van het huis.

Privéwoning

Net zoals bij vele andere instellingen maakte de maatschappelijke aardverschuiving van de Franse Revolutie ook een einde aan het eeuwenlange bestaan van de koralen. Na de Franse invallen van 1792 en 1794 bleef de fundatie aanvankelijk bestaan. In 1794 werd zelfs nog een nieuwe zangmeester aangesteld, Antoine-Joseph Cramme. Die sloeg in 1797 echter op de vlucht om aan vervolging door de Franse revolutionairen te ontkomen. Zijn leerlingen bleven in het *Koraalhuis* wonen onder de hoede van priester Jean-François De Haes en zijn zus. De verkoop van het gebouw in 1802 verplichtte hen echter het *Koraalhuis* te verlaten. Hiermee kwam in de praktijk

ook een einde aan de fundatie van de koralen. De kerkfabriek nam pas in 1830 de draad weer op door gratis muziekles te geven aan een vijftal kinderen. Dit initiatief leidde in 1917, onder invloed van kardinaal Mercier, tot een volwaardige zangschool verbonden aan het Sint-Romboutscollege. Jean L'Heureux, de nieuwe eigenaar van het *Koraalhuis* in 1802, overleed korte tijd na de aankoop. Zijn weduwe verkocht het huis in 1803 aan François Nollet, toen deurwaarder aan het Hof van Beroep in Brussel. Na diens overlijden in 1817 bleef zijn weduwe het pand nog bewonen tot aan haar dood in 1850. Hun kinderen behielden de eigendom, maar verhuurden ze onder meer aan een politiecommissaris en een fabrikant van religieuze ornamenten.

Restauratieatelier en huurhuis

In 1867 nam de kerkfabriek van Sint-Rombouts het initiatief om het *Koraalhuis* te kopen. De door haar aangestelde experts schatten het volgens hen slechte gebouw op 8200 frank. Aanzienlijk lager dan de 12.000 frank die de eigenaar vroeg. Met de hulp van onder meer de provinciebesturen van Antwerpen en Brabant en het ministerie van Justitie slaagde de kerkfabriek er in 1871 uiteindelijk in om het gevraagde bedrag te betalen. De voornaamste reden voor de aankoop was de tuin van het huis, waar de kerkfabriek een atelier wou bouwen voor de steenhouwers die toen het schip van de kathedraal restaureerden. Het toenmalige atelier tegen de zuidzijde van de kerk moest immers wijken voor de bouw van nieuwe sacristieën. Het *Koraalhuis* werd in 1872 opnieuw in twee gesplitst, maar niet volgens de vroegere verdeling. De drie rechtertraveeën van het huis in de Schoolstraat werden samengevoegd met het hoekhuis. Het resterende deel van

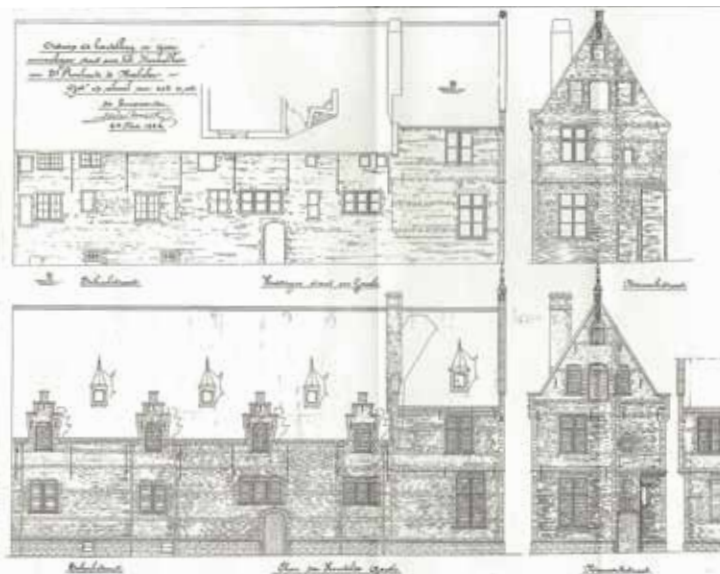
de woning werd betrokken bij het nieuwe restauratieatelier in de tuin, dat nadien in gebruik werd genomen als werkplaats. Het vergrote hoekhuis werd vanaf 1872 verhuurd. Ondanks de tweedeling van het *Koraalhuis* nam de kerkfabriek tijdens het interbellum het initiatief om het geheel te restaureren.

Restauratie onder Henri Meyns

In 1922 nam de kerkfabriek van Sint-Rombouts architect Henri Meyns onder de arm om de restauratie van het *Koraalhuis* voor te bereiden. De bouwmeester begon meteen een dossier uit te werken, dat uitging van een historiserende restauratie met de reconstructie van de voorgevels "in hun vroegere staat". De provincie Antwerpen ging bij monde van provinciaal architect Edward Careels meteen akkoord met het voorstel. De provinciale afdeling van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen was na een bezoek in augustus 1923 echter van mening dat het plan was getekend door een "onkundige hand" en dat het bijgewerkt moest worden. Het herwerkte plan liet tot april 1925 op zich wachten, vermoedelijk omdat architect Meyns voorrang gaf aan zijn opdracht voor de restauratie van de Sint-Romboutstoren. In mei 1925 voltooide hij het aangepaste lastenboek, vergezeld van een gevelplan met tekeningen van de voorgevels voor en na de geplande restauratie. Hoewel de provinciale afdeling van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen hierbij nog steeds enkele bedenkingen had, bracht ze in juli 1925 positief advies uit. Enigszins vooruitlopend op de feiten was aannemer J. Dogaer-De Backer al in mei van dat jaar gestart met het opzetten van de stellingen rond het *Koraalhuis*.

Het ontwerp van Henri Meyns beoogde het 'terugbrengen' van de gevels en bedaking naar de vermeende vroegere toestand. Het betrof weliswaar enkel de van op straat zichtbare pronkgevels; de tuingevel van het huis in de Schoolstraat en het bovenliggende dak met rode pannen bleven vrijwel onaangeroerd. De historiserende restauratie van de verschillende straatfaçades wijzigde het uitzicht van het *Koraalhuis* ingrijpend. In eerste instantie werden de witte kalklagen van deze gevels verwijderd om het metselwerk in bak- en zandsteen opnieuw zichtbaar te maken. De vele gevelopeningen in de voorgevel van het huis in de Schoolstraat werden teruggebracht tot vier, waarboven Meyns telkens een getrappt dakvenster voorzag. Het dakvlak aan de voorzijde kreeg een nieuwe bekleding in leien van Herbeumont en werd voorzien van drie dakkapellen.

Het hoekhuis kreeg twee soortgelijke dakvlakken, aan de Schoolstraat met een dakkapel. Een nieuw, verguld sierstuk bekroonde voortaan het overhoekse topstuk van de geknikte gevel aan het Nieuwwerk. De grote vensteropeningen beneden en op de verdieping van het hoekhuis werden omgevormd tot kruisvensters met nieuwe witstenen monelen en de dichtgemetselde gevelopeningen werden opnieuw geopend. De rechterzijde van de topgevel kreeg een nieuw schouderstuk, gemodelleerd naar dat aan de linkerzijde. Meyns gebruikte witte steen van Morley om de verweerde witte natuursteen te herstellen en nieuwe natuursteendelen in te voegen. De werken aan de bakstenen delen werden uitgevoerd met een combinatie van nieuwe papensteen en gerecupereerde baksteen uit enkele eerder dichtgemetselde gevelopeningen.

Gevelplan uit 1925 van architect Henri Meyns voor de restauratie van het Koraalhuis met de bestaande (boven) en beoogde (beneden) toestand.

Alle openingen in de gerestaureerde gevels kregen nieuw schrijnwerk, waarbij zowat alle ramen werden voorzien van groen glas-in-lood met een ruitvormig patroon.

Anvankelijk was het de bedoeling om enkel de straatgevels en daken te restaureren. Vanaf september 1925 volgden echter ook onvoorziene werken aan het interieur. Die omvatten onder meer de versteviging en gedeeltelijke vernieuwing van de balkenroosteringen, de vernieuwing en herstelling van muurbezettingen en plafonneringen, het leggen van nieuwe stenen vloeren en het plaatsen van een nieuwe zoldertrap in de slaapkamer op de verdieping van het hoekhuis. Desondanks bleven de structurele opbouw van het hoekhuis en de balkenroosteringen en de dakconstructie van het huis in de Schoolstraat grotendeels gespaard. Na deze grootscheepse restauratie veranderde er nog weinig aan het

Koraalhuis. In 1940 werd een deel van de werkplaats omgevormd tot een garage voor een van de burens. In het resterende deel van het werkhuis werd een keuken ingericht voor het vergaderlokaal beneden in het huis in de Schoolstraat.

Corneel Van der Auwera, koster van de kathedraal, woonde rond 1948-1953 in het vroegere *Koraalhuis*. Rond 1958-1978 had koster Jos Deloosse er zijn adres. Tot voor enkele jaren bood het gebouw onderdak aan het pastoraal opvangpunt Het Koraalhuis, dat in 2017 verhuisde naar de Hoviusstraat. Sindsdien worden de gelijkvloerse vertrekken gebruikt door de werklui die het kathedraalkoor restaureren. Nu ook deze werken ten einde lopen, kan uitgekeken worden naar een nieuwe invulling van de vroegere zangschool.

*Tekst: Linda Van Langendonck
Redactie: Maarten Van den Mooter*

Begijnhofkerk

Nonnenstraat 28

GESCHIEDENIS

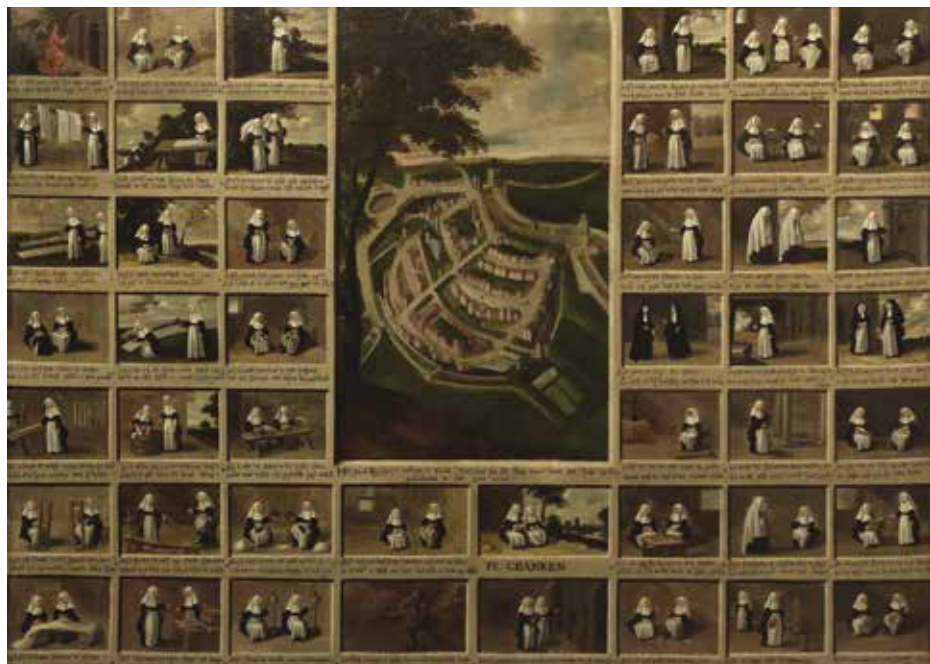
Een devoot leven van de metten tot de completen

Van de meer dan honderd begijnhoven die de Lage Landen op het einde van de 14de eeuw telden, blijft nu nog één derde over. Het merendeel verdween in de loop van de 16de eeuw. In 1209 werd de vroegste vermelding genoteerd van begijnen in Mechelen, toen ze een huis in de huidige Begijnenstraat betrokken. Er ontwikkelde zich vanaf 1259 een begijnhof buiten de Mechelse stadsmuren dat tijdens zijn glansperiode in de 16de eeuw 95 conventen en meer dan 1.500 bewoonsters telde. In 1578 besliste het stadsbestuur echter om dit begijnhof te slopen, om te verhinderen dat de oprukkende protestantse troepen zich in de woningen konden verschuilen om de stad te belegeren.

Begijnen legden geen geloften af van gehoorzaamheid, eeuwige trouw of armoede. Toch wijdden ze hun leven aan contemplatie, gebed, handenarbeid en liefdadigheid. De religieuze verplichtingen van de diverse begijnhoven verschilden weinig en volgden de indeling van het *getijdenboek*. Dagelijks werden de kerkklokken op acht vaste tijdstippen geluid en beoefenden de begijnen hun liturgische taak, van de metten tot de completen.

Het merendeel van de begijnhoven in de Lage Landen in de 14de eeuw is nu verdwenen. Dertien begijnhoven werden in 1998 door UNESCO als cultureel werelderfgoed erkend. De kleurcode: verdwenen (blanco), restanten (geel), nog bestaand (oranje) en door UNESCO beschermd (rood). © OKV

Dit schilderij uit 1578 toont centraal het Mechels Groot Begijnhof buiten de stadsmuren met erond 46 tafereeltjes met de werken van de begijnen. Het merendeel van de handelingen gaat over het maken en verkopen van grauw en wit laken binnen de begijnhofmuren. Daarnaast zijn er ook verwijzingen naar het vrome leven, de ziekenzorg, het onderwijs en het brouwen van bier. © Hof van Busleyden

Opvallend is dat de Mechelse begijnen hun kost voornamelijk verdienden door handwerk gelinkt aan textielnijverheid. In het nieuw Groot Begijnhof, binnen de stadsmuren, verminderde van eeuw tot eeuw het belang van de lakenbereiding. In het begin van de 17de eeuw legde men zich meer en meer toe op het vervaardigen van kant- en spellenwerk van uiterst hoge kwaliteit. Gedurende de 18de eeuw taande de bloei van de kantnijverheid.

Binnen de beschermende, Mechelse stadsmuren

In 1585 belandde Mechelen in handen van de Spaanse vorst, die het katholieke geloof in onze gewesten wou herstellen. In 1595 kregen de grootmeesteressen de toestemming om een 'dunbevolkte' wijk aan de stadsrand tussen de Sint-Katelijnestraat en de Nieuwe Beggaardenstraat als begijnhof in te richten. Het nieuwe begijnhof lag binnen de beschermende stadsmuren en stond via de Nonnenpoort in verbinding met het ommeland.

De Nonnenstraat werd de hoofdas waarlangs de voornaamste gebouwen verzezen: de kerk, de infirmerie en de raadkamer. De begijnen kochten stelselmatig alle eigendommen in de omgeving op. In deze wijk woonden tot 700 begijnen.

De Mechelse begijnhofkerk door de lokale kunstenaar Jan-Baptist De Noter (1786-1855).

Een nieuwe begijnhofkerk met een eigentijds ontwerp (1629-1638)

Tijdens de barokke periode werden alle middelen ingezet om de gelovigen te overtuigen van het gelijk van de Kerk van Rome en het rooms-katholieke geloof.

Voor hun nieuwe kerk deden de begijnen dan ook een beroep op architecten die deze stijl al meermaals succesvol hadden toegepast. Hoewel sommigen het ontwerp van de begijnhofkerk aan de jezuïet Pieter Huyssens (1577-1637) toeschrijven, bedankte het bestuur van het begijnhof hem al in september 1630 voor bewezen diensten. Ofwel omdat de plannen niet aan de wensen voldeden, ofwel omdat er zich een persoonlijk conflict voordeed.

Tijdens de tweede helft van de 17de eeuw werd in onze contreien een bouwtype toegepast dat nauwer aansloot bij de vroegbarokke Romeinse voorbeelden. Kenmerkend voor dit type was dat de middenbeuk niet meer van de zijbeuken gescheiden werd door zuilen, maar door pijlers, voorzien van pilasters en bekroond door Korinthische kapitelen die een krachtig geprofileerde kroonlijst schragen. Dit werd voor het eerst toegepast in de begijnhofkerk van Mechelen.

Meteen daarop richtten de begijnen zich tot Jacques Francquart (1582-1651), hofschilder en -architect van de aartschertogen Albrecht en Isabella. Hij ontving zijn eerste betaling in november 1630 en leidde de bouw van de kerk minstens tot kort voor 1647. Lucas Faydherbe (1617-1697) nam wellicht in de periode 1644-1645 de werfcontrole tijdelijk over.

Verder lieten gerenommeerde namen als Jan Cossiers, Jan Erasmus Quellin, Gaspar de Crayer, Theodoor Boeyermans, Lucas Franchoys de Jonge, Gaspard van den Steen, Lucas Faydherbe, ... en Nicolaas Van Der Veken hun stempel na in het interieur. Op 15 juni 1629 werd de eerste steen gelegd. In het voorjaar van 1638 was de ruwbouw voltooid en werd de eerste mis opgedragen. De bouw van de kerk had een enorme investering gevergd, die de middelen van het begijnhofbestuur had uitgeput. Om die reden was alleen het onderste register van de voorgevel met zandsteen bekleed. De voorgeveltop die boven de huizen uitstak, bleef onafgewerkt.

Een barokke aankleding door vermogende begijnen (1642 -1660)

Na de ingebruikname van de kerk gaf het begijnhofbestuur voorrang aan de terugbetaling van een gedeelte van de leningen. De kerk werd ingericht met meubilair uit het oude gebouw. Voor de verdere aankleding deden de bestuursters een beroep op de vrijgevigheid van een aantal rijke begijnen, die tot nog toe grotendeels anoniem blijven. Ze bekostigden de glas-in-loodramen vanaf 1642 en de tien muurtaartjes tegen de buitenmuren rond 1643-1645.

Tegen de pilasters van de buitenmuren werden tien barokke muurtaartjes gerealiseerd door Lucas Faydherbe. Rondom deze wandkapellen werden restanten van twee fases zwartschilderingen teruggevonden. © PRC bvba (2014)

De legende van de Heilige Begga, toegeschreven aan Jan Verhoeven, 1641-1660. Door de naamverwantschap werd Begga in de 15de eeuw ten onrechte gezien als stichteres van de begijnenbeweging. Hier is ze afgebeeld met begijnen onder haar mantel.
© PRC bvba (2014)

Dit schilderij verbeeldt de Heilige Pelagia de Boetvaardige. Voor haar bekering werkte ze als actrice en danseres. Nadien schonk ze al haar bezittingen aan de armen en leefde ze als boetelinge, verkleed als man (Pelagius). © PRC bvba (2014)

Op dit doek staat de kerkvader Hiëronymus van Bethlehem afgebeeld. Hij leefde een ascetisch leven in de woestijn van Chalkis (Antiochië). Hiëronymus draagt vaak een vuurrode kardinaalsmantel en -hoed. Die kleur staat symbool voor de bereidheid van kardinalen om zelfs met gevaar voor eigen leven de Kerk te verdedigen. © PRC bvba (2014)

Omstreeks 1643 zou het idee zijn ontstaan om in elke travee van de zijbeuk de blinde muurvlakken rond het venster te voorzien van vijf schilderijen. In totaal betrof het vermoedelijk een zestigtal schilderijen met religieuze thema's. Vandaag zijn er nog veertien aanwezig in de kerk, toegewezen aan Jan Erasmus Quellin, Jan Cossiers, Jan Verhoeven en Theodoor Boeyermans.

Van 1644 tot 1645, nadat ongeveer een derde van het geleende kapitaal was afgelost, financierde het bestuur de plaatsing van de gewelven. In 1647 werd de kerk gewit en dit werd meermaals herhaald. Mogelijk werden daarbij lokale accenten toegevoegd. Rondom de wandkapellen in de zijbeuk en rond het noordelijk tochtportaal werden zwartschilderingen teruggevonden.

Een reeks van zestien langwerpige schilderijen omzoomt het hoogkoor en de hoofdbeuk ter hoogte van het fries. De reeks, toegeschreven aan Jan Verhoeven, werd uitgevoerd tussen 1647 en 1660. Op de twaalf schilderijen van de hoofdbeuk staat er elke keer één heilige die zich afgezonderd heeft van de wereld. Aan de noordkant zijn er zes mannelijke heiligen en aan de zuidkant zes vrouwelijke. Op twee plaatsen werden de schilderijen op doek meer recent vervangen door muurschilderingen.

Verdere barokke afwerking onder stimulans van pastoor Servranckx (1656-1682)

Bij de inhuldiging van Carolus Servranckx als nieuwe pastoor in 1651 was het Groot Begijnhof nog volop in uitbreiding. Pas in 1656-1657 konden er opnieuw middelen worden vrijgemaakt voor de kerk.

Eerst werden de twee bovenste registers van de voorgevel bekleed met natuursteen. Vervolgens werd het interieur systematisch afgewerkt.

Carolus Servranckx hechtte veel belang aan het Concilie van Trente (1545-1563) en de hierop volgende *Instructiones* van Carolus Borromeus (1577), die de eucharistieviering centraal stelden in het liturgisch gebeuren. Dit had een enorme impact op de beeldvorming van het interieur en de positie, het gebruik en zelfs de vorm van het meubilair.

Doordat het Heilig Sacrament nu in een tabernakel op het altaar bewaard moest worden, werd dit een nog imposanter interieurelement. Na het altaar nam de preekstoel de belangrijkste plaats in onder de kerkmeubels. Ook de vormgeving van de biechtstoel, zoals wij hem vandaag kennen, is een uitvinding uit die tijd. De communiebank kwam vanaf de 17de eeuw algemeen in gebruik.

De oude kerkmeubels voldeden volgens Servranckx niet langer aan deze nieuwe visie. Hij voorzag achtereenvolgens een nieuwe preekstoel (1654) en vier biechtstoelen (1660-1680?). Op 17 oktober 1669 kregen de Mechelse beeldhouwers Jan en Gaspard van den Steen de opdracht voor een nieuw hoofdaltaar. Het kreeg twee schilderijen: de *Hemelvaart van Maria* van Lucas Franchoys de Jonge en *Het Mystiek huwelijk van de Heilige Catharina van Alexandrië* van Theodoor Boeyermans. Het toegangsportaal (1681-1683) is het werk van Gaspard van den Steen.

De drie grote schilderijen van de Golgotha bovenaan de noordelijke muur van het koor zouden gedoneerd zijn door Servranckx. De Antwerpse kunstschilder Jan Cossiers maakte de werken omstreeks 1655-1660. © Sven Van Haezendonck (2019)

De biechtstoel van Lucas is bekroond door de Heilige Michaël die zweeft boven David, die het hoofd van Goliath raakt. De herme aan de linkerzijde houdt een leeuwenhoofd naast zich. De herme aan de rechterzijde belichaamt Judith die het hoofd van Holofernes toont. De twee centrale vrouwen belichamen twee van de zeven deugden. Links houdt Fides (geloof) een kelk in de lucht en een kruis in de hand. Rechts draagt Fortitudo (kracht, standvastigheid) een zware zuil. © KIK-IRPA Brussel en PRC bvba (2014)

Een behoudsgezinde 18de eeuw

Tijdens de 18de eeuw werd de kerk meermaals 'gewit'. Het noordelijk zijportaal werd vermoedelijk in 1716-1717 opgetrokken door Jan-Frans Boeckstuyns. Tussen 1719 en 1721 voerde hij ook de communiebank uit.

Pastoor Sandyck (1851-1881) neemt initiatief

Vanaf de jaren 1860 wijdde pastoor Sandyck zijn verdere leven - en een goed deel van zijn persoonlijk vermogen - aan de verfraaiing van de begijnhofkerk. Eerst liet hij beide zijaltaren vervangen door eigentijdse exemplaren naar ontwerp van Egidius Tambuysen. Albert Crusener verzorgde het schilderwerk en het verguldsel.

In 1873 liet pastoor Sandyck het volledige kerkinterieur beschilderen in een gedurfde kleurencombinatie. Het volledige interieur werd gepolychromeerd door Albert Crusener en zijn medewerker M. Vervloet. Enkel de westwand werd sober gehouden en gebruikt als achterwand voor een ensemble van schilderijen. In 1884 bestelde de Sandyck op eigen kosten het eerste glas-in-loodraam bij de Brugse firma Grossé-De Herde, die ook de overige ramen zou leveren. Door de hoge kostprijs van het glaswerk nam de plaatsing van het volledige ensemble vijftien jaar in beslag.

Bij een bezoek aan de begijnhofkerk vandaag valt de meerkleurige afwerking meteen op. Het volledige kerkinterieur is getooid in lichte roze, blauwe, groene en gele tinten. De toplaag is een bijna identieke heruitvoering van een afwerking uit 1873. © Focus-In, Lint

1909-1912, een tweede grote interieurfase

Onder toezicht van Henri Cordemans, een antiquair en verzamelaar uit Mechelen, onderging de begijnhofkerk in de periode 1909-1912 een tweede grote interieurcampagne. Vanaf 1910 werd het volledige interieur opnieuw geschilderd door Frans Van Rickstal en Jan Mertens.

INTERIEURRESTAUURATIE (2017-VANDAAG)

Verdere restauratie van de historische kerken

In het kader van de meerjarige subsidieovereenkomst voor de verdere restauratie van de historische kerken in de Mechelse binnenstad, werd het exterieur van de begijnhofkerk gerestaureerd

van 2014 tot 2018. Als slotstuk van de overeenkomst gingen de werken aan het interieur van de begijnhofkerk van start op 14 november 2017. De revalorisatie van het kerkpatrimonium loopt in de komende jaren nog door. Torens aan de Dijle vzw, Toerisme en UiT en dienst Monumentenzorg ondersteunen de

publiekswerking en het onthaal. De kerkfabrieken maken deel uit van multidisciplinaire groepen om waardevolle nevenbestemmingen te bespreken. De dienst Monumentenzorg blijft inzetten op de restauratie van het kerkmeubilair, de schilderijen, de orgels ... en het behoud en beheer.

Een conserverende aanpak voor het interieur

Aan de interieurrestauratie van de begijnhofkerk gingen uitgebreide onderzoeken vooraf. Extract bvba voerde een grondig historisch-archivalisch onderzoek. Het materiaaltechnische onderzoek, uitgevoerd door PRC bvba, omvatte een omvangrijk kleuronderzoek, een registratie van de bouwfysische toestand van de interieurelementen en een proefrestauratie. Architecten Beeck & Hermans bvba, i.s.m. Lode De Clercq en Johan Van den Eede, verwerkten alle gegevens en werkten in samenspraak met alle betrokkenen het restauratiedossier uit.

Er werd beslist om het volledige ensemble te behouden en de 19de- en 20ste-eeuwse meerkleurige afwerking te conserveren.

Een stapsgewijze benadering

In de loop van 2018 werden archeologische sleuven gegraven, verwarmingskanalen gelegd, de bijlokalen gerestaureerd en de restauratie van de zijbeuken aangevat. De verwarming werd opgestart om de temperatuur en de vochtigheid in de kerk onder controle te houden. Nadat alle achterzetbeglazing in de raamopeningen werd geplaatst, konden de zijbeuken verder worden afgewerkt.

De twee gerestaureerde zijbeuken zijn stofdicht afgeschermd van de hoofdbeuk zodat er twee werven tegelijk kunnen lopen. In de hoofdbeuk is het herstel van gewelven, wanden en pilasters in uitvoering. In de twee zijbeuken zijn 21 schilderijen en 18 beschilderde gemaroufleurde doeken in restauratie. De Tijdelijke Vereniging Monument Vandekerckhove NV - Altritempi NV staat in voor de interieurrestauratie. Altritempi NV conserveert de schilderijen. De firma Ardovlam verzorgt de beveiliging tegen inbraak en brand.

Tekst: Sofie Stevens, dienst Monumentenzorg stad Mechelen

Voor het maximale behoud van de zichtbare polychromie is de verpoedering van de verflagen zeer problematisch, bijvoorbeeld ter hoogte van de architecturale elementen (bogen, cassetten, kapitelen ...).

De decoratieve lagen worden intensief gefixeerd en geconserveerd. De egale, gele afwerking van de gewelven wordt sterker gesaneerd.

Er ontstaat een overgangszone van gereinigde, bewaarde polychromie (centraal) en vernieuwde verflagen op de gewelfvelden. Om de overgang te verzachten, schilderen restauratrices met een sterk verdunde, gele verf tussen de groene contouren van de bloemenfiguur. Na restauratie zie je nauwelijks verschil.

In het fries van de hoofdbeuk zijn twaalf schilderijen aangebracht, waarvan elf schilderijen op doek.

Deze elf schilderijen worden op hun oorspronkelijke plek (in een verdiept kader in het fries) van stof ontdaan en voorzien van Japans papier op de meest fragiele zones.

Vervolgens worden alle schilderijen van het fries uit hun nis gehaald, naar de benedenverdieping getakeld en opgesteld in de restauratieateliers in de noordelijke en zuidelijke zijbeuk.

De Ouwen Dok - Hotel Van der Valk

Rode-Kruisplein 1

Eerste ideeën

Al in 1869 onderzocht het Mechelse stadsbestuur de mogelijkheid om een zwemdok te bouwen op een weide tegenover het Groot Begijnhof. De bestaande zwemplek aan de Leuvensevaart was immers onveilig en ontoereikend. Het duurde echter nog meer dan 50 jaar vooraleer de stad werkelijk over een publiek zwembad beschikte. Wellicht hebben praktische maar vooral ook financiële redenen hierin een rol gespeeld.

De nood aan een eigen zwemdok bleef de volgende decennia wel regelmatig opduiken tijdens de vergaderingen van de gemeenteraad. In mei 1897 werd zelfs al 10.000 frank ingeschreven op de

De Leuvensevaart diende lang als zwempleats. Rond 1968-1976 kon je er ter hoogte van de Auwegemstraat nog enkele houten badcabines aantreffen.

begroting, zonder dat die ooit aangewend werd. In juli 1914 nam het stadsbestuur de kwestie weer op en schreef het een brief aan de bevoegde minister om te wijzen op de lamentabele toestand van de zwempleats aan de Leuvensevaart. De Stad vroeg daarom toestemming om een vijver in de buurt van het Spuihuis om te vormen tot een publieke zwemplek. Maar door het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog en de Duitse inval ruim een maand later bleef deze vraag onbehandeld.

Oorlogsomstandigheden

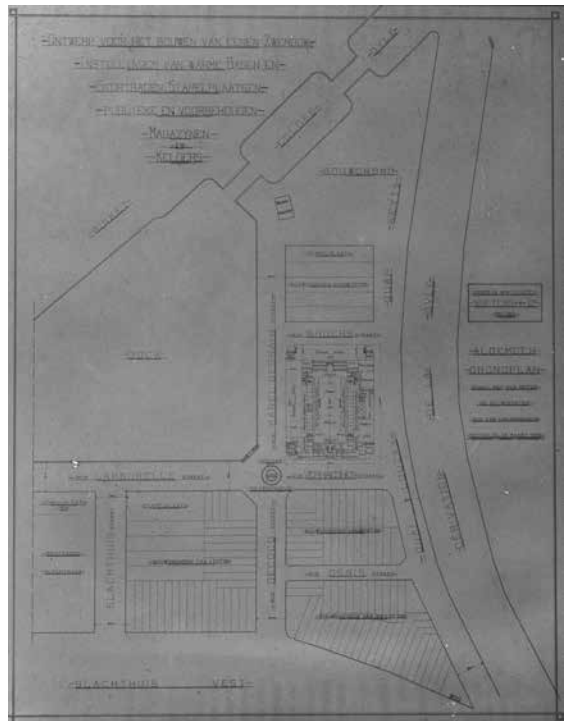
Verwonderlijk genoeg bracht de Duitse bezetting de bouw van een volwaardig stedelijk zwembad in een stroomversnelling. Om te verhinderen dat de Duitse bezetter lokale werkkrachten zou opeisen, zette het stadsbestuur ze in voor enkele grootse infrastructuurwerken, waaronder de bouw van een zwembad. Dat gebeurde niet in naam van de Stad, maar onder de dekmantel van een speciaal daartoe opgerichte privéfirma, de Compagnie Suetens.

Op 14 februari 1916 sloten deze maatschappij en het stadsbestuur een contract af. De Stad schonk de maatschappij een terrein achter het toenmalige slachthuis, tussen het keerdok en de Afleidingsdijle. In ruil verbond de firma zich ertoe om het bouwproject tegen 1917 te voltooien en haar arbeiders een loon te betalen, evenwaardig aan de lonen voor het stadspersoneel. Als het complex voltooid was, zou de Stad genieten van een voorkooprecht voor een bedrag dat 10% hoger zou liggen dan de feitelijke

bouwkosten. De Mechelse architect August Van Haesendonck (1861-1935), tevens gemeenteraadslid, zou de plannen voor dit zwembad uittekenen. Hij was blijkbaar van bij het begin betrokken partij, want hij onthield zich al bij de allereerste bespreking en stemming over dit project in de gemeenteraad.

Vele wensen

Bij het uittekenen van zijn plannen moest architect Van Haesendonck rekening houden met heel wat aspecten. Het stadsbestuur had immers meer op het oog dan louter een zwembad. Parallel met de toenemende wetenschappelijke inzichten van die tijd, groeide bij het lokale bestuur het besef dat een goede lichamelijke hygiëne van de stadsbewoners van belang was voor het persoonlijk en

Het beoogde zwembadcomplex aan het keerdok vormde de centrale spil in de stedenbouwkundige ontwikkeling van de hele omgeving, zoals aangeduid op dit grondplan.

het algemeen welzijn. Omdat het gros van de woningen op dat ogenblik niet beschikte over een badkamer, wou het stadsbestuur bij het zwembad ook individuele badkamers laten bouwen waar de inwoners tegen betaling gebruik van konden maken. Maar dat was nog niet alles. Het stadsbestuur zag het complex ook als de centrale schakel in een heel omvangrijk stedenbouwkundig concept. Het wou optimaal gebruik maken van de aanwezige waterwegeninfrastructuur voor de economische ontsluiting van de stad. Een belangrijke rol was daarin weggelegd voor het keerdok, waar de binnenschepen gelost zouden worden en de goederen via een aan te leggen spoorlijn naar het net gerealiseerde goederenstation van

Nekkerspoel vervoerd konden worden. In het stedenbouwkundig concept wenste het stadsbestuur op de in totaal 4,5 hectare terreinen aan het keerdok meer dan 6000 m² opslagplaatsen te realiseren. Daarnaast zouden er een groot openbaar plein en een honderdtal bouwpercelen langs brede lanen gerealiseerd worden.

Architect Van Haesendonck bracht al deze wensen samen in een project, dat uitgroeide tot een complex in verschillende betekenissen van het woord. Toch wist de ontwerper een harmonisch en doordacht gebouw uit te tekenen. Centraal lag het zwembad onder een imposante ijzeren overkapping. Aan beide zijden van de zwemkuip werd een afgescheiden gang met individuele badkamers voorzien, die achteraan telkens uitliep op een Turks bad. Mannen en vrouwen waren strikt gescheiden: de tien badkamers voor vrouwen bevonden zich in de linkergang; de mannen hadden twaalf badkamers in de rechtergang. Elke individuele badkamer beschikte over een vrijstaand gietijzeren bad en een kleine radiator.

Centraal in de symmetrisch opgevatte voorvleugel was er een ruimte voor de zwemadministratie. De rechterhoek werd ingericht als woning en de linkerhoek als administratie van de douane, die ook de hele vleugel met opslagplaatsen langs het keerdok innam. De vleugel achteraan was volgens het oorspronkelijke plan voorbestemd voor particuliere opslagplaatsen. De rechtere vleugel werd voor meer dan de helft ingenomen door de technische installaties.

De art-nouveauboog boven de ingang vormde aanvankelijk een afwijkend element in de neotraditionele gevelarchitectuur, maar werd nog voor de officiële opening verwijderd.

Architect Van Haesendonck vatte de gevelarchitectuur van het complex op in een eclectische, overwegend neo-Vlaamse-renaissancestijl. De meest in het oog springende elementen zijn de slanke vierkante toren onder een peervormige spits die aansluit op de toegang en de achterste zijgevel langs het keerdok, die is opgevat als een vrije interpretatie van de 'Spaanse' gevel van het huidige stadhuis. Uitzonderingen op het algemene gevelbeeld zijn de industrieel opgevatte machinekamer en de aansluitende schoorsteen achteraan de rechtervleugel.

Gewijzigde uitvoering

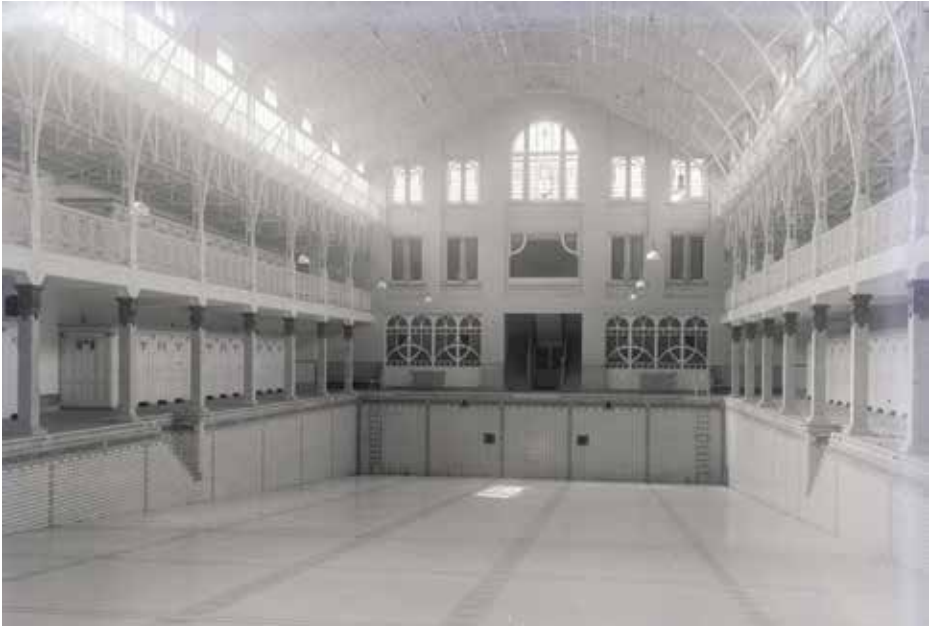
Na de goedkeuring van de plannen werden de werken begin 1916 aangevat met de aanleg van de zwemkuip - 42 meter lang en 15 meter breed - en de aangrenzende opslagkelders. Terwijl de onderbouw al volop vaste vorm

kreeg, onderging het project echter een belangrijke wijziging. Vermoedelijk was die ingreep het gevolg van kritiek op de idee rond het verbeteren van de hygiëne. De geraamde kostprijs voor het gebruik van de individuele badkamers viel immers zo hoog uit dat de arbeidersklasse er nooit gebruik van zou kunnen maken. Stortbaden of douches vormden een goedkoper alternatief, maar waren niet voorzien in de plannen die al in uitvoering waren.

Om hieraan te verhelpen, werd beslist de stapelplaats op de benedenverdieping van de achtervleugel in te richten als stortbadenzaal. Omdat het takelen van goederen naar de verdiepingen van de achtervleugel onveilig zou zijn voor de bezoekers van de stortbaden, werden de daar voorziene stapelplaatsen ingericht als een feestzaal. En omdat de gewijzigde

De ligging bij het keerdok liet toe om de imposante hoeveelheden baksteen voor de bouw per schip aan te voeren. Ook de holle bakstenen welfsels - een voor die tijd vooruitstrevend bouw materiaal - werden op die manier aangevoerd.

Het zwembad in de richting van de achtergevel kort voor de officiële opening in 1924.

functies ook andere noden meebrachten, maakte architect Van Haesendonck een volledig nieuw plan op voor de achtervleugel. Twee gevelplaten in blauwe hardsteen op de achtergevel verwijzen met hun moraliserende opschriften nog naar de functie als stortbadencolonnade: "Door reinheid kunnen armen, rijken met dezelfde schoonheid prijken" en "Orde, reinheid en beleefdheid zijn een kroon voor elken leeftijd".

De bouw van het complex is uitgebreid in beeld gebracht in een reeks kwalitatief hoogstaande glasnegatieven, met daarop vaak poserende arbeiders. De foto's hebben voornamelijk betrekking op het zwemgedeelte en de badinrichtingen, maar geven wel een goed beeld van de uitvoering. Na de bouw van de zwemkuip

werd deze in het najaar van 1917 onder dak gebracht met een imposant metalen spant met bovenaan grote glaspartijen die het daglicht lieten binnenstromen. Links en rechts van het zwembad werden twee niveaus met houten omkleedhokjes ingericht. De galerij op de verdieping steunde op betonnen pijlers, die rond de voeten van de metalen overkapping waren gegoten. De schrijnwerkers maakten echte kunstwerkjes van de houten kleedhokjes, met prachtig versierde panelen en kapitelen. Dankzij de Mechelse meubelindustrie beschikte men in de stad immers over heel wat goed geschoolde houtbewerkers, die onder meer ook de prachtige deuren in art-nouveaustijl van de hal maakten.

In november 1917 was de voorvleugel volop in opbouw; foto's van een jaar later tonen de in opbouw zijnde dakconstructie van de achtervleugel en de ruwbouw van de opslagplaatsen langs het keerdok. De

data geven het al aan: de vooropgestelde einddatum van 1917 werd niet gehaald. In 1923 kocht de Stad het voltooide complex aan, dat uiteindelijk plechtig geopend werd op 6 juli 1924, iets meer dan acht jaar na het begin van de werken.

Onvoltooide ambities

Het terrein vlak voor het pas gerealiseerde zwemcomplex diende eerst een tijdje als voetbalveld. Het sportveld moest kort daarop echter wijken voor een spoorlijn die de wagons tot voor de opslagplaatsen in de linkervleugel van het zwemcomplex

Het gewijzigde interieur van het zwembad in 1953 (boven) en na de verbouwing in 1970-1971 (onder).

bracht, die dan via een route langs de vesten het toenmalige goederenstation van Nekkerspoel bereikten. De verhoopte verdere ontwikkeling van de terreinen rond het keerdok bleef echter uit. Enkel de bouw van een assemblagefabriek van Mercedes-Benz aan de Guido Gezellelaan in de jaren 1950, waarin momenteel verschillende winkels zijn ondergebracht, kwam daar enigszins aan tegemoet.

Beeldbepalende interieuraanpassingen

Vrij snel na de ingebruikname van het zwembad doken grote problemen op. De hoge luchtvochtigheid en het condensatieprobleem vormden een bedreiging voor de metalen overkapping

en de houten kleedhokjes. In 1953 werden de problemen rond de zwemkuip radicaal aangepakt. De metalen overkapping werd afgebroken en vervangen door een plat dak opgebouwd uit metalen liggers op betonnen kolommen. Ook de galerijen met de nog bestaande kleedhokjes werden gesloopt. De nieuwe kleedkamers kregen een plaats op de verdieping aan de achterzijde, waar oorspronkelijk een feestzaal gepland was. Een betonnen zitbank en tribune maakten voortaan ook het onderscheid tussen het geschoeide en ongeschoeide gedeelte rond de zwemkuip.

Het interieur van het zwembad wijzigde opnieuw in 1970-1971. De muren aan de korte zijden werden bekleed met akoestische baksteen, het plafond werd bedekt met pvc-platen en de tribune werd verhoogd. Ook in de rest van het complex bleef verandering niet uit: mettertijd werd het de thuis van een resem uiteenlopende verenigingen: pingpongclub Salamander, judo- en karateacademie Bushido Kwai, kunstkring Lucasgilde, de politieschutterskring, kinder- en tienerwerking MOOJ, toneelvereniging Jong en Moedig ... Ondanks al deze aanpassingen bleef de buitenzijde grotendeels ongewijzigd. Het wit schilderen van de voorgevel en de toren raakte echter wel aan de beleving van de neotraditionele architectuur.

Leegstand en erger

De aanwezigheid van asbest en beperkte stabiliteitsproblemen maakten een abrupte sluiting van de zwem- en badaccommodatie in 2001 noodzakelijk. Door de verouderde infrastructuur en de onzekere toekomst zochten de verschillende verenigingen in het daaropvolgende decennium één na één betere oorden op. De alsm

groeïende leegstand en een gebrek aan controle liidden het startschot in voor een gestaag verval van het complex, dat in 1997 beschermd was als monument. Lekkende daken werden niet meer tijdig opgemerkt en leidden tot ernstige zwamaantastingen. Het leegstaande gebouw sprak tot de verbeelding en zag zijn - ditmaal ongewenste - bezoekersaantallen opnieuw stijgen. Van (internationale) amateurfotografen die het verval kwamen vastleggen tot rasechte vanden, iedereen vond zijn gading in de Ouwens Dok. De zoekterm "piscine crachoir" leverde (en levert nog steeds) massa's foto's en beschrijvingen op. Via geforceerde en ingeslagen ramen en deuren nam ook een alsm

groeïende duivenpopulatie haar intrek. Met een aantal onderhoudsdossiers trachtte de stedelijke dienst Monumentenzorg het verval een halt toe te roepen. De grootte, de complexiteit en de slechte bouwfysische toestand van het gebouw maakten het echter een onmogelijke opdracht. Ondertussen werd er ook druk gezocht naar oplossingen voor de leegstand. Vanaf 2005 voerde de Stad enkele historische en technische onderzoeken uit en liet ze het volledige gebouw digitaal opmeten om een herbestemming voor te bereiden. Ook het behoud van de openbare zwemfunctie werd toen uitgebreid onderzocht, maar uiteindelijk niet in aanmerking genomen door het bestuur. Parallel hiermee kwamen ook vanuit de private sector voorstellen om het gebouw tot meergezinswoning om te vormen. Al snel werd echter duidelijk dat de complexe structuur van het gebouw zich niet gemakkelijk leent tot kwaliteitsvol wonen zonder aan zijn monumentale waarde te raken.

In 2010 was het gebouw er dermate op achteruitgegaan dat de Stad besliste om op twee sporen in te zetten. Ze besloot om met steun van de Vlaamse overheid de restauratie van de buitenzijde aan te pakken om het verval een halt toe te roepen en om tegelijkertijd op zoek te gaan naar een private partner voor de uiteindelijke herbestemming.

Buitenrestauratie

Eind 2010 stelde het stadsbestuur het Brusselse bureau Origin Architecture and Engineering aan als ontwerper voor de buitenrestauratie. Zij maakten onmiddellijk een spoeddossier op

voor de meest dringende beveiligings- en instandhoudingswerken. Dit dossier ging begin 2013 in uitvoering. Ondertussen bereidde het bureau ook de buitenrestauratie voor. Door de omvang van het gebouw werd er aanvankelijk geopteerd voor twee grote fasen, waarvoor de Stad in respectievelijk 2011 en 2012 een restauratiepremie aanvraagde bij het Vlaamse agentschap Onroerend Erfgoed. De Stad overtuigde de Vlaamse overheid er in 2013 echter van dat snel ingrijpen nodig was, waarna ze de restauratiepremie voor beide fasen in één keer uitgekeerd kreeg. In april 2015 vatte restauratieaannemer Van Loy & Cie uit Herselt de toegekende werken aan.

Tijdens de buitenrestauratie van 2015-2017 werd onder meer de witte verflaag op de voorgevel en de gevelvlakken van de toren verwijderd, zodat de neotraditionele architectuur weer volop tot haar recht komt. © Heleen Larsen

Het open atrium rond de vroegere zwemkuip is het hart van het toekomstige viersterrenhotel Van der Valk in de Ouwen Dok.

Het ging om een zeer klassieke buitenrestauratie: het vernieuwen van de leien dakbedekking en van goten en aflopen, de zachte reiniging van de gevels, het plaatselijk herstel van voegwerk, de restauratie van waardevol schrijnwerk zoals de buitendeuren, de guillotineramen van de voorgevel en de kroonlijsten en het vernieuwen naar bestaand of historisch model van de ramen van de overige gevels.

Op drie plaatsen vonden meer ingrijpende werken plaats. Om de oorspronkelijke architectuur weer tot haar recht te laten komen werd met de grootste moeite de

witte verlaag op de voorgevel en de gevelvlakken van de toren verwijderd en werd de later aangebrachte loskade tegen de gevel langs het keerdok afgebroken. Tijdens de verbouwing van de jaren 1950 werd in de achtervleugel een nieuwe betonnen zoldervloer ingebracht. Die ingreep deelde de dubbelhoge ramen van de feestzaal in twee en maakte de afbraak van de oorspronkelijke monelen noodzakelijk. Om de vroegere architecturale kwaliteit te herwinnen werden tijdens de recente buitenrestauratie de monelen in blauwe hardsteen gereconstrueerd en werden ze ingevuld met nieuw houten schrijnwerk.

Hotel Van der Valk

Kort na het voltooiën van de buitenrestauratie in oktober 2017 verkocht het stadsbestuur het gebouw aan de vennootschap Van der Valk Mechelen, deel van de Van der Valk hotelketen. De nieuwe eigenaar nam architectenbureau DAE onder de arm om het interieur van het complex te transformeren tot een luxueus viersterrenhotel met 124 kamers, waaronder vijf suites, een fitness, een culinair restaurant, een bar met sfeervol zuiderterras en vergader- of evenementenzalen. De verschillende interieurverbouwingen hadden in de jaren 1950 en 1970 het oorspronkelijke uitzicht sterk verstoord. De locaties waar de oorspronkelijke aankleding de tand des tijds wel had doorstaan, werden aangeduid als erfgoedzones: plekken waar maximaal werd ingezet op restauratie. Het gaat onder meer om de zwemkuip met naastgelegen badengangen, de zaal met stortbaden in de achterste vleugel, de stapelkelders onder de vleugel langs het keerdok en de woonkelders onder de voorbouw. De overige ruimten konden vrijer ingevuld worden, maar met respect voor de oorspronkelijke opzet en sfeer.

De vroegere stapelruimten in de kelder rondom de zwemkuip dienen in het nieuwe ontwerp vooral als locatie voor de technieken van het hotel en voor de circulatie van het dienstpersoneel. De benedenverdieping blijft toegankelijk voor het publiek. Een centrale rol is weggelegd voor het vroegere zwembad. Dat wordt voor het eerst sinds de bouw niet meer overdekt, maar wordt een ruime binnenplaats - met een waterpartij in de vroegere zwemkuip - die licht en lucht brengt in het complex. De vroegere badengangen vormen de verbinding naar

het restaurant langs het keerdok en de verschillende feest- en vergaderzalen van het complex. De meest indrukwekkende zaal is ongetwijfeld de vroegere machinekamer, waarvan de dubbelhoge betonstructuur weer volop tot haar recht komt.

De eigenlijke hotelkamers bevinden zich op de verdiepingen en beschikken deels over een balkon dat uitsteekt op de vroegere zwemkuip. Deze terrassen zijn opgevat als een staalstructuur, die verwijst naar de oorspronkelijke galerijen met kleedhokjes. Aannemer CIT Blaton startte in maart 2018 met de uitvoering van deze op vele vlakken imposante werken, die tegen het najaar van 2019 voltooid zullen zijn.

Keerdoksite als hoogwaardige nieuwe stadswijk

Ondertussen wordt ook al volop gewerkt aan de ontwikkeling van de keerdoksite als een hoogwaardige stadswijk aan het water met 800 woningen. Het Rode-Kruisplein wordt het hart van de herontwikkeling van de Keerdoksite, met behalve het Hotel Van der Valk ook handel en horeca in de nieuwe gebouwen langs het plein. Aan de samenvloeiing van de Dijle en de Afleidingsdijle komt een publiek park van meer dan een hectare dat zal uitgroeien tot een ontmoetingsruimte voor de site en de naastgelegen buurten. Langs de andere zijde van het keerdok worden ook de huidige baanwinkels herontwikkeld naar wonen.

Tussen de N16 en de Afleidingsdijle, op de vroegere Eandissite, komen er op termijn niet enkel 266 kwalitatieve woningen, maar ook kantoren en handelszaken die optimaal gebruikmaken van de sterke locatie. De wijk wordt opgevat als een

omgeving met grote landschappelijke kwaliteiten, niet het minst dankzij de nabijheid van de Dijle. De Keerdoxsite zal gefaseerd ontwikkeld worden. In 2022 opent op de Eandistip de nieuwe randparking Keerdok. Het ontwerp van POLO architecten voorziet ongeveer 530 publieke parkeerplaatsen, maar ook een handelsfunctie beneden en kantoren op de bovenste verdiepingen. Op het dak van het gebouw komt er een publiek terras met een prachtig zicht op de stad. Vanaf 2024 kunnen de eerste bewoners hun intrek nemen in de nieuwe woningen.

*Tekst: Marc Debatty, Karel Dendooven, Halewijn Missiaen en Wim Vandevorst
Redactie: Marlies De Neef en Maarten Van den Mooter, dienst Monumentenzorg stad Mechelen*

Het Rode-Kruisplein wordt het hart van de herontwikkeling van de Keerdoxsite, met behalve het Hotel Van der Valk ook handel en horeca in de nieuwe gebouwen langs het plein. © POLO Architects

De Dry Raepen - Galerij Modern Art

Sint-Katelijnestraat 58

De geschiedenis van het huis waarin vandaag Galerij Modern Art gevestigd is, reikt ver terug in de tijd. Al in 1565 maakt een archiefstuk melding van dit pand, toen bekend als *De Dry Raepen*, in de Sint-Katelijnestraat. De nog aanwezige houten balkenroosteringen met geprofileerde balksleutels, de grote verscheidenheid van consoles in witte natuursteen met allerhande profileringen, de houten spiltrap, de kelder met een tongewelf en de dakconstructie met gekraste telmerken staven de historiciteit van dit huis. Tijdens de vele eeuwen van zijn bestaan was *De Dry Raepen* regelmatig in handen van kunstzinnige eigenaars.

Een belastingregister uit 1578 vermeldt dat het huis toen in eigendom was van "beeldsnijder" Anthonis Van Doorne. Voorlopig is er nog maar weinig werk bekend van deze man. We weten enkel dat een beeldhouwer met die naam in 1560-1561 voor het stadsbestuur met twee collega's werkte aan enkele houten vrouwen- en mannenfiguren, kapitelen, cartouches en blazoenen. Anthonis Van Doorne was zeker niet de laatste beeldhouwer die in *De Dry Raepen* verbleef. Integendeel, de 17de-eeuwse geschiedenis van het huis wordt in belangrijke mate bepaald door drie families met bekende beeldhouwers in hun rangen. De namen Van Doorne, Van Calster en Van Loo duiken op in heel wat kunsthistorische overzichten.

Maarten Van Calster

In het begin van de 17de eeuw treffen we beeldhouwer Maarten Van Calster en zijn echtgenote Barbara Van Loo aan als eigenaars van *De Dry Raepen*. Dat de kunstenaar ook werkelijk woonde in het pand aan de Sint-Katelijnestraat blijkt onder meer uit een in 1611 gedateerde rekening voor een triomfkruis in de Sint-Gummaruskerk in Lier, waarin hij wordt omschreven als "meester Merten van Calster in de dry Rapen tot Mechelen". Maarten Van Calster werd vermoedelijk rond 1572 geboren als zoon van Jan Van Calster en Elisabeth Kerssavonts. In 1583 wordt hij vermeld als leerling van beeldhouwer Jan Van Doorne. Naar eigen zeggen werd hij in 1594 meester in de Sint-Lucasgilde. De 19de-eeuwse onderzoeker Emmanuel Neeffs omschrijft Van Calster als een van de belangrijkste Mechelse beeldhouwers uit die periode. Veel van zijn werk is ons echter alleen nog bekend door archiefvermeldingen, die melding maken van realisaties in onder andere Lier en Edegem, en voor allerlei religieuze instellingen in Mechelen zoals het kerkbestuur van Sint-Jan en het klooster van Leliëndaal.

Voorts getuigen de Mechelse stadsrekeningen van de vele opdrachten die het plaatselijke bestuur hem toevertrouwde. Daartoe behoorden onder meer een Neptunusgroep op de Fonteinbrug, het Onze-Lieve-Vrouwebeeld aan de toegang van het Schepenhuis en een gekruisigde Christus op de Bafferbrug, ondertussen allemaal verdwenen. Wat wel bewaard bleef zijn de beelden van de Reus, de Reuzin en

De Reuzenfamilie van de Mechelse Ommegang op een litho van Vervloet uit 1825.

de drie Reuzenkinderen die hij tussen 1615 en 1617 maakte voor de Mechelse Ommegang. De hoofden van de Reuzin en het jonste Reuzenkind werden nadien vervangen, maar de overige beelden getuigen vermoedelijk nog van zijn kunnen.

In april 1600 stelden Maarten Van Calster en zijn echtgenote Barbara Van Loo voor de eerste maal hun testament op. Ze vernieuwden het document op 24 november 1628, drie dagen voor de uiteindelijke dood van de kunstenaar, waarbij Barbara werd aangeduid als de universele erfgenaam. Zij bleef eigenares van *De Dry Raepen* tot ze in 1638 de meeste van haar bezittingen wegschonk. Ze verblijdde haar neef, beeldhouwer François Van Loo, met het huis *Het Schildeke*, nu Sint-Katelijnestraat 60. Het huis *De Dry Raepen* schonk ze samen met enkele andere bezittingen aan beeldhouwer Jan III Van Doorne.

Beeldhouwersfamilie Van Doorne

Binnen de familie Van Doorne zijn er op de overgang van de 16de naar de 17de eeuw drie opeenvolgende generaties beeldhouwers bekend die de voornaam Joannes (Jan) droegen. Het grootste gedeelte van hun werk is ondertussen verloren gegaan, maar ze genoten tijdens hun leven een goede faam. Volgens auteur Emmanuel Neeffs kan Jan I Van Doorne zelfs gerekend worden tot de voornaamste Mechelse beeldhouwers van de 16de eeuw.

Door huwelijksbanden was de familie Van Doorne verbonden met de beeldhouwersgeslachten Van Calster en Van Loo. Zo hertrouwde Elisabeth Kerssavonts, de moeder van Maarten Van Calster, na de dood van haar eerste man met Jan I Van Doorne. Tijdens haar tweede huwelijk schonk ze onder meer het leven aan beeldhouwer Jan II Van Doorne, die bij zijn overlijden rond 1621 een weduwe en vier kinderen achterliet, waaronder Jan III Van Doorne. De weduwe

van Jan II hertrouwde in 1613 met de eerder besproken beeldhouwer François Van Loo. Door de schenking van Barbara Van Loo in 1638 werden François Van Loo en Jan III Van Doorne dus buren in de Sint-Katelijnestraat.

Jan III Van Doorne bleef zijn leven lang eigenaar van *De Dry Raepen*. Bij zijn overlijden op 25 september 1663 liet hij zijn echtgenote Barbara Van Aken en vijf minderjarige kinderen achter. De inventaris van zijn bezittingen die vijf jaar later werd opgesteld, maakt duidelijk dat de weduwe en de kinderen in *De Dry Raepen* bleven wonen. De verschillende vermeldingen van aan- en verkoop van kant en garen en betalingen aan werksters doen vermoeden dat de weduwe Van Doorne een kleine textielproductie leidde. Door een onderlinge verdeling kwam *De Dry Raepen* in 1695 in handen van Anna Françoise Van Doorne, de oudste dochter van Jan III. Op 13 juli 1698 overleed haar echtgenoot Peter Vermeulen.

Uit de inventaris van het sterfhuis die toen werd opgemaakt, blijkt dat de weduwe en

haar vier minderjarige kinderen konden rekenen op een kapitaal dat na aftrek van de kosten meer dan 12.000 gulden bedroeg. Als we er rekening mee houden dat een lid van de Grote Raad op dat ogenblik ongeveer 8000 gulden betaalde voor een riante woning in de stad, dan kunnen we de erfgenamen zonder meer welgesteld noemen. De inhoud van de inventaris geeft een hint over waar dat kapitaal vandaan kwam. Het document maakt melding van een voorraad siropen, oliën en honing ter waarde van meer dan 1700 gulden, kosten voor de aankoop van onder andere siropen, pruimen en suiker en de aanwezigheid van verschillende fornuizen. De waarde van de producten in de 'winkel' van de weduwe werd geschat op ongeveer 3620 gulden. Omdat *De Dry Raepen* het enige onroerend goed is op de inventaris en het de woonplaats was van het gezin, mogen we veronderstellen dat de vermelde winkel zich ook daar bevond. Anna Françoise Van Doorne hertrouwde met Jacobus Ghijsens en kreeg in september 1716 van de weeskamer de toestemming om *De Dry Raepen* openbaar te verkopen.

In 2018
kocht het
Amsterdams
Rijksmuseum
een palmhouten
Heilige Familie
uit circa
1640-1650,
gesigeneerd
door Jan III
Van Doorne. ©
Rijksmuseum
Amsterdam

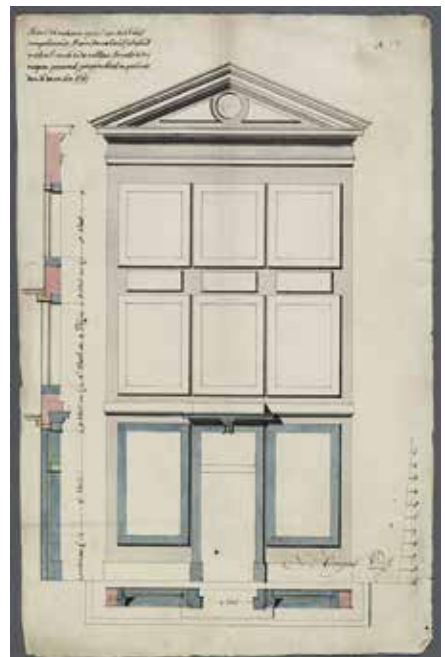
Thuis in textiel

Judocus Wabbens en zijn vrouw Maria Van den Bergh werden in 1716 de nieuwe eigenaars van *De Dry Raepen* voor de som van 2100 gulden. Het pand bleef eigendom van de familie tot aan het overlijden van hun zoon Joannes Wabbens. In 1769 kregen diens weduwe en zijn minderjarig zoontje de toestemming om de bezittingen vermeld in de inventaris van zijn sterfhuis te verkopen. *De Dry Raepen* is het enige onroerend goed dat wordt vermeld in het document. De inventaris geeft aan dat het echtpaar de kost verdiende met de productie en de verkoop van textiel. De meest opvallende getuige daarvan is de twijnmolen, bedoeld om garen te 'verdubbelen' door twee of meer enkelvoudige draden te verstrengelen. Ook de schatting van de aanwezige winkelwaren door het kleerkopersambacht en schulden aan kooplui voor het leveren van wit en gekleurd garen wijzen erop dat in het pand textiel geproduceerd en verkocht werd.

Notariswoning

In juli 1785 trad de toen nog minderjarige Marc Jozef Vinck - de meerderjarigheid ving toen aan op 21 jaar - in het huwelijk met Theresia Egrix. Kort nadien kocht het echtpaar *De Dry Raepen*, dat ze in 1787 lieten verbouwen. Op 31 december van dat jaar verleende het Mechelse stadsbestuur de heer Vinck de toelating om de voorgevel van zijn pand in de Sint-Katelijnestraat te vernieuwen. Zoals wel vaker het geval was, werd enkel de voorgevel aangepast en bleef de achterliggende middeleeuwse structuur grotendeels behouden.

Het bewaarde bouwplan van een onbekende ontwerper toont een lijstgevel in een sobere classicistische stijl. Beneden flankeerden twee rechthoekige vensters een deuropening met een kroonlijst. De blauwe kleur op het bouwplan kan erop wijzen dat de deurlijst en alle vensteromlijstingen waren uitgevoerd in blauwe hardsteen. Op de eerste en de tweede verdieping bevonden zich telkens drie rechthoekige vensteropeningen in een vlakke omlijsting; de borstwering van de tweede verdieping was afgewerkt met cassettedecoraties. De gevel werd bekroond door een driehoekig fronton met een oculus. Vermoedelijk werden tijdens deze bouwfase ook de nog aanwezige tussenwanden in stijl- en regelwerk met bijbehorende deuren onder een ovale bovenlicht op de eerste verdieping aangebracht.

Bouwplan voor de vernieuwing van de voorgevel van De Dry Raepen in 1787.

Theresia Egrix overleed twee jaar na de verbouwingen. De toen opgemaakte inventaris van de bezittingen van het echtpaar en hun twee kinderen leert dat er handel werd gedreven in *De Dry Raepen*; het is alleen niet duidelijk waarin. Een jaar na het overlijden van zijn eerste vrouw hertrouwde de heer Vinck, toen actief als "procurator pro lege" van Rijmenam, met Victoria Van Beveren. Zijn nieuwe echtgenote nam haar intrek in het huis, waar ze in het bevolkingsboek van 1796 staat geregistreerd als handelaarster. De heer Vinck staat vanaf 1793 in verschillende documenten aangeduid als notaris. De in het Mechelse Stadsarchief bewaarde protocollen van zijn hand vangen ook aan in 1793.

Handelszaak

Er is nog weinig informatie teruggevonden over het pand voor de 19de en de 20ste eeuw, onder meer omdat de opeenvolgende bewoners er weinig wijzigingen aan lieten uitvoeren. Notaris Vinck woonde in het huis in de Sint-Katelijnestraat tot aan zijn dood in 1832. Vanaf ongeveer het midden van de 19de eeuw tot 1872 was de

De vitrine met gebogen glaspartijen uit het interbellum van Sint-Katelijnestraat 58 op een foto genomen tijdens de begrafenis van E. Huyghebaert in 1954.

renteniersfamilie Mommens er thuis. Nadien betrok de familie van kleermaker Milaenen het huis. In 1938 was hier 'mercerie In de Raap' gevestigd, een handelszaak in naaibehoeften. De mooie, nog aanwezige winkelpui met afgeronde beglazing uit de jaren 1920-1930 werd mogelijk voor de uitbating van deze winkel aangebracht. Jammer genoeg werd de bouwaanvraag voor de plaatsing van de vitrine niet teruggevonden, zodat bouwdatum en ontwerper voorlopig onbekend blijven.

De winkel in naaiwaren bleef functioneren tot het begin van de jaren 1960; eerst met Leonard Boels achter de toonbank, nadien door Jan Pieters. In de jaren 1960-1970 was hier de slotenmakerij van de heer Kovacic gevestigd. Mogelijk liet hij de bovenste geledingen van de historische dakconstructie achteraan vervangen door een plat dak.

Galerij Modern Art

In 1982 nam de familie Van De Ven haar intrek in het huis, dat ze met grote zorg voor de historische elementen inrichtte. In 1980 was Hendrik Van De Ven gestart met De Kantieke Begijn, een antiekzaak gespecialiseerd in kleine meubels, die hij drie jaar later naar hier overbracht. Nadien vormde hij zijn antiquariaat om tot een galerij, gespecialiseerd in kunst van de CoBrA-groep.

De CoBrA-groep was een avant-gardebeweging van kunstenaars uit Denemarken, België en Nederland, opgericht in het Café Notre-Dame in Parijs op 8 november 1948. De naam CoBrA is een acroniem van de hoofdsteden waar de stichtende leden vandaan kwamen: Copenhagen, Brussel en Amsterdam. Het was de belangrijkste internationale avant-gardebeweging in de Europese kunst direct na de Tweede Wereldoorlog en was sterk gericht op vrije expressie en experiment. Enkele van haar schilderende leden, zoals de Belg Pierre Alechinsky, de Denen Asger Jorn en Carl-Henning Pedersen en de Nederlanders Karel Appel, Constant en Corneille, verwierven grote internationale bekendheid. De groep hield in feite op te bestaan in 1951, maar de werkwijze en de maatschappelijke ideeën bleven zich nadien verder ontwikkelen in het werk van talrijke kunstenaars.

Tekst: Maarten Van den Mooter, dienst Monumentenzorg stad Mechelen

Het Convent van Coeckelbergh

Twaalf-Apostelenstraat 17

Hoewel het stadsplan van landmeter Jan Van Hanswijck dateert uit circa 1594, staat het Groot Begijnhof buiten de stadsmuren nog aangeduid. Het stratenbegijnhof van ongeveer 19 hectare groot was omsloten door muren en grachten.

Mechelen bezat ooit één van de oudste en grootste begijnhoven van de Lage Landen. Hoewel zijn oorsprong vooralsnog gemystificeerd is, hangt de ontwikkeling ervan nauw samen met de economische opgang van de stad in de 13de en de 14de eeuw.

De vroegste vermelding van begijnen in Mechelen dateert van 1209, toen ze een huis in de huidige Begijnenstraat betrokken. Rond 1259 schonken de lokale machthebbers een uitgestrekt domein

buiten de omwalling tussen de Dijle en de weg naar Antwerpen om er een gesloten hof voor devote vrouwen op te richten. Deze gift - die uiteraard niet alleen door religieuze motieven was ingegeven - lag aan de basis van een bloeiend begijnhof. Dit 'Groot Begijnhof buiten de muren' telde tijdens zijn glansperiode in de 16de eeuw meer dan 1500 bewoonsters. Zij verbleven onder andere in één van de ongeveer 95 conventen - woningen waarin meerdere begijnen samenwoonden - waaronder ook het Convent van Coeckelbergh.

Convent van Coeckelbergh

In een publicatie uit 1962 stelt auteur R. De Roo dat het Convent van Coeckelbergh de voortzetting was van een eerdere stichting van "ser Raduwards". Het is echter niet duidelijk waarop hij deze stelling baseerde. Een gedenksteen boven de deur van het huidige Twaalf-Apostelenstraat 17 verwijst naar de stichting van het Convent van Coeckelbergh in 1345. Een document uit het archief van het convent stelt inderdaad dat de weduwe van ridder Gherard van Coeckelbergh in haar laatste wil van 1345 een jaarlijkse rente schonk op een bos in Hever voor de oprichting van een convent voor arme begijnen. Volgens dit document moest het convent plaats bieden aan 16 arme begijnen, die er onderdak, vuur, licht en "pottasie" (eenvoudige kost) konden krijgen.

Verschillende bronnen geven aan dat niet alleen de bewoonsters van het convent arm waren, maar dat ook de instelling zelf van bij de aanvang over weinig financiële middelen beschikte. Zo schonk mevrouw Van Coeckelbergh enkel een rente op het eerder vermelde bos, waarvan de helft nog eens rechtstreeks voorbehouden was voor de armste begijnen van het hof. Het bos zelf doneerde ze aan het twee jaar eerder gestichte klooster van de rijke klaren in Brussel.

Het Convent van Coeckelbergh komt verder ook voor op een ongedateerd document dat een opsomming geeft van alle toen bekende huizen voor arme begijnen. De auteur van het document verhaalt hoe de meeste van deze instellingen nauwelijks konden instaan voor de betaling van belastingen of voor noodzakelijke reparaties en hoe veel bewoonsters afhankelijk waren van aalmoezen van de grotere instellingen van het hof.

Dit plan van omstreeks 1575 uit de atlas van Braun en Hogenberg toont de dun bevolkte wijk aan de rand van de binnenstad die de begijnen in 1595 toegewezen kregen voor de oprichting van een nieuw Groot Begijnhof. Dit terrein lag tegenover het Groot Begijnhof buiten de muren, dat kort na het opstellen van de kaart verwoest werd.

Detail uit een summier overzichtsplan van het Groot Begijnhof binnen de muren na 1652. De Heergracht stroomde achter de Twaalf-Apostelenstraat door in de richting van de stadsgracht.

Een nieuw Groot Begijnhof

De godsdienstoorlogen tussen rooms-katholieken en protestanten tijdens de tweede helft van de 16de eeuw maakten een abrupt einde aan het Groot Begijnhof buiten de muren. Uit vrees dat het kon dienen als uitvalsbasis voor de oprukkende protestantse troepen, werd het in 1578 preventief gesloopt. Deze drastische ingreep kon het noodlot niet keren, want op 9 april 1580 maakten de protestanten zich meester van Mechelen. Pas op 16 juli 1585 kwam de stad weer stevig in Spaanse handen en kon er gedacht worden aan een herstel van het rooms-katholieke geloof.

Toen de rust teruggekeerd was, vroeg het dynamische bestuur van de begijnen onmiddellijk de toelating om de vroegere residentie van Margareta van York in de Keizerstraat te huren. Intussen keek het uit naar een nieuwe vestigingsplaats binnen de stadsmuren. In 1595 kregen de grootmeesteressen de toestemming om

een dun bevolkte wijk aan de stadsrand tussen de Sint-Katelijnestraat en de Nieuwe Beggaardenstraat op te kopen en als begijnhof in te richten.

Een tweede thuis

Heel wat conventen uit het vernielde oude begijnhof slaagden erin om een doorstart te maken in het nieuwe hof, waaronder ook het Convent van Coeckelbergh. Zodra bekend was waar het nieuwe begijnhof zou komen, nam het bestuur van het convent een adviseur onder de arm - notaris Adolf Van den Venne - om een nieuwe locatie te zoeken en een financieringsvoorstel uit te werken voor de aankoop.

Op 24 januari 1595 registreerde notaris Van den Venne in naam van het Convent van Coeckelbergh een voorlopige overeenkomst voor de aankoop van een woning. Die lag in een straat in Groenendael, de buurt rond het

gelijknamige klooster van de Mechelse grauwezusters dat tijdens de Engelse Furie (1580) vernield was. Het huis lag recht tegenover dit vroegere klooster en bezat een ruime tuin die achteraan grensde aan een tak van de Heergracht. In het perceel was ook een gang met een poort naast het huis vervat, al is het niet duidelijk aan welke zijde die zich bevond. In de gewenste koopsom van 450 gulden waren ook enkele bouwmaterialen begrepen: de rode baksteen van een afgebroken achterhuisje aan de vliet, de tichels die op zolder lagen, drie of vier ankers uit het achterhuisje en een oude balk die op de binnenplaats lag.

Zowel het bestuur van het convent als Mathias Hovius, toenmalig vicaris-generaal en later aartsbisschop, verklaarde zich akkoord met de overeenkomst. Zodoende konden Magdalena Mast, die het huis had geërfd van haar ouders, en haar man Jeronimus Versprangen op 5 februari 1595 hun eigendom definitief overdragen aan het Convent van Coeckelbergh. Omdat de verkopers het huis nog bewoonden, werd overeengekomen dat ze er mochten blijven tot begin mei van dat jaar. Ook de buurhuizen kwamen rond die tijd in handen van de begijnen. Het Convent van de Twaalf Apostelen kocht het huis aan de linkerkant; het huis Vijf Gerste Broden aan de rechterkant kwam op 23 maart 1597 in handen van de begijntjes Anna en Gudula Van Cruybeke. Het nieuwe Groot Begijnhof kreeg zienderogen vaste vorm.

Financiële zorgen

De koopsom voor de woning was met 450 gulden al met al bescheiden. Ter vergelijking: het in 1645 opgerichte Dansynsconvent in de Hoviusstraat beschikte over een minimaal jaarinkomen van 250 gulden. Toch ondervond het

Convent van Coeckelbergh moeilijkheden om het bedrag te vinden. De desastreuze gevolgen van de godsdienstoorlogen zullen daar niet vreemd aan zijn, maar het versterkt ook het vermoeden dat het convent sowieso tot de armere begijnengemeenschappen behoorde. Met de verkopers was overeengekomen dat de koopsom in twee delen betaald mocht worden: 250 gulden bij het afsluiten van de verkoop en de andere helft binnen het jaar daarop. Om de eerste schijf te betalen, stelde de adviseur van het convent voor om een hypotheek te nemen op een stuk land buiten de Katelijnepoort. De 240 gulden die het convent daarvoor ontving, kon het gebruiken voor de eerste afbetaling.

Uit een document van 29 mei 1596 blijkt dat er van het tweede deel van de koopsom van 200 gulden toen nog maar 140 gulden betaald was. Voor de vergoeding van de resterende 60 gulden kreeg het convent een termijnverlenging van vier jaar. Een termijn die de begijnen ten volle benutten, want pas op 17 november 1600 werd het laatste deel van de koopsom betaald. Gezien de precaire financiële situatie van het convent, was het waarschijnlijk een godsgeschenk dat de drie zussen Magdalena, Cecilia en Barbara Neeffs in augustus 1599 de jaarlijkse terugbetaling op zich namen van de 240 gulden waarmee de eerste koopschijf betaald was.

Het convent in de 17de en de 18de eeuw

In tegenstelling tot de vrij goed gedocumenteerde verhuizing naar het binnenstedelijke Groot Begijnhof, zijn er voor het vervolg van het ancien régime voorlopig maar weinig archiefstukken bekend over het Convent van Coeckelbergh. De problemen om

de nochtans vrij bescheiden koopsom te betalen in 1595 doen vermoeden dat er aanvankelijk zoveel mogelijk gebruik werd gemaakt van de bestaande bebouwing. De bepleistering op vrijwel alle moerbalken maakt het moeilijk om ze te dateren, maar de halfhoge gewelfde kelder met een centrale zuil achteraan wijst in de richting van een oude bebouwing.

Aan weerszijden van het huis bevinden zich op twee plaatsen 'ezelsoren', afgeschuinde hoeken in het metselwerk: op de eerste verdieping van de traphal in de gemene muur met Twaalf-Apostelenstraat 19 en op de verdieping van de achtergevel in de gemene muur met het nummer 15. Dit doet vermoeden dat het pand oorspronkelijk vrijstond en dat er aan weerszijden een gang lag die later ingebouwd werd. Zeker aan de zijde van Twaalf-Apostelenstraat 15, het vroegere Convent van de Twaalf

Apostelen, zijn de perceelsgrenzen onderling verweven. Zo bevindt de kelder van het nummer 15 zich onder de keuken van het Convent van Coeckelbergh en loopt een vertrek op de verdieping van het nummer 15 door over de perceelsgrens. In haar studie over het Convent van de Vijf Gersten Broden (Twaalf-Apostelenstraat 19) ontdekte historica Annelies Wouters dat dit convent in 1642 ongeveer twee voeten erf (circa een halve vierkante meter) verkocht aan het Convent van Coeckelbergh voor het aanzienlijke bedrag van ruim 300 gulden; een verkoop die mogelijk ook in verband staat met deze verweven perceelsgrenzen.

De 18de-eeuwse schouw en stucplafond met datering '1760' in het kleine vertrek naast de traphal.

Een belastingregister uit 1632 geeft aan dat het Convent van Coeckelbergh, aangeduid als 'arm', toen beschikte over drie schouwen. De buurconventen van de Twaalf Apostelen en de Vijf Gersten Broden beschikten toen respectievelijk over vijf en drie exemplaren. Een soortgelijk register uit 1650 vermeldt vier schouwen, maar in 1745 en 1747 zijn dat er weer drie.

In 1709 reikte het meesterschap van het Groot Begijnhof een kleine bijdrage uit aan de negen armste conventen, waaronder dat van Coeckelbergh. Toch vond het bestuur van het convent af en toe voldoende middelen om werken te laten uitvoeren aan het gebouw, getuige de vele 18de-eeuwse interieurelementen die bewaard bleven. Beneden treffen we verschillende stucplafonds met lijstwerk aan, op twee plaatsen in de vorm van een schouderboog. De bepleistering op een van de moerbalken in het vertrek aan de straatkant vermeldt de datering '1724'. In het kleine vertrek aan de trap staat in de bepleistering het jaartal '1760', wat een indicatie geeft van de ouderdom van de daar aanwezige schouw en het stucplafond. Zowel beneden als op de verdieping treffen we verschillende schouwmantels met afgeschuinde hoeken aan die ook in de 18de eeuw gesitueerd kunnen worden, zoals het lijstwerk op enkele van deze mantels aangeeft.

De vlak bepleisterde lijstgevel aan de straat met grote rechthoekige vensteropeningen op dorpels van blauwe hardsteen kwam vermoedelijk ook in de 18de eeuw tot stand, al maakt de afwezigheid van enige decoratie het moeilijk te bepalen wanneer. De zijuitgevel aan de rechterzijde van het pand werd in deze bouwfase niet meegenomen. De vlak gezaagde

balken met gebeitelde telmerken van de schaargebinten die de mooie dakconstructie uitmaken, zijn mogelijk wel tijdens deze bouwfase gerealiseerd. Op basis van de huidige informatie is het moeilijk om aan te geven hoeveel begijnen er in deze periode doorgaans in het Convent van Coeckelbergh verbleven. Het lijkt weinig waarschijnlijk dat hun aantal van vóór de verhuizing naar de binnenstad aangehouden werd. Er zijn wel naamlijsten bewaard van de begijnen bij hun intrede in het convent - voor de periode tussen 1639 en 1794 werden in totaal 128 bewoonsters geregistreerd - maar die kunnen enkel in combinatie met andere bronnen uitsluitel geven. Het aantal kamertjes op de verdieping, ingedeeld met een voor conventen typerende constructie in houten stijl- en regelwerk aan weerszijden van een centrale gang, geeft een indicatie van het aantal begijnen dat er kon verblijven, maar biedt geen uitsluitel.

Laatste jaren van het begijnhof

Na een relatieve bloei tijdens de 17de eeuw zagen de Mechelse begijnen in de loop van de volgende eeuw hun aantal en hun inkomsten gestaag teruglopen. In 1790 kreeg het Mechelse begijnhofbestuur de toestemming om het Convent van Sint-Antonius en de bijbehorende inkomsten te laten opgaan in het Convent van Coeckelbergh. Dat gaf de begijnen van Coeckelbergh een beetje meer financiële ruimte, waardoor onder andere de toeslag op koningsdag verdubbeld kon worden tot 10 gulden. De relatieve voorspoed was van korte duur. De inval van de Franse revolutionairen in 1792 en de aanhechting van onze gewesten bij de zuiderburen in 1794 bracht een maatschappelijke schokgolf teweeg. De antiklerikale houding van de bezetter maakte een einde aan talloze religieuze

instellingen, waaronder ook het Mechelse Groot Begijnhof. De toegangspoorten werden gesloopt en de bezittingen van het meesterschap en van de conventen werden in beslag genomen als nationaal goed. Heel wat eigendommen - ook het Convent van Coeckelbergh - werden kort nadien al verkocht om de Franse staatskas te spijzen.

Volgens een annonce voor de verkoop uit februari 1799 bezat het voormalige convent onder andere negen kamers op de verdieping en drie zolderruimten. Het huis, waarvoor toen nog tot 14 juni 1799 een huurcontract was afgesloten met begijn Jeanne Catherine Hagaerts, werd geschat op een waarde van 8000 francs. Dat was exact het bedrag dat Josephus Le Roy, Henricus Vanlangendonck en Joannes-Baptista Deman op 3 april 1799

boden. Dankzij de bevolkingsboeken weten we echter dat het convent verder werd verhuurd aan de begijntjes die het eerder betrokken, ook nadat Josephus Le Roy in 1801 de enige eigenaar werd van het gebouw. In 1803 woonde zuster Hagaerts er nog steeds, samen met acht andere bewoonsters, allemaal aangeduid als naaisters. In 1808, zeven jaar nadat het 'Concordaat' de relatie tussen de Franse Republiek en de rooms-katholieke kerk had genormaliseerd, werden er zeven bewoonsters geteld, allemaal aangeduid als 'begijn'!

Opnieuw in begijnenhanden

Het Groot Begijnhof van Mechelen werd nooit meer officieel heropgericht. De verkoop en de verhuur van veel woningen op het vroegere hof aan gewone stedelingen en de weigering

De met letters aangeduide delen op het primitief kadastraal plan van circa 1824 wijzen op een zekere verwevenheid van die gedeeltes met het aan de linkerzijde gelegen Convent van de Twaalf Apostelen (Twaalf-Apostelenstraat 15).

van het stadsbestuur om de poorten te laten herbouwen, maakten dit praktisch onhaalbaar. In de mate van het mogelijke pikten de begijnen echter hun vroegere levenswijze en interne organisatie weer op.

In 1808 stelden de erfgenamen van de al in 1804 overleden Josephus Le Roy het vroegere Convent van Coeckelbergh te koop. Voor om en bij 1175 gulden ging het gebouw over in handen van begijn Isabella De Keyser. De archiefbronnen geven aan dat het huis in de jaren nadien steeds bevolkt werd door zo'n vier (1810) tot tien (1821) begijnen, maar vermelden nooit de naam van de koopster, die wellicht in persoonlijke naam optrad als weldoenster.

Het archief van het convent bewaart een schriftje met de rekeningen van het convent; het begint met de aankoop door juffrouw De Keyser en werd bijgehouden tot omstreeks 1823. De financiële toestand van het convent blijkt toen nog steeds precair geweest te zijn. De voornaamste inkomsten bestonden uit het jaarlijkse huurgeld van de begijnen die er toen verbleven en die elk 10 gulden bijdroegen. Het merendeel van de uitgaven was beperkt tot kleine sommen waarmee onder andere metselaars, schrijnwerkers en glazeniers werden betaald voor het onderhoud van het gebouw. Slechts enkele malen is er sprake van grotere uitgaven voor het convent. Kort na de aankoop werd 96 gulden besteed aan het 'ophogen' van de gang en de achterplaats, mogelijk het plaatsen van een verdieping op de al aanwezige aanbouw links tegen de achtergevel. In 1818 ontvingen een meester-metselaar en een schilder iets minder dan 80 gulden voor niet nader omschreven werken. Rond die tijd, omstreeks 1824, werd

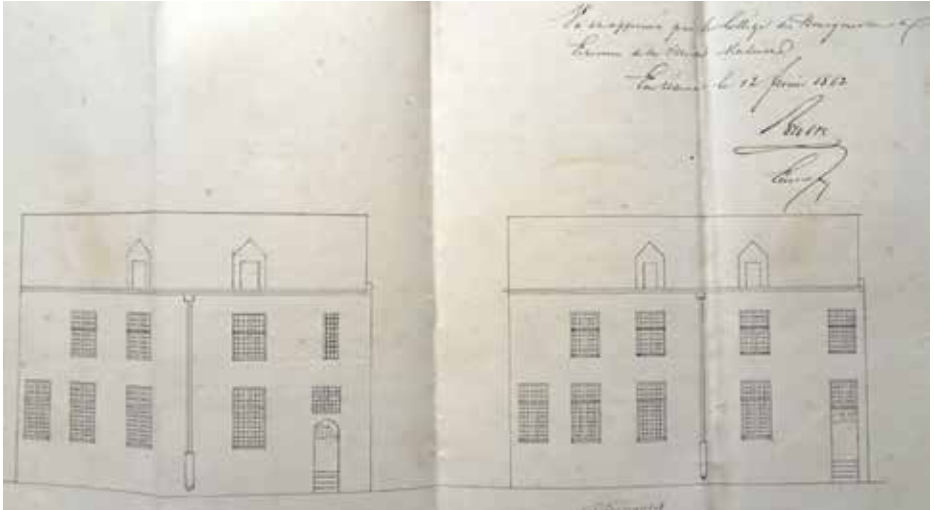
ook het primitief kadastraal plan van de Mechelse binnenstad uitgetekend. Het meest interessante aan de schets van het Convent van Coeckelbergh is de duidelijk af te lezen verwevenheid met het naastgelegen Convent van de Twaalf Apostelen.

Overdracht aan de kerkfabriek

In 1833 verkocht Isabella De Keyser het convent voor 1000 gulden, ongeveer 175 gulden minder dan zij ervoor had betaald, aan Maria Francisca Van Gulick, medebegijn op het hof. Om te voldoen aan haar "geheyme verplichtingen" en om de kerk en andere godvruchtige werken ten dienste te zijn, liet juffrouw Van Gulick het huis in 1838 na aan de kerkfabriek van het Groot Begijnhof, dat het nog steeds in eigendom heeft.

Na de overdracht bleef de kerkfabriek het convent verhuren aan de begijnen. Ook aan het gebouw zelf veranderde er nadien vrij weinig. Wel werd in 1852 een bouwaanvraag goedgekeurd om de rondboogdeur te vervangen door een rechthoekige deuropening die tot tegen het bovenlicht reikte, en om de bovenliggende vensteropening te vergroten.

Volgens prof. dr. Robert Foncke (1889-1975) fungeerde het Convent van Coeckelbergh in de periode voor en na 1900 als noviciaat voor aankomende begijnen. De registraties in de bevolkingsboeken van die tijd lijken dat te bevestigen. In 1856 werden er in het huis in de Twaalf-Apostelenstraat acht personen geregistreerd, waaronder zeven begijnen. In de periode 1880-1890 daarentegen werden er maar liefst 21 bewoonsters geteld, allemaal aangeduid als begijn. Het is weinig waarschijnlijk dat zij gezamenlijk in het huis verbleven. Naast het grootste

De verbouwing van de deur en het venster aan de rechterzijde van het huis in 1852. De plannen van meester-schrijnwerker J.B. Hertsens tonen de toestand vóór (links) en na de werken.

Twee begijnen aan het kapelletje in de tuin van het Convent van Coeckelbergh, mogelijk rond 1919.

deel van de genoteerde namen staan met potlood aangeduide adressen elders in het Groot Begijnhof. Dat doet vermoeden dat ze tijdens of na hun opleiding tot begijn elders verbleven. Eenzelfde beeld zien we in 1890-1900.

In de periode 1900-1920 schommelde het aantal bewoonsters tussen acht en negen, om nadien sterk af te nemen. In 1930 werden er nog zes begijnen genoteerd, van wie er drie overleden vóór 1948. De registratie van een onderpastoor en zijn meid in 1960 - er woonden toen nog maar twee begijnen - markeert het einde van het huis als begijnenconvent. Het Mechelse stadsbestuur zag echter een opportuniteit in de situatie en bood zich kort nadien aan als huurder.

Ten tijde van het Museum voor Folklore was beneden onder andere een volksherberg ingericht, met een oude toog, een bijlart en heel wat voorwerpen als een spaarkast, reglementen en affiches tegen de muur.

Stedelijk Museum voor Folklore (1962-1985)

Op 5 mei 1962 opende in het vroegere Convent van Coeckelbergh het Stedelijk Museum voor Folklore. In zijn gelegenheidstoespraak omschreef prof. dr. R. Foncke folklore of volkskunde als "... al wat het volk uit en door zichzelf doet en laat, gelooft en denkt ...". Hoewel er voordien al drie vertrekken van het in 1931 geopende stadsmuseum Hof van Busleyden gewijd waren aan de volkskunde, was er pas met de verhuizing naar het Groot Begijnhof sprake van een volwaardig museum. Daar wilde R. De Roo, stadsarchivaris en conservator van de stedelijke musea, in een intieme sfeer aandacht besteden aan de voorwerpen van elke dag uit de periode van de 19de eeuw tot ongeveer 1914. De snel veranderende maatschappij en het in onbruik raken van vele volkse gebruiken en voorwerpen maakten dat in zijn ogen tot een belangrijke taak.

Op de benedenverdieping van het vroegere convent werden een herberg en een traditionele kruidenierswinkel ingericht; ook was er plaats voor de vroegere apotheek van Edgard Buedts op de Veemarkt. In de kleine vertrekken op de verdieping kwamen verschillende aspecten aan bod, telkens opgebouwd rond een plaatselijk folkloristisch gebeuren. Zo stond de Sint-Maartenviering centraal in een ruimte vol kinderspeelgoed en werden voorwerpen van de Mechelse Ommegang samengebracht met stukken rond stoeten en cavalcades. In 1973 werd er ook een begijnenkamer ingericht met onder meer een hemelbed, een begijnenkast en een schilderij van het oude begijnhof buiten de stadsmuren. In het kamertje ernaast vonden vrome werkjes van begijnen en andere religieuzen een plaats, zoals versierde heiligenbeelden en kapelletjes.

Hoewel conservator M. Bafcop al in 1974 aangaf dat de locatie te klein geworden was, bleef het Museum voor Folklore in de Twaalf-Apostelenstraat tot de collectie in 1985 weer opgenomen werd in die van het Hof van Busleyden.

't Sociaal Profijtje

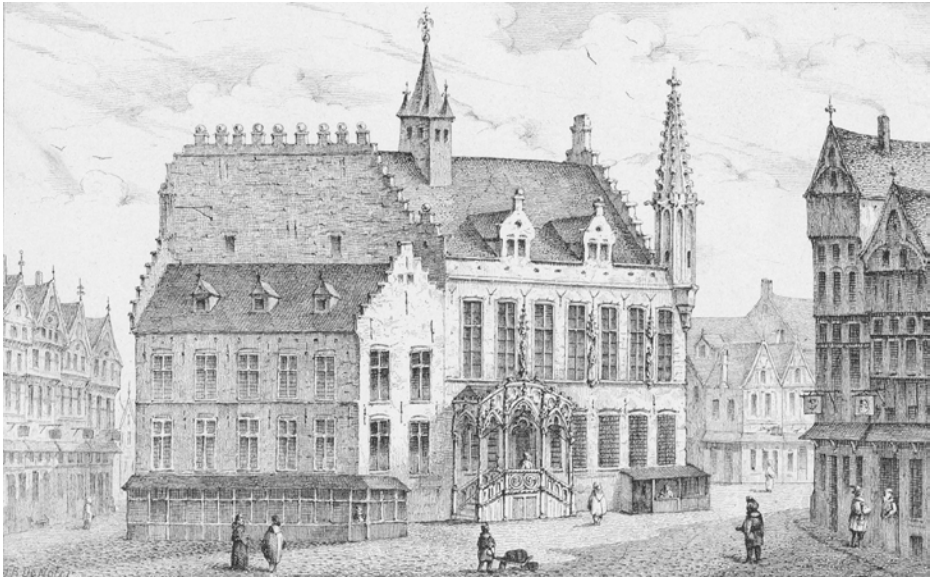
Na het vertrek van het Museum voor Folklore stelde de kerkfabriek het Convent van Coeckelbergh opnieuw te huur. Sinds 2016 is het de thuis van 't Sociaal Profijtje, een sociale kruidenier gericht op personen die het financieel moeilijk hebben. Wie enkel beschikt over een minimumloon en een attest van het OCMW kan voorleggen, kan er een jaar lang goedkoper winkelen. 't Sociaal profijtje, uitgebaat door vrijwilligers van het Sociaal Centrum Mechelen, wil een alternatief bieden voor de traditionele bedeling door voedselbanken, waarbij vooraf samengestelde pakketten verdeeld worden. In de sociale kruidenier kan je zelf een keuze maken uit een reeks producten, die tegen een sterk verlaagde prijs worden aangeboden. 't Sociaal Profijtje is verder ook een ontmoetingsplek waar mensen met elkaar in contact kunnen komen om hun sociaal isolement te doorbreken. Op die manier is de sociale kruidenier ook een belangrijke schakel in het lokaal armoedebeleid.

Tekst: Maarten Van den Mooter, dienst Monumentenzorg stad Mechelen

Schepenhuis

Vleeshouwersstraat 6

HET MEHELSE SCHEPENHUIS HOUDT IEDER VAN ONS EEN SPIEGEL VOOR

Deze gravure van J.B. De Noter (1786-1855) geeft een impressie van het middeleeuwse schepenhuis. Vooraan het oude schepenhuis (ca. 1288) met zijn twee verdiepingen met getrapte kopgevels, geflankeerd door het hogere, nieuwe schepenhuis (1374-1379) met de typerende hoektorentjes. Het sierlijke toegangsportaal (1475) kwam er bij de omvorming tot zetel van de Grote Raad.

GESCHIEDENIS

Een centrum voor rechtspraak (1288-1616)

Het vroegere schepenhuis van Mechelen ligt aan de voet van de Grote Markt, in het kloppend hart van de binnenstad. Nog voordat de bouw van imposante (natuur)stenen schepenhuisen gemeengoed werd, had de Stad

haar eerste schepenhuis uit 1288 al grondig uitgebreid in 1374-1379. De toenmalige schepenen vervulden een dubbele functie: administratie en rechtspraak, die werd beschouwd als de toepassing van de gerechtigheid Gods. Vaak werden specifieke decoraties aangebracht in schepenhuisen om zowel rechters als rechtzoekenden op

hun verantwoordelijkheden en plichten te wijzen, gerechtigheidsstaferelen of *Exempla iustitiae* genoemd. Behalve de eigenlijke staferelen van gerechtigheid zijn er ook nog symboolpersonen die werden gedacht toonbeelden te zijn van rechtgeaardheid en daardoor ook van rechtvaardigheid.

De gebeeldhouwde stenen consoles die het houten plafond van de grote benedenzaal van het nieuwe schepenhuis ondersteunen, verbeelden de *Neghen Besten*. Ze bestaan uit driemaal drie van de meest vooraanstaande vorsten uit de heidense, de joodse en de christelijke geschiedenis. De heidense vorsten zijn Hector, Julius Caesar en Alexander de Grote. De joodse koningen zijn Jozua, David en Judas de Makkabeeër. Karel de Grote, Arthur en Godfried van Bouillon vertegenwoordigen de christelijke vorsten.

Deze negen symboolpersonen gaan terug op een Middelnederlandse tekst *Van neghen den besten* geschreven

Het figuratieve geheel van stenen consoles en houten balksleutels van het plafond op de benedenverdieping van het schepenhuis gaat terug tot 1374-1379. Het ensemble in de voormalige Vierschaar (rechtszaal) geldt als het oudste gerechtigheidsensemble dat in een schepenhuis in de Zuidelijke Nederlanden bewaard is.

door Jacob van Maerlant tussen 1289 en 1291. De *neghen helden* zijn in Mechelen aangevuld met twee Bijbelse consoles die Abraham en Noach uitbeelden.

In 1473 richtte de Bourgondische hertog Karel de Stoute het Parlement van Mechelen op. Het Mechelse stadsbestuur aarzelde niet om zijn riant schepenhuis aan te bieden als locatie voor deze instelling en haar opvolger, de Grote Raad van Mechelen. Deze instellingen zetelden hier respectievelijk van 1473 tot 1477 en van 1504 tot 1616. Dit maakte Mechelen tot het juridische centrum van de Bourgondische Nederlanden.

Plechtige openingszitting van het Parlement van Mechelen onder Karel de Stoute op 3 januari 1474 in het schepenhuis te Mechelen, Jan Coessaet, 1587. © Hof van Busleyden

Het tweede gerechtigheidstafereel bevindt zich in de grote bovenzaal. In 1526 schilderde Mechelaar Frans Sanders *Het Laatste Oordeel* op de zuidmuur. Dit thema komt het meest voor bij gerechtigheidstaferelen. Het symboliseert de terugkeer van Christus,

wanneer de wederopstanding van de doden zal plaatsvinden. De doden worden samen met de levenden onderworpen aan het Laatste Oordeel en vervolgens naar de hemel of de hel verwezen. Op de tegenoverliggende muur is een kruisigingstafereel of calvarie aanwezig.

*In 1525-1526 schilderde de Mechelse kunstenaar Frans Sanders op de eerste verdieping van het schepenhuis *Het Laatste Oordeel*. Christus troont op de regenboog en steunt met zijn voeten op de wereldbol. Met het zwaard van de rechtvaardigheid verdeelt hij de mensen in gelukzaligen en verdoemden. De gevleugelde aartsengel Michaël draagt een bordje met het opschrift 'IUDICIUM' of 'Vrees het oordeel'. © Dries Van den Brande (2018)*

In het onderste register van de muurschildering houdt De Dood de aanwezigen in de rechtszaal een spiegel voor: het oordeelsmoment geldt voor iedereen.

Door de reflectie in een bolle spiegel toont de zelfbewuste kunstenaar Sanders zijn kunde.

Op de voorgrond staan enkele prominente figuren, op het middenveld wordt de rechtszaal getoond en op de tegenoverliggende wand is een calvarie te zien.

© Dries Van den Brande (2018)

Dit schilderij uit 1449 werd gedateerd en gesigneerd door Petrus Christus. Er staat een koppel afgebeeld terwijl ze een ring kopen die wordt afgewogen.

De bolle spiegel, die het interieur met de straat verbindt, weerspiegelt twee jonge mannen met een valk - een symbool van trots en hebzucht - en maakt een vergelijking tussen de onvolmaakte wereld van de kijker en de wereld van deugd en balans van het paar in de winkel.

© Metropolitan Museum of Art New York

*De Calvarie in het Mechelse
schepenhuis toont op het
voorplan Maria en Johannes
de Doper rond de gekruisigde
Christus. Op de achtergrond is
een stad in een open landschap
afgebeeld, met aan beide zijden
een bosrand. © Dries Van den
Brande (2019)*

*Ter vergelijking: een schilderij van Joos
van Cleve van omstreeks 1525 met een
soortgelijke opbouw en voorstelling als in
het schepenhuis. © Museum of Fine Arts,
Boston*

Deze impressie van Jan Schoeffer (1804-1877) verbeeldt een plechtige zitting van de Drie Kamers van de Grote Raad tijdens een rechtszaak in december 1628 in het voormalige Paleis van Margareta van Oostenrijk. Op de schouwboezem hangt een schilderij met de kruisiging van Christus. © Stadsarchief Mechelen

Divers gebruik na het verhuizen van de Raad

Na de verhuizing van de Grote Raad naar het vroegere Hof van Margareta van Oostenrijk in 1616, kreeg het schepenhuis meerdere bestemmingen. Het gebouw deed onder meer dienst als vergaderplaats voor de Kolveniersgilde en als oefenruimte voor de rederijderskamer De Peone. Vanaf 1811 tot circa 1846 vond de Academie voor Beeldende Kunsten er onderdak.

Het schepenhuis werd vervolgens in 1852 ingericht als stadsmuseum en herbergde een halve eeuw lang een verzameling Mechelse oudheden en historische voorwerpen. In 1897 werd deze collectie overgebracht naar de Halle (nu stadhuis).

Van stadsarchief tot Bourgondisch stadsmuseum (1897-1993-2014)

Het stadsarchief huiste in het gebouw van 1897 tot 1989. Door een hevige brand in juli 1914 en enige schade tijdens de Eerste Wereldoorlog moest het gebouw grondig gerenoveerd worden vooraleer het archief er zich vanaf 1938 opnieuw kon vestigen. Na de verhuizing van het archief zag de toekomst van het voormalige schepenhuis er plots erg beroerd uit. Verandering kwam er toen een groep geëngageerde vrijwilligers van vzw schepenhuis aan de kar trok om het te redden. Na bijna negen jaar restaureren opende het schepenhuis in 2000 de deuren als Bourgondisch stadsmuseum. Eind 2014 kwam het gebouw echter andermaal leeg te staan.

Een nieuwe plek voor Toerisme en Uit

In september 2018 opende het toerismehuis zijn deuren in het schepenhuis. Architecten Beeck & Hermans en Bailleuil ontwerp bureau stonden in voor het ontwerp. PIT Antwerpen voerde de verbouwingswerken uit. Potteau Labo realiseerde het meubilair en de inrichting.

Via het onthaal word je begeleid naar de voormalige rechtszaal.

Net zoals vroeger de gerechtigheidsafereken van het schepenhuis de toeschouwer wezen op hun verantwoordelijkheid, maakt vandaag één van de thema-eilanden de bezoeker attent op het belang van de mensenrechten.

TUSSEN KRUISIGING EN HET LAATSTE OORDEEL

De godsdienstige beleving in de late middeleeuwen werd gekenmerkt door een intense belangstelling voor het lijden, sterven en verrijzen van Jezus Christus. Deze focus bleef ook in de renaissance voortbestaan. Augustinus (354-430) gaf met zijn werk *De civitate Dei* een filosofische basis aan de christelijke visie op de tijd en de menselijke geschiedenis. In dit werk omschrijft hij dat de werkelijkheid slechts is, slechts bestaansrecht heeft, in de mate dat ze *in een directe relatie tot God staat*. Hij beschouwt de geschiedenis als een

strijdtonel tussen goed en kwaad dat begon in de Hof van Eden en uiteindelijk zal eindigen met het Laatste Oordeel. De eigenlijke rechtvaardigheid en rechtspraak ligt daarbij volgens Augustinus in de hemel en niet op aarde: *tot op de dag waarop de gerechtigheid tot het oordeel zal overgaan*.

Dit portret van Margareta van Oostenrijk dat Jean Hey omstreeks 1490 maakte, vormde waarschijnlijk de linkerkant van een tweeluik. De houding, de achtergrond en de attributen bij dit paneel vertellen een verhaal van vroomheid en devotie. Margareta's ketting is versierd met een lelie die verwijst naar haar toenmalige verlovning met de Franse dauphin Charles. Hierboven is een pelikaan afgebeeld die zich de borst openpikt om met zijn eigen bloed zijn jongen te voeden, een symbool van christelijke naastenliefde. Bovendien houdt Margareta een vergulde kraal van een rozenkrans in de hand en kijkt ze naar de andere zijde van het tweeluik waarop mogelijk een onderwerp uit de Passie van Christus werd getoond. © Metropolitan Museum of Art New York

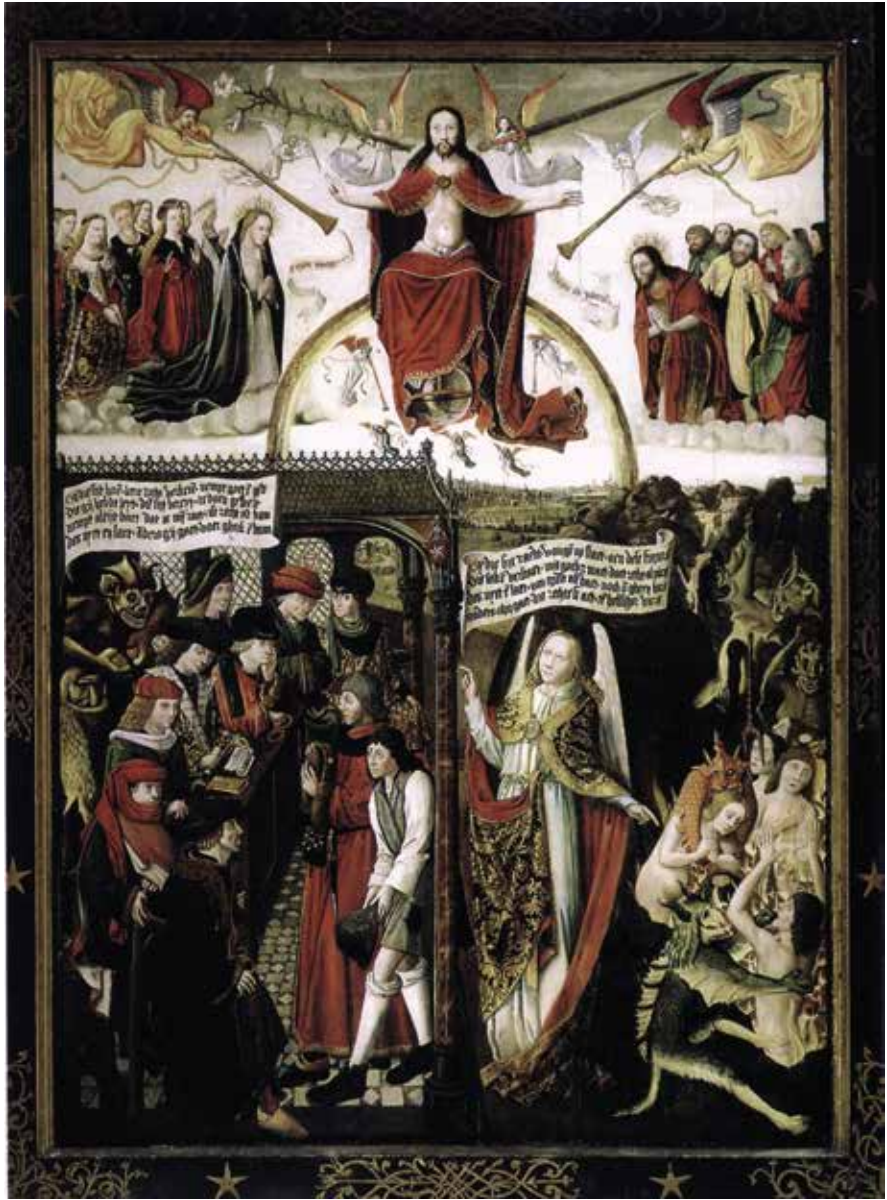
Dat de middeleeuwse christenen leefden met de dood en Het Laatste Oordeel voor ogen, werd hen met de paplepel ingegeven. De aristocratische opvoeding van jongens en meisjes was immers in de eerste plaats van religieuze en morele aard. Aan de hand van verhalen uit het Oude en Nieuwe Testament, fragmenten uit heiligenlevens en de geschiedenis van de Oudheid ontwikkelde zich een levensvisie gericht op het hiernamaals. Bezorgd om hun zielenheil gingen de gelovigen vaak naar de mis, ontvingen de sacramenten, beoefenden liefdadigheid, schonken aalmoezen en gingen op bedevaart.

*Deze houten gebedskraal uit het begin van de 16de eeuw diende ter ondersteuning van het gebed tijdens de Goede Week. Het onderste tafereel toont hoe Pontius Pilatus zijn handen wast in onschuld nadat hij Jezus, op verzoek van een woedende menigte, had veroordeeld tot de kruisdood. Bovenaan is de kruisiging afgebeeld. De zijluiken en tussenverdelingen geven verschillende stadia van het lijden, sterven en verrijzen van Jezus Christus weer.
© Metropolitan Museum of Art New York*

Een zilveren gebedskraal uit circa 1525-1550. Tafelende gasten kijken verschrikt op als de dood boven de tafel komt vliegen om het feest te bederven. Een kruik wordt omgestoten terwijl een man zijn laatste adem uitblaast. Het bovenliggende tafereel toont het Laatste Oordeel. © Metropolitan Museum of Art New York

De compositie van dit schilderij uit 1477 of 1499 voor de Raadkamer van Maastricht door Jan Van Brussel is zowel horizontaal als verticaal opgedeeld. Bovenaan zien we Het Laatste Oordeel. Het onderste register is verdeeld door een verticale zuil, die het dak van de rechtszaal ophoudt. Een engel leunt tegen de zuil en wijst met de ene hand naar het rechtsgebeuren (links) en met de andere naar de hel (rechts). © Wikimedia Commons

Er wordt een dialoog gevoerd tussen de duivel en de engel via de banderollen: "U, machtige heren van deze stad, aarzel niet het recht naar uw hand te zetten. Aanvaard goed en geld en wees steeds bereid tegen vergoeding geweld te gebruiken. Doe alles voor uw eigen voordeel, dit is mijn goede raad. Als is het recht of krom, handel voor eigen gewin. Wie dit niet doet, is ronduit gek en dom." © Wikimedia Commons

De banderol leest: "U, raadsheren van deze stad, sla uw ogen op en aanschouw het Laatste Oordeel. Wie zaken met mate en rede behandelt, past werkelijk puur recht toe, zonder zich daarbij te laten leiden door gunsten of haat, noch door enige betaling. Wie corrupt is, gaat immers recht naar het hellevuur. © Wikimedia Commons

Op basis van een selectieve lectuur van *De civitate Dei* ontwikkelde zich in de middeleeuwen een doctrine die principieel weigerde om enige autonome betekenis of draagwijdte toe te kennen aan staatsorde, recht, instellingen, maatschappij ... Het essentiële voor de mens ligt immers elders, namelijk in zijn of haar (directe) relatie van scheepsel tot Schepper. Volgens dit politiek augustinisme was het enige nut van het wereldlijke gezag het dienen van de Kerk en het realiseren van een christelijke *iustitia* en *pax*.

In de 15de eeuw was het gebruikelijk geworden om rechtszalen te versieren met schilderijen en sculpturen die de scheperechters aanspoorden om hun belangrijke taak gewetensvol uit te voeren. Grote Vlaamse en Brabantse steden wedijverden met elkaar en deden voor de decoratie van hun stadhuis een beroep op grote meesters. De stad Brussel gaf tussen 1440 en 1450 haar stadsschilder Rogier van der Weyden de opdracht om de legenden van Trajanus en Herkenbald af te beelden. Voor het stadhuis van Geraardsbergen werd *Het Laatste Oordeel* door Willem Westvalinc afgewerkt in 1456. Dirk Bouts schilderde in 1471-1475 het

gerechtigheidsverhaal van keizer Otto III voor de Leuvense rechtszaal. *Het oordeel van Cambyses* werd in opdracht van de stad Brugge in 1498 geschilderd door Gerard David. In 1525 bestelde de Brugse stadsmagistraat opnieuw een kunstwerk voor de Schepenkamer van het Stadhuis: een *Laatste Oordeel* door Jan Provoost.

In 1525 gaven de leden van de Grote Raad van Mechelen Frans Sanders de opdracht om in de grote bovenzaal op de eerste verdieping *Het Laatste Oordeel* te schilderen. De kunstenaar verwerkte een spiegel in de onderste geleding van de muurschildering. Door reflectie te gebruiken betreft hij de toeschouwer en de Mechelse rechtszaal bij *Het Laatste Oordeel* en toont hij bovendien een *Calvarie* op de muur aan de overzijde. Alle aanwezigen bevonden zich dus tussen de *Kruisiging* en *Het Laatste Oordeel*; zij konden niet ontsnappen aan de religieus-normatieve realiteit.

Tekst: Sofie Stevens, dienst Monumentenzorg stad Mechelen

Galerie Transit

Zandpoortvest 10

Op de stadskaart van Joan Blaeu uit circa 1649 zien we de bleekweide van het Rees aan de huidige Zandpoortvest tussen de schaarse bebouwing aan het Berthoudersplein (links) en de tuin van het augustijnenklooster (rechts).

Het Rees

Toen Jos. Verelst in 1934 de woning liet bouwen die we nu kennen als Galerie Transit, was dat op een stukje terrein dat bijzonder genoemd mag worden omdat het altijd onbebouwd was gebleven. Tussen 1264 en 1268 kreeg Mechelen een tweede omwalling, met onder andere een belangrijke uitbreiding van de stadskern tot gevolg. Zoals vaak bleven de terreinen tegen deze omwalling, om verschillende redenen, lange tijd minder dicht bebouwd dan de stadskern.

Op de stadskaart die Joan Blaeu rond 1649 opstelde, zijn deze open zones aan de toenmalige stadsrand duidelijk zichtbaar. Bekijken we deze kaart met een hedendaagse blik, dan merken we langs de huidige Zandpoortvest slechts enkele schaarse woningen en de vroegere stadspaleizen van Hoogstraten en Nassau, die van de tuinen van het augustijnenklooster en Pitzemburg gescheiden werden door een open terrein omgeven met grachten.

De blekerij tussen de artilleriekazerne (boven), het Godshuis van de Heilige Drievuldigheid (midden) en de tuin van het augustijnenklooster (onder) op een stadskaart van Joseph Hunin van circa 1800.

Informatie van de stedelijke dienst Archeologie Mechelen geeft aan dat dit terrein, aangeduid als *het Rees*, zeker vanaf 1580 in gebruik was als bleekweide. Op dit kort gemaaid grasland werd gewassen linnen uitgespreid, om tijdens het drogen frisser en witter te worden onder invloed van het zonlicht.

Eeuwenlang veranderde er weinig in dit deel van de stadsrand. De ontploffing van een buskruitmagazijn in de hier gesitueerde Zandpoort door een bliksemingslag in 1546 had daar ongetwijfeld een belangrijk aandeel in. De ramp veroorzaakte een enorme schade in de ruime omgeving van de poort en legde vele gebouwen in dit stadsdeel in puin. De heropbouw verliep traag, zeker ook omdat de financiële middelen schaarser waren geworden door onder meer het

vertrek van het vorstelijke hof naar Brussel in 1530 en door het uitbreken van de godsdienstoorlogen tussen protestanten en rooms-katholieken in de tweede helft van de 16de eeuw.

Een eerste opmerkelijke verandering kwam er pas in 1757, toen het Oostenrijkse regime een artilleriekazerne liet bouwen op een terrein naast het toenmalige Godshuis van de Heilige Drievuldigheid, dat in 1613 zijn intrek had genomen in het *Hof van Nassau*. Het complex met zes langwerpige constructies is goed zichtbaar op een stadskaart van Joseph Hunin van omstreeks 1800. Tussen de kazerne, het Godshuis van de Heilige Drievuldigheid en de tuin van het augustijnenklooster lag het open terrein van de blekerij, met de gracht die om het terrein heen liep.

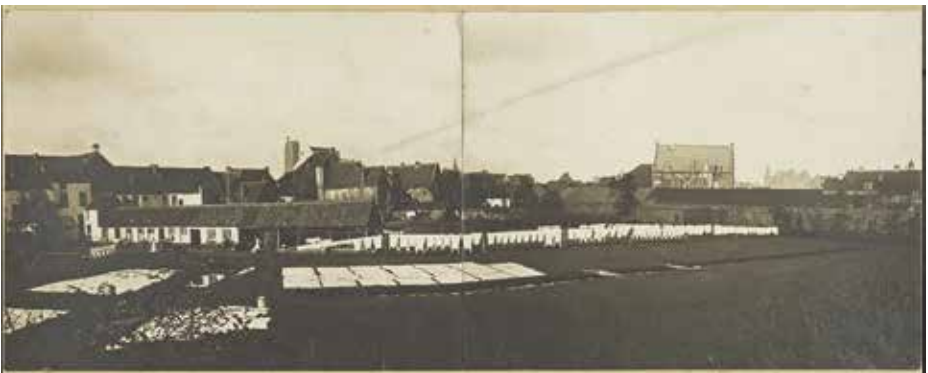
Zandpoortvest

Enkele decennia later schudde de annexatie van de Zuidelijke Nederlanden door de Fransen (1792-1794) de toenmalige maatschappij volledig door elkaar. De revolutionaire denkbeelden van de bezetter brachten in Mechelen, net als op vele andere plaatsen, ook een stedenbouwkundige evolutie op gang. Zo leidde een decreet van Napoleon uit 1806 tot het slopen van de stadsomwalling en de meeste poorten. Na 1860 ontstond op de plek van de afgebroken versterkingen geleidelijk een groene gordel met brede lanen rond de stad, de zogenaamde vesten, die de stad 'opende' naar haar omgeving.

Dat effect speelde echter sterker aan de linkerkzijde van de stad dan aan de rechterzijde, waar de gracht van de vroegere omwalling de stadsontwikkeling langer belemmerde. Met name het grachtgedeelte langs de Zandpoortvest bleef nog behouden tot in het begin van de 20ste eeuw, toen de aanleg van de Afleidingsdijle voltooid werd.

In 1855 kocht de militaire overheid het vroegere Godshuis van de Heilige Drievuldigheid om de artilleriekazerne verder uit te breiden. De meeste gebouwen van het godshuis verdwenen, met uitzondering van het hoofdgebouw van het vroegere *Hof van Nassau*, dat werd ingericht als officierswoning. Voor het overige veranderde er weinig in de onmiddellijke omgeving. Zo liep de Augustijnenstraat nog lang na 1865 dood op de fabriek die het vroegere kloosterterrein van de augustijnen inpalmdde. Pas op het einde van de 19de eeuw werd deze straat doorgetrokken tot op de vesten en werd de hoek met de Zandpoortvest bebouwd. De reeks lijstgevels op deze plek illustreert nog steeds deze bouwfase.

De blekerij van het Rees rond 1900. Op de achtergrond rechts het resterende deel van het Hof van Nassau.

De stadskaart van C. Hamaïde uit 1898 geeft een goed overzicht van de toenmalige situatie. De Zandpoortvest, het enige deel van de stadsboulevard waarop geen bomen staan aangeduid, wordt nog begrensd door de vroegere stadsgracht. De even verderop aangelegde spoorverbinding naar Antwerpen vormt er een tweede fysieke barrière, die tot op vandaag bestaat. De blekerij wordt rechts begrensd door de uitgebreide artilleriekazerne. Links is de nieuwe bebouwing op de hoek met de doorgetrokken Augustijnenstraat te zien.

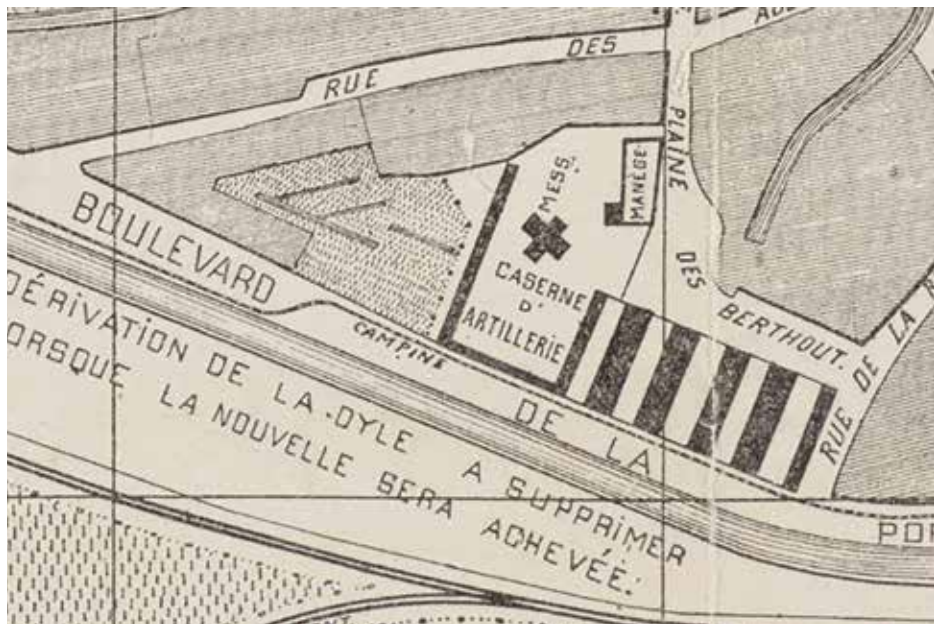
De blekerij verdwijnt

Nog tot in de 20ste eeuw bleef de blekerij aan *het Rees* in gebruik. Pas tijdens het interbellum werd ook dit omvangrijke terrein verkaveld. Het perceel links

naast de kazerne werd gekocht door de kolenhandelaars Joseph 'Jos.' Verelst en zijn echtgenote Maria Van den Wijngaert, die zich in 1931 vanuit Heist-op-den-Berg in de Mechelse Nekkerspoelstraat gevestigd hadden. Ze kochten aan de Zandpoortvest een heel uitgebreid terrein, met een diepte van iets meer dan 90 meter. Op dit perceel liet het echtpaar een woning met kantoren bouwen naar plannen van de Mechelse architect Armand Verreyt.

Architect Armand Verreyt

Armand Pieter Verreyt werd in Mechelen geboren op 19 december 1888 als zoon van groentehandelaar Karel Verreyt en Joachima Beelaerts. In de bevolkingsboeken van 1910 staat hij als 'bouwkundige' geregistreerd aan de

De stadskaart van C. Hamaïde uit 1898 toont de bleekweide van het Rees naast de in 1855 uitgebreide artilleriekazerne.

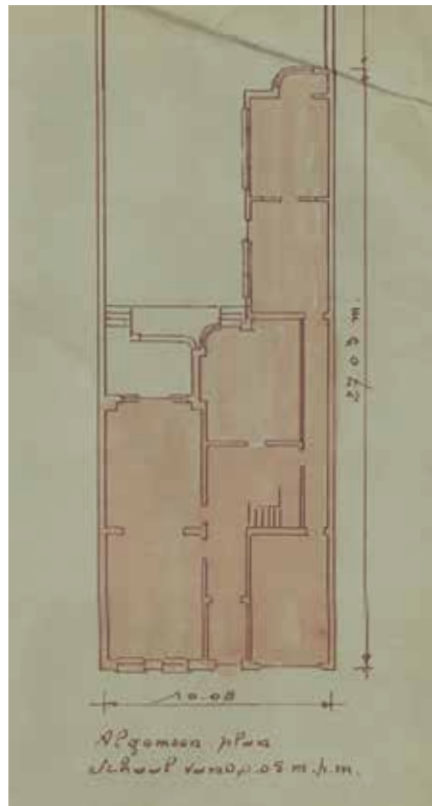
toenmalige Graaf Van Egmontstraat 7, samen met zijn ouders, broer en twee zussen. In 1922 trouwde Armand in Koekelberg met Lilly Mooser uit het Zwitserse Sankt Gallen. Het echtpaar bleef nog even in Brussel wonen: hun zoon Roland werd in 1923 geboren in Ukkel. Nadien verhuisde het gezin naar Ieper, waar dochter Dorothea in 1925 ter wereld kwam. Een jaar later keerde het jonge gezin terug naar Mechelen, waar het zich vestigde in de Koningin Astridlaan. In 1940 verhuisde het echtpaar naar de Louizastraat 18, samen met hun zoon Roland, ook architect van beroep.

Het Mechelse Stadsarchief bewaart heel wat ontwerpen van Armand Verreyt, voornamelijk uit de late jaren 1920 en de jaren 1930. Vormelijk zien we in zijn ontwerpen, grotendeels voor woonhuizen, verwijzingen naar de gangbare stijlen uit die periode waarbij late uitingen van eclecticisme (Brusselsesteenweg, 1929) worden afgewisseld met verwijzingen naar de art deco (Dageraadstraat, 1929) en het modernisme (Dageraadstraat, 1937). Zijn carrière vertoont op verschillende vlakken gelijkenissen met die van zijn meer bekende collega Jos. Chabot. Beiden realiseerden het gros van hun oeuvre in en om Mechelen tijdens het interbellum in een stijl die art deco en modernisme samenbrengt. Ze waren vaak ook op dezelfde locaties aan het werk, bijvoorbeeld in de Koolstraat, de Dageraadstraat, de Populierendreef en de Stuivenbergvaart; de plaatsen waar de Stad toen uitbreiding zocht. Veel van hun toenmalige realisaties prijken ondertussen op de Vlaamse inventaris van het

bouwkundig erfgoed. In tegenstelling tot het werk van Chabot telt het oeuvre van Verreyt voorlopig nog geen beschermde monumenten.

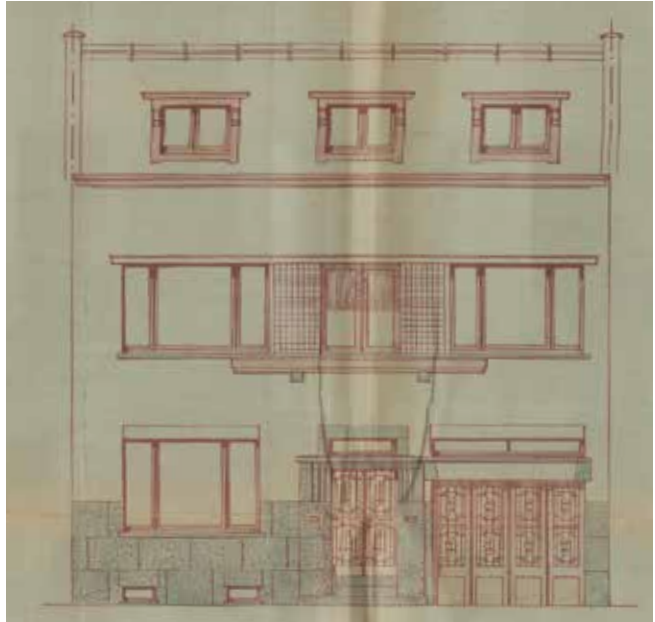
Een luxueuze woning

Verreyt ontwierp in 1934 voor zijn kinderloze opdrachtgevers een ruime woning, met de toen meest moderne faciliteiten als een badkamer en een eigen garage. Hoewel de heer Verelst de woning nog tweemaal liet aanpassen, bleef de oorspronkelijke planindeling grotendeels behouden. De enigszins boven het maaiveld uitstijgende kelderverdieping aan de linkerkzijde van het perceel bood plaats aan onder meer

Algemeen grondplan van de woning met kantoren aan de Zandpoortvest die Armand Verreyt in 1934 ontwierp voor het echtpaar Verelst-Van den Wijngaert.

Het gevelontwerp van architect Verreyt combineert aspecten van het modernisme - zoals de horizontale gevelwerking en de lange gele gevelbaksteen - met art-deco-getinte elementen - zoals de omlijsting van de toegang en het smeedwerk van de deur en de garagepoort.

een kolenopslag, verwarmingsinstallatie, waskelder, archiefruimte en wijnberging. Achteraan was er een kleine koer voorzien die licht toeliet tot in de kelder en via enkele treden uitgaf in de tuin.

Een lange vestibule vormde de centrale as van de benedenverdieping, die uitliep op een imposante traphal, met daarachter de keuken. Het salon lag aan de straatkant en sloot aan op de eetkamer, die via een terrasje in verbinding stond met de tuin. In een aanbouw van ongeveer 11 meter diep en 4 meter breed tegen de rechterzijde van de achtergevel bevonden zich twee 'burelen' voor de kolenhandel. Ze waren bereikbaar via een smalle gang met daklichten die vooraan uitgaf in de garage, zodat de kantoren ook toegankelijk waren zonder het woongedeelte te betreden. Op de eerste verdieping bevonden zich drie slaapkamers. De rechter kamer aan de Zandpoortvest gaf toegang tot een

inpendig terrasje, centraal in de voorgevel. De architect situeerde de zeer ruime badkamer rechts achteraan, boven de keuken. Het huis beschikte ook over een ondiepe tweede etage onder een plat dak met een zolderkamer voor inwonend dienstpersoneel, en met een bergruimte. De tuin met een diepte van meer dan 65 meter is achteraan aanzienlijk lager gelegen. Om dit hoogteverschil te overbruggen voorzag de architect een trappenpartij met vrij atypische namaaktakken in cementrustiek.

Armand Verreyt vatte de architectuur van de 10 meter brede voorgevel horizontaal op, met onder meer een hoge plint in blauwe hardsteen, smalle bovenlichten boven de deur en de garage, de door een terras verbonden rechthoekige ramen onder een doorgetrokken lijst op de eerste verdieping en een geprononceerde daklijst. De kantoorfunctie van het gebouw

werd uit het gevelbeeld weggelaten. De horizontale gevelwerking, de lange gele gevelbaksteen en schaarse decoratie wijzen in de richting van het modernisme, maar zijn hier vermengd met art-deco-geïntegreerde elementen zoals de omlijsting van de toegang en het smeedwerk van de deur en de garagepoort.

De oorspronkelijke, luxueuze interieurafwerking is ook nu nog grotendeels aanwezig. De invloed van de art deco is hier duidelijk zichtbaar, onder meer in de uitwerking van de schouwmantel in het vertrek aan de straatzijde, de luster van de naastgelegen eetkamer en de motieven van het glaswerk in de traphal. Die traphal vormt ontegensprekelijk het pronkstuk, met de prachtige houten bordestrap en de lantaarn waarvan het glas-in-loodmotief

hernomen wordt in het glasraam van de aangrenzende ruimte. Ook de zeer ruime badkamer, die naar verluidt tentoongesteld was op de Wereldtentoonstelling van Antwerpen in 1930 en ook ons vorstenhuis wist te verleiden, is een waar juweeltje.

Nieuwe voorgevel

Tijdens de bouw van de nieuwe woning voor het echtpaar Verelst werd ook aan de overzijde van de straat druk gewerkt. In het begin van de jaren 1930 liet het stadsbestuur op het open terrein tussen de vest en de verhoogde spoorbedding een hal bouwen met een oppervlakte van meer dan 10.000 m². Het gebouw was in de eerste plaats bedoeld voor de handel in groenten, die op dat moment hoogtijdedagen kende in Mechelen, maar diende ook als evenementenhal. Op 5 mei 1935 werd de groentehal ingehuldigd;

De groentehal in aanbouw met op de achtergrond de spoorwegbrug over de Leuvensesteenweg, vóór mei 1935.

Het echtpaar Verelst kreeg in 1949-1952 nieuwe burens door de bouw van de toenmalige Rijksmiddelbare Jongensschool op het terrein van de afgebroken artilleriekazerne.

een maand later verhuisden de heer en mevrouw Verelst-Van den Wijngaert en hun inwonende dienstmeid naar de Zandpoortvest.

Nauwelijks vijf jaar later brak de Tweede Wereldoorlog uit, die ook in de Dijlestad zware sporen naliet. Van april tot juli 1944 voerden de geallieerde strijdkrachten verschillende bombardementen uit op spoorwegstations, bruggen en kanalen in en rond Mechelen om het transportnetwerk van de Duitse troepen uit te schakelen. De Centrale Werkplaatsen van de spoorwegen aan de Leuvensesteenweg vormden een belangrijk doelwit. Door onnauwkeurigheden of vergissingen werden echter heel wat omliggende woonwijken getroffen. Ook de woning van het echtpaar Verelst deelde in de klappen.

Op 3 november 1944 diende het echtpaar een aanvraag in om de door het oorlogsgeweld geteisterde voorgevel te herstellen en te verbouwen. Jammer genoeg bevat het dossier in het Mechelse Stadsarchief geen bouwplannen meer. We mogen echter veronderstellen dat de voorgevel toen zijn huidige uitzicht kreeg. Van de gelegenheid werd gebruik gemaakt om veranderingen door te voeren; de meest in het oog springende ingreep was ongetwijfeld het verwijderen van de tweede verdieping. Voorts verdween op de eerste verdieping het terras en kreeg de kamer aan de linkerkant een omvangrijke erker onder een imposante luifel, die werd doorgetrokken over vrijwel de hele gevelbreedte. Mogelijk werd tijdens deze bouwfase ook het kleine terrasje op de benedenverdieping betrokken

bij de eetkamer. Alleszins gebeurde dat vóór 1953, want de uitbreiding staat al aangeduid op een bouwplan van dat jaar voor de bouw van ongeveer 32 m² bijkomende kantoorruimte, die architect Armand Verreyt bijna naadloos liet aansluiten op de bestaande kantoren. Dat in 1953 opnieuw een beroep werd gedaan op de oorspronkelijke ontwerper, doet veronderstellen dat ook de eerdere aanpassing in 1944 aan hem werd toevertrouwd.

Galerie Transit

Na het overlijden van de heer en mevrouw Verelst vestigde kolengroothandel CDO zich in de Zandpoortvest 10. Nadien was hier de groentehandel ondergebracht van de familie Lejeune, die naar verluidt een deuropening maakte in het midden van het grote venster op de benedenverdieping om in het vertrek bakjes met groenten te verkopen. De familie Lejeune verhuurde het pand vanaf 1998 aan Bert De Leenheer en Dirk Vanhecke, die het in 2010 kochten. Sinds Bert en Dirk er hun intrek namen bieden de kantoren van de vroegere kolenhandel onderdak aan Galerie Transit, de kunstgalerie die ze in 1989 hadden opgericht in Leuven. Met veel passie promoot de galerie internationale actuele kunst en laat ze de stad kennismaken met tal van gerenommeerde kunstenaars uit binnen- en buitenland. Om de twee maanden tonen ze in de galerie werk van steeds wisselende kunstenaars, die regelmatig ook de andere vertrekken van het huis en de tuin onderdompelen in hun leefwereld. Tijdens de Open Monumentendag stellen ze werk tentoon van de Brusselse kunstenaar Virginia Bailly.

Virginia Bailly (1976) studeerde in 1999 af aan de Brusselse Sint-Lukashogeschool, optie schilderkunst, gevolgd door een postgraduaat aan het Hoger Instituut voor Schone Kunsten (HISK) in Antwerpen (2000-2003). Haar oeuvre omvat naast schilderkunst ook installaties, sculpturen, videokunst, ..., die getuigen van haar voorliefde voor landschappen en de waarneming ervan.

In haar werken tracht Bailly telkens de verschillende facetten van de werkelijkheid en de beleving van de ruimte te capteren en visueel voor te stellen. Voor haar zevende solotentoonstelling in de Galerie Transit, *A Sedimentation of the Mind*, schilderde Bailly als het ware 'mentale landschappen'. Deze landschappen kennen een grote dynamiek en een gelaagdheid. Zo nodigen ze de toeschouwer uit om stil te staan bij een beeld en het op verschillende manieren te bekijken of te interpreteren (www.transit.be - www.virginiebailly.be).

Tekst: Maarten Van den Mooter, dienst Monumentenzorg stad Mechelen

Teksten

Katrien Baccaert
Marc Debatty
Eveline De haes
Karel Dendooven
Marlies De Neef
Amke Maes

Halewijn Missiaen
Eva Piron
Sofie Stevens
Gerrit Vanden Bosch
Maarten Van den Mooter
Linda Van Langendonck

Dank aan

In de eerste plaats aan alle eigenaars die met zoveel enthousiasme hun eigendom openstellen.

De personeelsleden van de stad Mechelen die zich inzetten voor de bewaking van de opengestelde gebouwen

Alle muzikanten van het Conservatorium die voor sfeervolle muziek zorgen in de opengestelde panden

De Ware Vrienden van het Archief

Faculteit van het Mechels Dialect

Frank Kinnaer

Gerrit Vanden Bosch

Gidsenbond Mechelen vzw

Jazz at home

Mechelen Binnenste Buiten

Stadsarchief Mechelen

Redactie

Eveline De haes
Marlies De Neef

Sofie Stevens
Maarten Van den Mooter

Eindredactie

Marijke Hoflack

Beeldmateriaal

Het fotomateriaal is afkomstig van het Stadsarchief Mechelen - www.regionalebeeldbank.be of van de stedelijke dienst Monumentenzorg, tenzij anders vermeld.

Vormgeving en drukwerk

Mechelse Drukkerijen n.v. - Imprimeries Malinoises s.a.
Maanstraat 8 - 2800 Mechelen
info@medru.be - www.medru.be

Cover

Zandpoortvest 10, Galerie Transit

Kasteel Caputsteen, Caputsteenstraat 51a

Baccaert, Katrien, Maes, Amke en Peron, Evi, *Studie van het Caputsteen te Mechelen*, onuitgegeven masterproef postgraduaat Monumenten- en Landschapszorg, 2 delen, 1999-2000, Antwerpen.

Het Predikheren, Goswin de Stassartstraat 88

Denys, Elsbeth, Rasson, Fabian en Jaenen, Marieke, *Bouwhistorisch en materiaaltechnisch onderzoek van het Predikherenklooster te Mechelen*, (onuitgegeven studie), Antwerpen, 2011.

De Peu, Piet, *Het oud-dominicanenklooster te Mechelen*, Gent, 1986.

Fexer, Charlotte en Vermaelen, Begga, *Bouwhistorisch en materiaaltechnisch onderzoek van het predikherenklooster te Mechelen: 2e fase*, (onuitgegeven studie), Borgerhout, 2012-2013.

Stuhlmacher, Mechthild, dossier ontwerp en aanvraag voor de meerjarige subsidiëringsovereenkomst, Rotterdam, 2013.

Koraalhuis, Nieuwwerk 8

Steenackers, Em., *L'Ecole des choraux de l'église métropolitaine de Saint-Rombaut à Malines*, 1926.

Van Langendonck, Linda, *Het Koraalhuis. Schoolstraat 2, Mechelen*, 3 delen, 2004, Mechelen.

Begijnhofkerk, Nonnenstraat 28

De Greef Patrick, Van den Mooter, Maarten en Debatty, Marc, *Begijnhofkerk, Nonnenstraat 28*, in: brochure Open Monumentendag Mechelen 2015, Mechelen.

De Greef, Patrick, *Begijnhofkerk, Nonnenstraat 28* in: brochure Open Monumentendag Mechelen 2016, Mechelen, p. 49-55.

De Greef, Patrick, Bijdrage i.k.v. de tentoonstelling 'Begijnhoven. Eeuwenoud. Eigentijds', (2019).

Laporte, D. en Horsten, F., *Ontstaan en ontwikkeling van de begijnenbeweging*, in: tijdschrift OKV, jaargang 2001, nummer 4, uitgeverij Die Keure, Brugge.

OKV 1982, 20ste jaargang: "De baroksculptuur en het barok kerkmeubilair in de zuidelijke Nederlanden" en "De barokarchitectuur in de zuidelijke Nederlanden".

Philippen, L. J. M., *Begijnen-werkzaamheden naar een schilderij in 't Mechelsch Begijnhof*, in: Prosper Verheyden gehuldigd ter gelegenheid van zijn zeventigsten verjaardag 23 October 1943, p. 51-70.

PRC bvba (2014), *Materiaaltechnisch onderzoek, Mechelen, Sint-Alexius en Sint-Catharinakerk*, (onuitgegeven studie), 2014 (archief dienst Monumentenzorg stad Mechelen).

Van den Mooter, Maarten, *Groot Begijnhof: begijnwoning, Hoviusstraat 3*, in: brochure Open Monumentendag Mechelen 2011 - conflict, Mechelen.

De Ouwen Dok - Hotel Van der Valk, Rode-Kruisplein 1

Dendooven, Karel en Missiaen, Karel, *Bouwhistorisch vooronderzoek Stedelijke Badinrichting en (voormalige) Douane*, (onuitgegeven studie), 2006.

Galerij Modern Art, Sint-Katelijnestraat 58

Neeffs, Emmanuel, *Histoire de la peinture et de la sculpture à Malines*, 2 dln., Gent, 1876.

Convent van Coeckelbergh - 't Sociaal Profijtje,

Twaalf-Apostelenstraat 17

Een bezoek aan het Museum voor Folklore, Stad Mechelen, XII Apostelenstraat 17, 1974.

Bafcop, M., *Het Mechelse museum voor folklore*, 1975.

De Roo, R., *Bij de opening van het Museum voor Folklore*, overdruk uit: de Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen, deel LXVI, 1962.

Schepenhuis, Vleeshouwersstraat 6

De Ley, Herman, *Wijsbegeerte van de oudheid: Van Thales tot Augustinus - hoofdstuk 11: filosofie in de late oudheid: Augustinus' christelijk platonisme* op de website van Em. Prof. Dr. Herman De Ley (Ugent) CIE, 2009.

De Ridder, J.H.A., *Gerechtigheidsstaferelen voor schepenhuisen in de Zuidelijke Nederlanden in de 14de, 15de en 16de eeuw*, in: Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen en Schone Kunsten van België, jaargang 51, 1989, nr. 45.

Martyn, G., *Exempla iustitiae: inspirerende voorbeelden in De kunst van het recht, drie eeuwen gerechtigheid in beeld*, in: catalogus tentoonstelling Groeningemuseum te Brugge van 28 10 2016 - 05 02 2017, uitgeverij Lannoo, Tielt, 2016.

Meul, Veerle, *Het Oud Schepenhuis (eind 13de-14de eeuw) te Mechelen: een bijdrage tot de reconstructie van de bouwhistoriek met situerende beschrijving en bouwkunsthistorische appreciatie*, (onuitgegeven studie), Departement voor Monumenten- en Landschapszorg (eerste jaar), Instituut Henry Van de Velde, academiejaar 1992-1993.

Prevenier, Walter (red.), *Prinsen en poorters*, Mercatorfonds, Antwerpen, 1998 (© 2008 dbnl).

A page from a document with a header bar at the top. The header bar is split into two colors: dark purple on the left and light blue on the right. The main body of the page is white and contains 22 horizontal dashed lines, spaced evenly down the page, likely for a list or notes.

Deze brochure is een publicatie van de dienst
Monumentenzorg van stad Mechelen
Uit deze uitgave mag niets overgenomen worden zonder
voorafgaande schriftelijke toestemming.

V.U.: Erik Laga, algemeen directeur, Grote Markt 21, 2800 Mechelen
Wettelijk depot: D/2019/0797/20